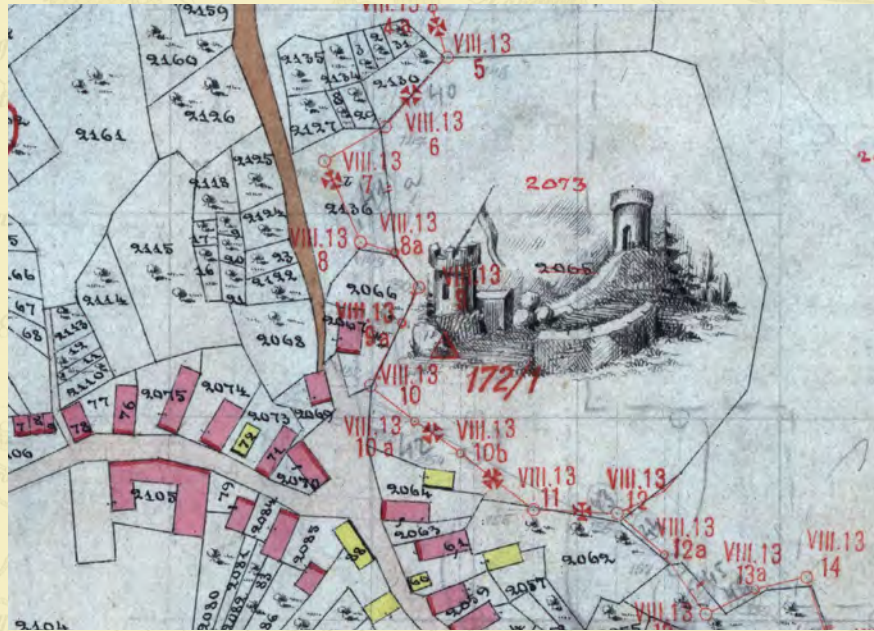

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATAZTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Csima Péter: Középkori örhegyeink
- Török Enikő: Mersich András
- Reisz T. Csaba: Cím és rang vagy jelleg. Sártory Antal miniszteri tanácsosi címadományozása
- Kiss Márton: A katazsteri személyzet képzettsége a 19–20. században
- Timár Gábor: Telekhatárból államhatár.
Két példa a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából
- Reisz T. Csaba –
Török Enikő: A magyarországi katazsteri felmérés tisztviselői kara.
Prozopográfiai adatbázis, 1850–1918

■ Somoskőújfalú és környéke – Somoskő várával – az 1867. évi kataszteri térképszelvényen. Több magyarországi terület kataszteri térképlapja csak a szlovákiai kataszteri gyűjteményben van meg, érdemes volna nemzetközi együttműködés keretében ezekről másolatokat készíteni és azokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában elhelyezni (Ústředný archiv geodézie a kartografie, No204, Radzovce-Siatorská Bukovina, 1867, ML Radzovce 19/Somosújfalú 8/ VS VIII-22-aj), L. ehhez Timár Gábor cikket

■ ■ ■ PROZOPOGRÁFIA, Ó!

A katasztertörténeti kutatások egyik fontos része a szervezetben tevékenykedő személyek életrajzának feltárása és közzététele.

Sokszor csak egy-egy személy áll a középpontban, mint a mostani számunkban Mersich András vagy Sártory Antal karrierjének egy epizódja. Különböző szempontok – így például a munkakörök vagy a szolgálati helyek – alapján egyidejűleg több személy azonos elvek alapján összeállított életrajza is elkészülhet, az ilyen prozopográfiai tanulmányoknak is örömmel adunk helyet, e számunkban a pécsi felmérési felügyelőség tisztviselőinek iskoláztatására, illetve a címadományozásra mint egyfajta kitüntetésre vonatkozó elemzés olvasható.

A prozopográfiai – tehát tömeges életrajzi – tanulmányok elkészítését jelentős mértékben segíti az egységes szempontú adatgyűjtés. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott, 2019 és 2023 között futó projektben egy ilyen adatbázis összeállítása is szerepel a célok között, ennek rövid ismertetése az eddigi és a várható eredményeket villantja fel.

A kataszteri felmérés során készített térkép- és iratanyag forrásértékét ismét bizonyítja, hogy a közép-kori örhegyeinkről vagy a világháborút lezáró békeszerződésben előírt határmegállapítási eljárásokról szóló dolgozatokban is hiánypótló adatokkal szolgálnak ezek az irattípusok.

■ ■ ■ TARTALOM

Csima Péter: Középkori örhegyeink	3
Török Enikő: Mersich András.....	9
Reisz T. Csaba: Cím és rang vagy jelleg. Sártory Antal miniszteri tanácsosi címadományozása	29
Kiss Márton: A kataszteri személyzet képzettsége a 19–20. században.....	39
Timár Gábor: Telekhatárból államhatár. Két példa a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából.....	47
Reisz T. Csaba – Török Enikő: A magyarországi kataszteri felmérés tisztviselői kara. Prozopográfiai adatbázis, 1850–1918.....	54

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ IX. évfolyam, 3. szám

A címlapon: Somoskő vára az 1867. évi kataszteri térképszelvényen (Ústredný archív geodézie a kartografie, No204, Radzovce-Šiatorská Bukovina, 1867, ML Radzovce 19 (Somosújfalu 8) VS VIII-22-ai). L. ehhez Timár Gábor cikkét

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarpok.hu)

■ Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarpok.hu

Szerkesztőbizottság:

Bozzay Péter (HOI), dr. Szinay Attila, Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.)

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pászti László (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás ■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: Zemplén-Vektor Kft., 3900 Szerencs, Csalogány köz 5.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 6000 Ft, számonként 1500 Ft.

ISSN (papíralapú): 2064-5805 ■ ISSN (online): 2064-6542

SUMMARY

CSIMA, PÉTER: Our Medieval Guard Mountains

csimapeter1@gmail.com

Both in today's country and in other regions of historical Hungary, there are a relatively large number of hills called Órhegy/Guard Mountain. They got their names based on their former function, they certainly formed a coordinated defence system. Medieval sources written in Latin name six Óhegy/Guard Mountains in the area of today's Hungary, and four in the Highlands/Felvidék, and Transylvania with Hungarian toponyms. The Órhegyek/Guard Mountains – in many cases with their names preserved from the Middle Ages to the present day – are the evidence of landscape utilization for defence purposes in the Middle Ages, as well as the landscape monuments of early Hungarian history in the Carpathian Basin.

TÖRÖK, ENIKŐ: András Mersich

torok.eniko@mnl.gov.hu

András Mersich (1811–1878), born in Dalmatia, played an important role in the cadastral surveys in Hungary. He acquired geodesic knowledge in practice, and he worked in Bohemia and Galicia. From 1850 he managed the concretual survey of Transylvania as a chief engineer, and from 1856 as a survey inspector. In 1861, he joined the detailed survey, first he was a survey inspector in Croatia, then from 1864 he was active in Hungary. In 1866, and then between 1868 and 1870, he took part in the management of the survey as a deputy director, from 1870 until his death he held the position of director of the detailed survey of Hungary.

REISZ, T. CSABA: Title, Rank or Character. Antal Sártory Conferring the Title of Ministerial Adviser

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

In Hungary during the civil era, one form of honouring state officials was that the head of state (king, governor) bestowed on them a title and/or rank higher than their official position. When a title was bestowed, only the addressing (title) corresponding to the higher rank was used, while when a rank or character was bestowed, the honoured person received all the benefits of the higher rank, such as inclusion in the ranking determining promotion, except for higher salary, housing allowance and per diem. Antal Sártory, head of the ministerial department, was granted the title and status of ministerial counsellor to the head of the department in 1893, and as he had no chance of actual appointment, the monarch also increased his personal allowance.

KISS, MÁRTON: The Level of Education of the Cadastral Staff in the 19th-20th Centuries

kiss.marton@mnl.gov.hu

The cadastral staff assigned to the survey inspectorates played an important role in the mapping of the territory of the Habsburg Empire, and later of the Kingdom of Hungary. Engineering and administrative skills were also required for this work. The theoretical and practical training of candidates was primarily the responsibility of the Technical University, but due to the increasing workload employment of new staff members was also made possible with a secondary school diploma, as well. An excellent example of this dichotomy can be seen in the examination of the personnel records of the 11th Survey Inspectorate, as well as the cadastral staff born in the Southern Transdanubian region.

TIMÁR, GÁBOR: A Land Boundary Becomes a State Boundary. Two Examples From the Hungarian–Czechoslovak Border Demarcation Process

timar.gabor@ttk.elte.hu

Plot boundaries and state boundaries are the lowest and highest categories of the dividing lines existing in the cadastral systems. In the course of post-Trianon demarcations, we can find examples where the former plot boundary, which did not function as a settlement boundary, became a state boundary, and even cases where this was done by naming it with a land register number in the boundary delimitation. Among the two examples presented here, one was the border committee's routine procedure ending in a unanimous decision, while the other – the case of the Somoskő castle – caused the greatest controversy, and the decision was ultimately based on the absence of one of the members of the Commission.

REISZ, T. CSABA – TÖRÖK, ENIKŐ: The Cadastral Survey Officials of Hungary. Protopographic Database, 1850–1918

250–700 people, a total of more than 3,000 people per year, participated in the cadastral surveys in Hungary. In the first decades, technical experts who had previously worked on surveys in other areas of the Habsburg Empire were transferred to the staff, they were typically of Austrian, Czech, Moravian, Galician origin, after the Austro–Hungarian Compromise the staff became “Hungarian”. The recruitment, origin, education, and career history of the survey staff also had an impact on the source value of the map and document material produced during the survey (e.g. in the accuracy of the spelling of names or technical content), therefore a prosopographic examination of the cadastral officials has been justified. One of its tools is the database currently being compiled according to standard criteria.

CSIMA PÉTER

Középkori őrhegyeink

Előzmények

Mind a mai országterületen, mind a történelmi Magyarország más térségeiben viszonylag nagy számban fordulnak elő Órhegy nevű magaslatok. Nem lehet vitás, hogy az Órhegyek egykori védelmi funkciójuk alapján kapták nevüket. Az észak-magyarországi őrhegyekre kiterjedt tájszerkezeti vizsgálataim is azt támasztották alá, hogy minden bizonnyal összhangolt védelmi rendszert képeztek.¹ Annak meghatározásához, hogy mikor kaphatták nevüket, felkutattam a középkori forrásokban található utalásokat. A kutatáshoz kiindulásként segítségül szolgáltak: Szamota István oklevélszótára, Győrffy György történeti földrajzi művei, valamint Reszegi Katalin összefoglaló jellegű munkája a középkori hegynevekről.² Az őrmagaslatok közé tartoznak a Leshegy, a Látó-hegy és a Strázsas-hegy nevűek is, amelyekkel azonban most nem foglalkozom. Ugyancsak nem tárgyai ennek a cikknek a középkori Őr és Strázsas nevű települések, azokról Kristó Gyula, Makk Ferenc és Szekfű László adtak vázlatos elemzést.³

Országunk mai területén az Órhegy nevű magaslatok többsége Észak-Magyarországon található. A térségben 42 Órhegyet azonosítottam, közülük sorolva a csak egyszer előforduló Őrkő, Őrcze, Őr-parlag és Őrfa-tető nevű magaslatokat is. Közülük 35 a mai napig meg-

őrizte nevét. Szórványosan fordulnak elő Órhegyek a többi országrészben is.

Középkori adatok az őrhegyekről

A mai országterületen a középkori, latin nyelven írt források hat Órhegyet neveznek meg magyar helynévvel (*Ewrheg, Ewrhegh, Eurhig, Ewrhegy*). Közülük négyet Észak-Magyarországon említenek, kettőt pedig a Dunántúlon.

A Borsod vármegyei **Damak** 1279-ben leírt határának egyik pontja a keleti oldalon az Órhegy (... *jungit montem unum Ewrheg nuncupatum*).⁴ Akkor a két Kécs – Kondkércs és Váraskécs – volt a határszomszéd, amelyek azonban később beolvadtak Hangácsba. A leírásnak az egri káptalan által 1312-ben kiadott átiratát közölte Nyíri Dániel.⁵ A hegy legmagasabb pontja napjainkban Damak és Hangács közös határpontja (*1. kép*), amelyet még az első katonai felmérés, valamint egy 18. század végi damaki településtérkép is megjelölt és megnevezett Órhegyként. A 19. századtól azonban már a térképek egyike sem jelölte, a helynév tehát mára elveszett. Az említett két 18. századi térkép alapján mégis pontosan megállapítható az Órhegy helye.

A Heves vármegyei **Veresmart** – ma Pálosvörösmart – 1304-ben történt határleírása, Bene-pusztas területéből a pálos rendnek juttatott birtok adománylevelében, az egyik

- 1 CSIMA PÉTER: Órhegyek az észak-magyarországi tájban. *A táj változásai a Kárpát-medencében*. Szerk.: FÜLEKY GYÖRGY. Gödöllő, 2016. 80–86. CSIMA PÉTER: Órhegyek a kataszteri térképeken. *Catastrum*, 7. (2020) 4:41–48.
- 2 SZAMOTA ISTVÁN: *Magyar Oklevél Szótár*. Szerk.: ZOLNAI GYULA. Bp., 1902. (= SZAMOTA, 1902) 724–725.; GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Bp., 1963–1998. (= ÁMTF); RESZEGI KATALIN: *Hegynevek a középkori Magyarországon*. Debrecen, 2011.
- 3 KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – SZEKFŰ LÁSZLÓ: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 20. (1973) 4:639–660.
- 4 PITI FERENC: *Anjou-kori Oklevéltár*. XXVII. Bp.–Szeged, 2007. 334–335. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL), Diplomatikai Levéltár (=DL), 75836.
- 5 NYÍRI DÁNIEL: A Szathmáry Király levéltár Árpád-kori oklevelei. *Történelmi és Régészeti Közlemények*, 2. (1927) 1(4):74–76.

határpontot Órhegyként nevezi (... *jungit montem Ewrhegh*).⁶ A Mátra oldalából dél felé tartó határvonal ezen a megnevezett ponton visszafordult északi irányba. Úgy vélem, hogy ez a határpont a ma Sárhegy-tetőnek nevezett magaslaton volt, ahonnan a Mátra teljes déli oldala és az Észak-Alföld nagy térsége belátható. Az egykori Órhegy helyének pontos azonosítása azért kérdéses, mert egyetlen térképi jelölése sem ismert, és a helytörténeti irodalom sem említi. Érdeemes kicsit nyomozni a névesztés történetét. Annak egyik oka az lehetett, hogy az adománylevél átíratái már a 14. század második felében „Keöhegh”-nek nevezték a határpontot. A 18. században pedig határviták dúltak Veresmart és valamennyi szomszédja – Gyöngyös, Bene-puszta, Sár és Solymos – között. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára nyolc térképet őriz ezekről a perekről. Két térképről kiderül, hogy a „Köhegy” és a „Sárhegy” helynév azonos pontot jelölt. Valamennyi térkép bemutatja, hogy Veresmart a mai Sárhegy-tetőt tartotta határpontjának. A pereket azonban Veresmart elveszthette, mert déli határpontja végül is a 18. század közepén a Sárhegy oldalában épített Szent Anna kápolna mellé került, az 1886. évi kataszteri térkép is ott jelöli. A mai határpont három település, Pálosvörösmart–Gyöngyös–Abasár határának közös sarokpontja.

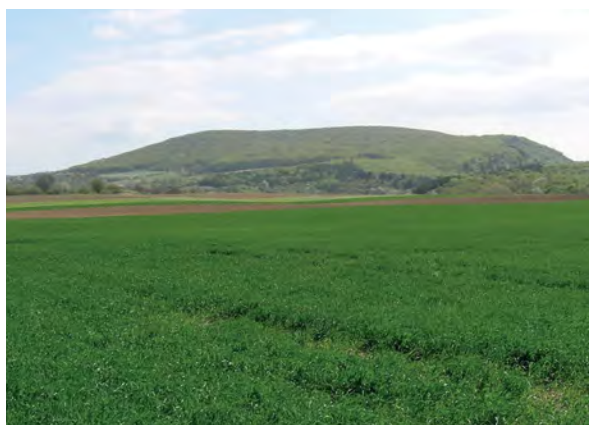
Károly Róbert 1341-ben elrendelte az Aba-

új vármegyei **Telki** bányaváros – ma Telkibánya – határainak kijelölését. A határjárás és a határpontok megjelölése még abban az évben megtörtént. Az arról szóló oklevél Telki és Gönc kettős határdombról megjelölt határpontját említi az Órhegy oldalában (... *ac deinde descendendo in Ewrhegh*). Az igen részletes határleírás 1393. évi nádori átíratának teljes szövegét elsőként Wenczel Gusztáv, magyar nyelvű kivonatát Kristó Gyula közölte.⁷ A magaslatról (2. kép) ellenőrizni lehetett a Hernád völgyét, a völgyben vezető fontos hadi- és kereskedelmi utat, valamint a hegytől északra fekvő aranylelőhelyeket is. A hegy nevét a későbbi korok történeti térképei is feltüntették. A helynév szerepel a második és a harmadik katonai felmérésen, 18. századi településtérképeken, továbbá napjaink topográfiai és turisztikai térképein is. A kataszteri térképek közül Göncé (1867) nevezi meg Órhegyként a hegy déli oldalán fekvő erdőtümböket.

Sem a helytörténeti, sem a nyelvészeti irodalomban eddig nem közölt Órhegy magaslatnév volt a középkorban a Borsod vármegyei **Sajószentpéteren** is, amit egy szőlőbirtok nevéneként az 1409-ben leírt végrendelet őrzött meg (... *vineas scilicet Ewrhegh*).⁸ A név azonban sem a történeti, sem a mai térképek egyikén sem szerepel, ezért ennek az Órhegynek a helyét eddig sajnos nem tudtam térképi forrással alátámasztani. A hely azért mégis nagy va-

■ 1. Damak, Órhegy (2020)

■ 2. Telkibánya–Gönc, Órhegy (2022)

6 MNL OL, DL 5778.; ÁMTF, III. 144.; *Anjou-kori Oklevéltár*. Szerk.: KRISTÓ GYULA (= AkO). I. Bp.–Szeged, 1990. 227.

7 WENZEL GUSZTÁV: *Magyarország Bányászatának Kritikai Története*. Bp., 1880. 347–348.; NAGY IMRE: *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. IV. Bp., 1884. 121–123.; AkO, XXV. 256.

8 *Zsigmondkori oklevéltár (= ZsO), II. (1400–1410)*. Szerk.: MÁLYUSZ ELEMÉR. Bp., 1958. 241.

lószerűséggel meghatározható, mivel a 19. századi térképek mindegyike jelöli – név nélkül – a településhez tartozó szőlőket. A legújabb topográfiai térképen Nagybelátó-hegy a Sajó völgyét szegélyező magaslat neve (3. kép).

Bajna kettős Örhegyét (4. kép) a török hódítás következtében a 16. század közepén elpusztult Nyék falu 1423. évi határleírása említi (... *ascensive ad montem Ewrhegh*).⁹ Akkor Bajna települése a jelenlegi helyéhez képest nyugatabbra feküdt. Az Esztergom vármegye déli szegélyásvjában fekvő kettős magaslaton a 15. században három – ma már nem létező – település: Nyék, Bercse és Csamaszombatja határai találkoztak. Valószínűleg teljes egészében az egykori Bercse területén emelkedett az északi magaslat, és Nyéken volt a déli.

■ 3. Sajószentpéter, Örhegy (2020)

Csamaszombatjához tartoztak a déli hegylábát már akkor is elfoglaló szőlőültetvények. Az oklevél megemlíti kelet felé Epöl szomszédságát is, amelynek a területe ma – Bajnával határosan – az Örhegy északi és keleti lábáig terjed, a középkorban azonban a mai helyéhez képest keletebbre volt a falu. A kataszteri térképeken (1886 és 1887) olvashatók azok a dűlőnevek, amelyek a kettős Örhegyről kapták nevüket. „Nagy Örhegy”-nek nevezik az északi – valójában alacsonyabb – erdős magaslatot, és „Kis Örhegy”-nek a délit. Epölon „Örhegy” nevű szántó, Bajnán a déli és a nyugati hegylábán is „Örhegy alatti szőlő” névvel szőlődűlők voltak. A nyugati és a déli oldalon, a szőlők alatti patak völgy sávja pedig „Örhegyalja” nevet kapott (5. és 6. kép).¹⁰ A hegy neve a középkortól

■ 4. Bajna, kettős Örhegy (2022)

■ 5. Örhegy dűlőnevek Bajna (1887) és Epöl (1886) kataszteri térképén – északi részlet

■ 6. Örhegy dűlőnevek Bajna (1887) és Epöl (1886) kataszteri térképén – déli részlet

9 ZsO, X. (1423). Szerk.: C. TÓTH NORBERT. Bp., 2007. 48.

10 Habsburg Birodalom – kataszteri térképek. Arcanum Adatbázis Kft. <https://mapire.eu/hu/map/cadastral/> (Letöltés ideje: 2022. május 31.)

napjainkig megőrződött, az északi hegytető és a hegy oldalában lévő barlang turisztikai célpont.

Torbágy falu (ma Biatorbágy része) Kisőrhegyen (*Kysewrhegy*) lévő szőlőjét két irat említi. Az első egy 1466-ban lejegyzett végrendelet, a második pedig ugyanannak a szőlőbirtoknak 1467. évi adásvételéről szól.¹¹ Az egykori Kisőrhegy helyét a településen belül eddig nem sikerült meghatároznom.

Határon túli adatok

Ez a hat adat a ma is ismert és azonosítható helyű magyarországi Órhegyek viszonylag nagy számához képest kevés bizonyítéknak tűnhet annak alátámasztására, hogy valamennyiük névadását a középkorra, közel egy időszakra teheszük. Az alacsony szám azonban abból adódik, hogy az oklevelek elsősorban a határleírásokban és a birtokmegosztásokban adtak meg magaslati helyneveket. Azok az Órhegyek, amelyeknek nem volt szerepük a településhatárok vagy a birtokhatárok kijelölésében, nem kerültek be az oklevelekbe. A mai országterületre vonatkozó, viszonylag kevés számú középkori adat miatt érzem szükségesnek ebben a kérdésben a történelmi Magyarország más térségeire is kitekinteni. Az oklevelek a Felvidéken négy (Helemba, Ipolynyék, Kalacsna és Poltár), Er-

délyben ugyancsak négy (Kozmatelke, Torda, Bikal és Zilah) Órhegyet említenek.

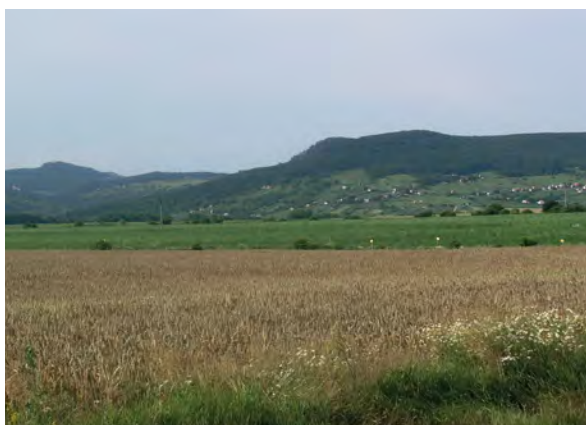
Az 1262-ben, egy birtokmegosztásról szóló oklevélben említett **helembai** Órhegy (7. kép) az Ipoly jobb partján emelkedik (... *ascendit ad montem Heurhegh*).¹² Csúcsáról, a történelmi Hont vármegye déli szegélyéről, ellenőrizni lehetett a Duna egy szakaszát, illetve a partmenti utakat a folyó mindkét oldalán. Látványkapcsolatban van nyugat felé az esztergomi Várhegygel, kelet felé a visegrádi Fellegvárral és a 25 kilométerre lévő váci Naszály hegygel. Nevét azonban már a katonai felmérések idejére elvesztette, ma Kerek-hegy a neve.

Nyék (ma Ipolynyék, mai szlovák neve Vinica) az egykori sági (ma Ipolyság) prépostság birtokának része volt. 1351. évi határleírása az Órhegy (8. kép) lábánál említi az egyik határpontot (... *sub monte Ourhyugh vocato*).¹³ Az Órhegy helynév a mai napig megőrződött, a második katonai felméréstől kezdve minden időszak történelmi térképe feltünteteti. A mai szlovák térképeken persze „Straž” a magaslat neve. A hegy nyugati lábánál húzódik az Ipolynyék és Magasmajtény (Hrussó) közötti határ. A nyugati, erdős hegyoldal neve „Őroldal”.

A **poltári** Órhegyről két középkori oklevél is szól. Károly Róbert 1332-ben adományozta el a király és családja ellen merényletet elkövető Zách Felicián poltári birtokát – és leírta

■ 7. Helemba, Órhegy (2022)

■ 8. Ipolynyék, Órhegy (2018)

11 TÓTH KRISZTINA: *A Palásthy család levéltára, 1256–1847*. Esztergom, 2001. 164.

12 ÁMTE, III. 144.

13 FEJÉR, GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (= CDH)*. IX/2. Budae, 1883. 114–115.

annak határát. A leírás a történelmi Nógrád vármegye északkeleti részén lévő település nyugati határvonalán, Garábtól északra említi az Örhegyet (... *montis Ewrheegh remanet possessionis Poltaar*). Az oklevél 1334. évi átiratának kivonatát közölte Györffy.¹⁴

Néhány évtizeddel később, 1409-ben, Zsigmond király általi adományozáskor szerepel ismét az Örhegy Poltár határleírásában (... *procedendo per eundem montem ad latus montis Ewrhyg*).¹⁵ Ebből az oklevélből is kiderül, hogy a magaslat Garáb falutól északra, közvetlenül az Ipoly bal partja mellett emelkedik. A hegy mellett ér a határ a folyóhoz, és éppen a hegy lábánál lévő határponton kezdődik a Berzencével közös határszakasz. A poltári Örhegy azonban már a második katonai felmérés idejére elvesztette nevét, annak térképén „Straža”, a harmadik felmérésen és azóta minden adatában „Borcok” néven szerepel.

A garamszentbenedeki monostor konventje 1356-ban jelentette I. Lajos királynak, hogy az országbíró rendeletét teljesítve megjárták **Kalacsna** (ma Koločno) határát és határjeleket állítottak.¹⁶ Az oklevél a Bars vármegyei település határvonalának nyugati és északi szakaszát írja le, az egykori határpontok helyei a leírás alapján ma is beazonosíthatók. A határjárás végpontjaként megnevezett Örhegy (... *colliculus eminens, vocatur vulgo Eurhig*) ma a Sipok nevű hegy egyik magaslata; Kalacsna, Kisugróc és Nagyugróc sarok határpontja. A hegyről belátható a Nyitra folyó felső szakaszának völgye, és ellenőrizhető volt a völgy peremén húzódó országút. A történelmi térképek egyikén sem látható az Örhegy jelölése.

A Kolozs vármegyei **Bikal** (ma Magyarbikal, Bičalau) területét, azon belül a szántókat, a réteket és erdőket is, 1444-ben három birtokos között három egyenlő részre osztották. A felosztásról a kolozsmonostori konvent adott ki

oklevelet.¹⁷ Az abban felsorolt birtokrészek között szerepel az Örhegy (*Ewrhegh*) nevű erdő. A magaslatot a történelmi térképek közül az első katonai felmérés és az 1941. évi katonai térkép is jelöli és megnevezi.

A **tordai Örhegyet** ugyancsak két, 14. század végi oklevél említi. Zsigmond király 1394-ben utasította az erdélyi vajdát, hogy vizsgálja ki a tordai lakosok panaszát a Torda város és szomszédjai közötti birtokvitáról. A kolozsmonostori konvent a következő évben elvégezte a vizsgálatot, arról jelentést készített, abban a tordaiaknak adva igazat.¹⁸ Az irat az érintett szántók és rétek között megnevezi az Örhegyet (*Ewrhyg*) is – ami alatt nyilvánvalóan az Örhegy nevű magaslat lábánál fekvő dűlöt – legelelt, kaszálórétet – kell értenünk. A katonai felmérések mindegyike három őrmagaslatot jelöl Tordától északra, Torda vármegye határánál. Az oklevélből nem derül ki, hogy a három magaslat közül melyikre vonatkozott a birtokvita. A térképek változó – részben román, részben magyar vagy vegyes nyelvű – nevekkkel látták el ezeket a magaslatokat. Az 1941. évi térképen a magaslatok neve magyarul és románul is szerepel: Kisőr-hegy (Straja mică); Nagyőr-hegy (Straja Mare) és Őri Strázsa. A domborzati adottságok és néhány, az oklevélben szereplő, azonosítható helyű birtokrész összevetése alapján úgy vélem, hogy az 1394. évi jelentésben említett „Örhegy” a Kisőr-hegy aljában eredő Botorom-patak völgyét nyugatról szegélyező, a történelmi térképeken Királyrétként nevezett domboldal lehetett. A Kisőr-hegy megnevezés itt semmiképpen nem a hegy méretére utal, mivel a három tordai őrmagaslat közül ez a legmagasabb (566 méter). A hegy mai neve a kétnyelvű Székelyföld térképén „Straja” (Cartographia, 2005).

1377-ben a **kozmatelki** nemesek, Lajos király jelenlétében, megosztottak ősi birtoku-

14 MNL OL, DL 40673.; ÁMTF, IV. 285–286.

15 ZsO, II. 286–287.

16 AkO, XL. Szerk.: RÁBAI KRISZTINA. Bp.–Szeged, 2014. 156–157.; MNL OL, DL 16113.

17 MNL OL, DL 36406.

18 ZsO, I. (1387–1399). Szerk.: MÁLYUSZ ELEMÉR. Bp., 1951. 372.

kon. A megállapított birtokhatár egyik pontja az Órhegy lábánál lévő kettős határdomb (... *iret versus meridiem in radicem cuiusdam montis Eurhyg vocati*).¹⁹ A magaslatot a történeti térképek nem jelölik. A középkorban Kolozs vármegyéhez tartozó település (románul Cosma) lakossága mára egészében román anyanyelvű lett, ennek ellenére sok adat tanúsítja, hogy a kozmatelki Órhegy nevét az erdélyi magyar etnikum a mai napig megőrizte.

1576-ban Báthori Kristóf, aki abban az évben – testvére, Báthori István lengyel királlyá választása után – lett erdélyi vajda, **Zilahon** az Órhegy (*Eörhegy*) nevű szőlőt, egy másik szőlővel és egy réttel együtt Zilahi János deáknak adományozta.²⁰

Órhalma, Örvölgy, Örmál

A mai Magyarország területén egy Órhalma nevű magaslatot és két, Órhegyre utaló egyéb domborzati helynevet is találtam a középkori oklevelekben. A Nagy-szigeten (*Magna insula*, azaz a mai Csepel-szigeten) lévő Halásztelek határának 1292. évi leírásában szerepel határpontként az **Órhalma** nevű domb (... *a parte aquilonali super quodam monticulo, Wrhalma dicto*).²¹ Bár Halásztelek ma is létező, önálló település, az egykori Órhalma helyének azonosításához eddig nem akadtam rá sem térképi, sem további írásos forrásra, a név elveszett. A 13. századi határleírás alapján azt feltételezem, hogy a később Lakihegy nevet kapott alacsony dombot nevezhették a középkorban Órhalmanak. Attól nem messze van a Szigetszentmiklós kataszteri térképén (1882) feltüntetett és ma is ismert Leshegy, amelyhez az említett középkori határleírás alapján egykor Lesvölgy (*Leswelg*) is tartozott.

Zala vármegyében egy **Örvölgy** (1453; Cserfő, ma Nagybakónak része) és Pest vármegyében egy **Örmál** (1446; Zsidó, ma Vác-egres) helynév is szerepel középkori oklevélben. Nagyon valószínűnek tartom, hogy mindkettőhöz tartozott Órhegy is. A cserfői Örvölgyet (... *vallis Hewrwelgh*) Szamota közölte, térképi vagy helynévtári alátámasztását nem találtam.²² A zsidói birtokfelosztásról szóló oklevélben írt „Örmál” jelentése: öroldal.²³ A kataszteri térkép (1883) a Zsidóval szomszédos Mácsán (ma Galgamácsa) jelöl „Órhegy” nevű szántóföldi dűlőt. Az Örmált eddig sem helytörténeti, sem nyelvtörténeti irodalom nem közölte. Örvölgy és Öroldal helynevek napjainkban a Felvidékről és Erdélyből ismertek, de Észak-Magyarországon is található Öroldal szántóföldi dűlőnévként – az Örcze nevű magaslat lábánál Lábbesenyőn.

Összegzés

A középkori forrásokban 14 Órhegy, továbbá egy-egy Órhalma, Örvölgy és Örmál nevű domborzati elem említésére akadtam. Meggyőződésem, hogy a középkori oklevelekben birtokhatárt jelölő pontok nevének – a jogbiztosítás érdekében – akkor már hosszabb ideje használtak és ismertnek kellett lenniük. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy az Órhegy megnevezések a 13. századot megelőzően már léteztek. A történeti és a mai térképek segítségével valamennyinél megvizsgáltam nevük fennmaradását. Az Órhegyek – jónéhány esetben a középkortól a mai napig megőrzött nevükkel – a középkori védelmi célú tájhasznosítás bizonyítékai, a kárpát-medencei korai magyar történelem tájlemlékei.

19 A *Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család története. Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család Bánffy család történetéhez*. Szerk.: VARIJÚ ELEMÉR. I–II. Bp., 1908–1928.

20 PETRI MÓR: *Szilágy vármegye monographiája*. II/III. Bp., 1901. 462.

21 CDH, VI/1. Budae, 1830. 236–240.

22 SZAMOTA, 1902. 725.

23 MNL OL, DL 14004.

TÖRÖK ENIKŐ

Mersich András*

Mersich András a dalmáciai Sebenicóban (Šibenik, Horvátország) született 1811. december 30-án Peter Mersich földbirtokos és Katharina Colacio gyermekeként.¹ 1812. január 4-én keresztelték meg, az Andreas Johannes Maria nevet kapta.² Gimnáziumi tanulmányai után magánúton, illetve önképzéssel sajátította el a felmérés tudományát. 1827. május 1. és szeptember 1. között gyakornokoskodott a kataszternél.³

1827. szeptember 1-jén segéderőként (Gehilfe) alkalmazták a részletes felmérésnél, majd 1829. június 1-jén előléptették 2. osztályú felmérési segéddé. 1831. április közepén a felmérések szüneteltetése miatt elbocsátották, ekkor dolgozhatott becsülősegédként. 1833. május 1-jétől újból a kataszteri felméréshez került, május 11-én 4. osztályú mérnökévé nevezték ki. 1839-ben 3. osztályú, 1844-ben 2. osztályú, 1849-ben 1. osztályú mérnökké léptették elő. 1840–1844-ben Csehországban, 1845–1850-ben Galíciában dolgozott, ahol utóbb grafikus háromszögelő mérnökként is működött.⁴

Erdélyben (1850–1861)

Az ideiglenes földadó (provizórium) megállapításához kapcsolódó erdélyi műszaki munkák irányításával 1850. július 10-én Mersich András mérnököt bízták meg. Az 1850. évi minősítési táblázatban szorgalmas, képzett, körültekintő 1. osztályú mérnökként jellemezték, aki tiszta és pontos munkát végzett, és aki beszélt és írt németül, olaszul és „szlávul”. Kinevezése szeptember 1-jével lépett életbe, bár ő csak szeptember 23-án állt munkába. A dűlönkénti felmérés 1851. április 1-jén vette kezdetét Erdélyben, addig Mersich feladata az volt, hogy számba vegye, milyen segédletek (meglévő térképek és telekkönyvek) álltak rendelkezésre. Év végére összeírta azt is, hogy ötven mérőműszerre van szükség, ebből tízre sürgősen a következő január elején szolgálatba lépő mérnökök számára. A bécsi kataszteri főigazgatóságtól rendelte meg a geodéziai műszereket. Aktívan részt vett a műszaki személyzet toborzásában, a 64 mérnöki álláshelyre pályázók kiválasztásában.⁵

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017), a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (2021) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Státní oblastní archiv v Praze (<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/3915/425>, elérés ideje: 2022. július 14.) LEGO, GÜNTER – OBENAU, JÁN TIBOR: „Wir haben Mitteleuropa vermessen“. *Catastrum*, 5. (2018) 3:27. (= LEGO – OBENAU, 2018), TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:29. (= TÖRÖK, 2016).

2 FamilySearch (= FS, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-R4JS>, 2022.07.14.)

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok (= K 269) II. Tárgyi alapon rendezett iratok, A Pénzügyi közigazgatási ügyek 21. tétel, Háromszögelési és kataszteri felmérési ügyek, b. Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1. Állománykönyv, 1860–1865 (= II.-A-21.-b-1.) 130. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 375. 1856/1026.

4 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 294. 1850/501., 375. 1856/1026. *Schematismus des Königreiches Böhmen*, 1840:41., 1841:40., 1842:41., 1843:42. *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien*, 1845:95., 1847:101., 1848:125., 1849:81., 1850:82.

5 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 294. 501/1850., 301. 1850/2414., 305. 1854/1394., 533. 1866/9929., Bücher 134. MNL OL, F 510 Erdélyi országos kormányhatósági levéltár, Az abszolútizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára, Az ideiglenes földadót bevezető bizottság, 1851–154. TÖRÖK ENIKŐ: „A haza javát nagymértékben előmozdító nyereség”. Az erdélyi dűlönkénti felmérés előkészítése. *Catastrum*, 5. (2018) 3:3.

Mivel kevés mérnök állt rendelkezésre, és elsősorban olyanokat tudtak alkalmazni, akik korábban segédként dolgoztak a kataszternél, külön oktatást szervezett a személyzet számára, kinyomtatott egy oktatási anyagot (*Erklärung mehrerer auf theoretischen Grundsätzen gestützten, praktischen Vortheile zur richtigen und schleunigen Ausführung der geometrischen Arbeiten für das Grundsteuer-Propositorium*. Hermannstadt, 1851. április 28.) és levizgáztatta a mérnököket munkakezdés előtt.⁶

Mersich munkájára még évtizedekkel később, 1879-ben is emlékeztek Erdélyben: „Minthogy a mérnöki qualificatio is felemlített az értekezleten,⁷ nem vagyok azon nézetben, hogy csak műegyetemi okleveles mérnök alkalmaztassék birtokrendezésünkhöz, mert eddigi tények és törvényszéki jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy valahány birtokrendezési munkálatot az építészeti hivatalok mérnökei elvállaltak, azok a valósítások alkalmával mind rosszaknak és hibásaknak bizonyultak. Hogy a műegyetemi oklevelesből jó geometra legyen, ahhoz kétévi praxis kell. Hogy azonban az erdélyi volt kataszter geometriai ez ideig a legjobb tagosítási munkálatokat készítették, arról megint tények és törvényszéki acták tesznek bizonyosságot, márpedig a 64 katastrális mérnök közül csak 6 volt műegyetemi okleveles, a többi 58 mind az erdélyi főiskolából⁸ került ki, de a kataszternél Mersich András műszaki vezető és inspector

szigorú felügyelete alatt oly geometrákká képeztettek, akiknek szakképzettségével sikerült Erdélyről oly pontos felmérést felmutatni, amely mindig elismerés tárgya leend. Nézetem tehát oda irányul, hogy elsősorban a volt katastrális geometrák volnának meghívandók a közreműködésre, és ha Mersich András, ki Dalmácia szülötte, még él és vállalkozik, őt kell megbízni a műszaki munkálatok vezetésével. A műegyetemek a mérnöki szak minden más ágában jobban képezik az ifjút, csak a geometriában nem nyújtanak több képezést, mint a 48 előtti erdélyi főiskolák, mit Mersich azonnal felismert és hazánk javára értékesített. Ily kiképzett practicus katastrális geometrák lesznek még Erdélyben elszórva mintegy ötvenen, s ezek, ha az eke szarvát felcserélik újból a cirkalommal,⁹ az ügy menetének jó szolgálatot tennének.”¹⁰

Mersich feladatait a főmérnökök számára kiadott hivatali utasítás alapján látta el. Körutakat tett a mérnökök munkájának ellenőrzése céljából, 1851. július 16. és 1852. május 24. között például 206 napot volt úton. 1855-től a telekkönyvek kiigazítását, a területi adatok összevetését és javítását, a felszólalások ügyintézését irányította és ellenőrizte, útmutatót állított össze a területszámítások javításáról. A munkavégzésre vonatkozó utasításokat szerkesztett, munkajelentéseket készített, javaslatot dolgozott ki az alapvonal-megállapítás egyszerűsítésére, amelyet ábrákkal is szemléltetett.¹¹

A műszaki munkálatok során csak azokat

6 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. 307. 1851/1944., 307. 1851/2283., 308. 1851/2738.

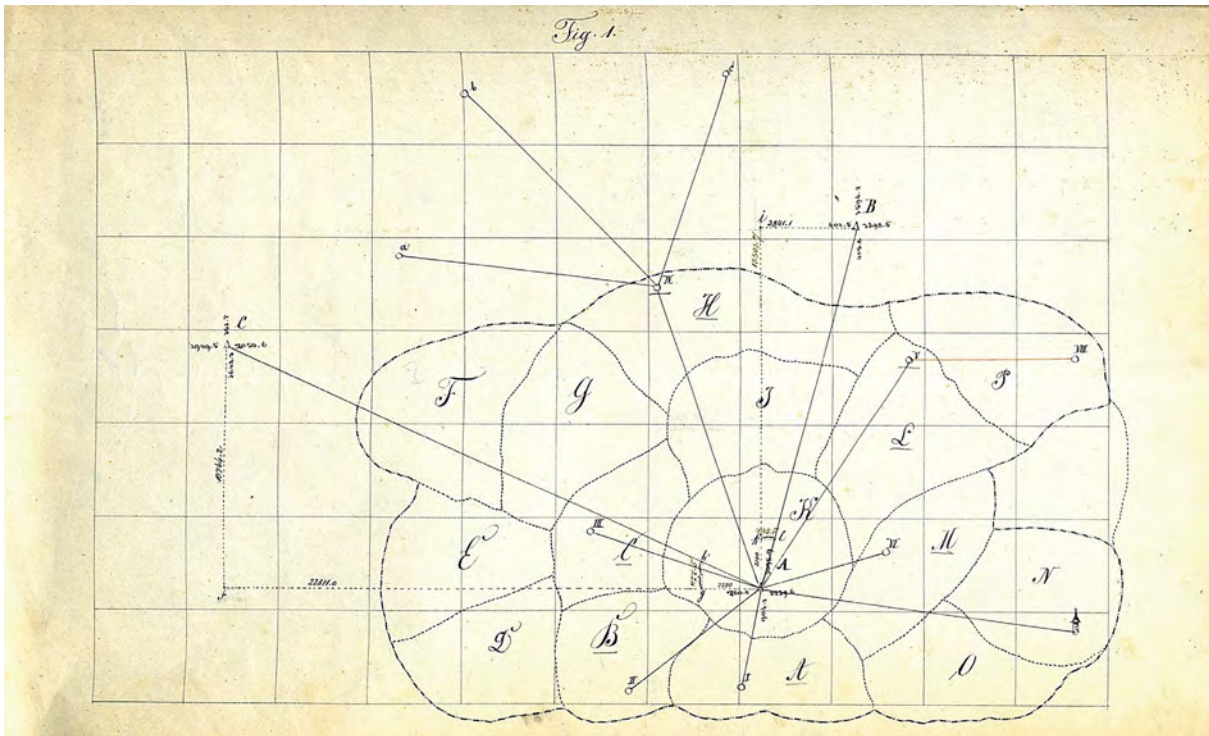
7 1879-ben az erdélyi birtokrendezés tárgyában tartottak értekezletet. Közlemények az ipar, kereskedelem és forgalom köréből. *Ellenőr*, 11. (1879) 212. sz.

8 Téves elképzelés, mivel az 1850-es években Erdélyben alkalmazott mérnökök többsége Csehországból és Morvaországból származott, tanulmányaikat többnyire szülőföldjükön folytatták, illetve a gyakorlatban: Csehországban, Morvaországban, Galíciában és Bukovinában sajátították el a geodéziai ismereteket.

9 Körző.

10 BUDA IMRE: Az erdélyi birtokviszonyok rendezéséhez. *Ellenőr*, 11. (1879) 240:1–2.

11 TÖRÖK, 2016. 33–34. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 316. 1852/354., 321. 1852/2115., 325. 1852/4606., 329. 1853/1360., 342. 1854/1381., 343. 1854/1502., 355. 1855/177., 361. 1855/2539., 364. 1855/3071., 365. 1855/3540., 368. 1855/4306., 368. 1855/4519., 370. 1855/5134., 371. 1855/5630., 414. 1857/55211., 425. 1858/27158., 438. 1858/63751., 449. 1859/23499., 452. 1859/30381., 456. 1859/39509., 458. 1859/43891., 460. 1859/48628., 470. 1860/30860., 480. 1860/63883., 480. 1860/65686., 481. 1860/70479., 482. 1861/4200., 483. 1861/894., 483. 1861/9663., 483. 1861/9897., 484. 1861/17611., 484. 1861/20171., 484. 1861/22929., 485. 1861/28481. MNL OL, F 259 Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Az abszolútizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára, Militár- und Civilgouvernement. Statthaltereien in Siebenbürgen, Általános iratok 1855-14.-25277., 1860-12.-16.-24.-15286. TÖRÖK ENIKŐ: A mérnökök feladatai a dülönkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:6–7. A mérnökök munkájának ellenőrzéséről példaképp I. TÖRÖK ENIKŐ: Elekes Ferenc – katona, térképrajzoló, litográfus és mérnök. *Catastrum*, 5. (2018) 4:39–40. TÖRÖK ENIKŐ: Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík. *Catastrum*, 6. (2019) 1:19–20.

■ A területszámításról szóló útmutató ábrája, 1852 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 316. 1852/354.)

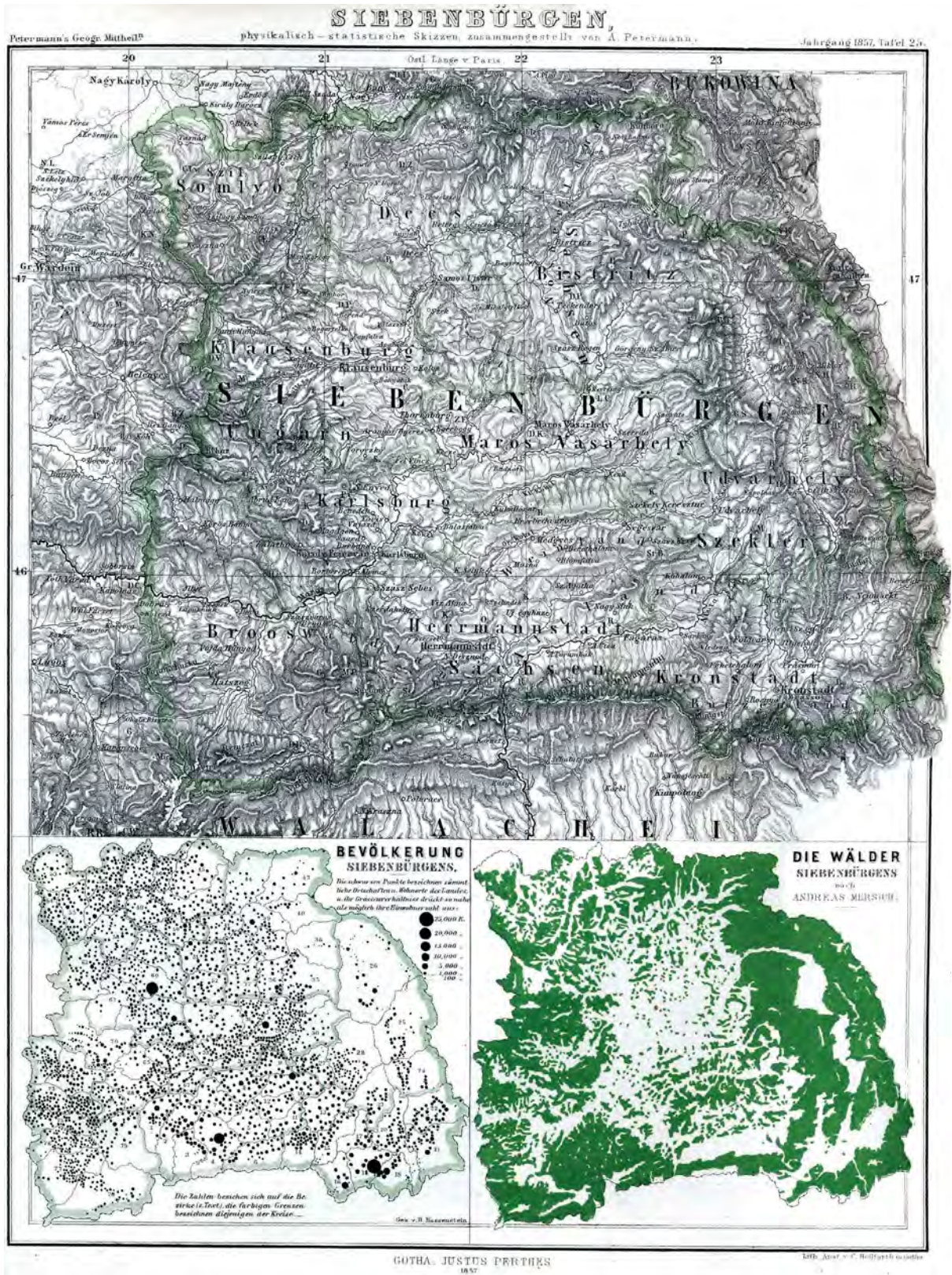
a településeket kellett konkrétan, dűlönként felmérni, amelyekről nem rendelkeztek korábbi, pontos, például úrbéri térképekkel. Erdélyben nagyon kedvezőtlen volt a helyzet, ott nem álltak rendelkezésre megbízható térképek, minden települést fel kellett mérni. Franz Hruby felmérési felügyelő 1852-ben ellenőrizte az erdélyi munkálatokat. Úgy találta, hogy túl sok kicövekelést eszközöltek, túl részletes felmérést végeztek, aminek okát abban látta, hogy Mersich helyszíni utasításai a központi utasításokkal ellentétesek. Jelentésében arról számolt be, hogy lassan haladtak, nyolc-tíz nap alatt felvételeztek egy települést, ugyanis a főmérnök ezeknek a térképeknek az alapján akarta összeállítani Erdély úttérképét, olyat, mint amelyet Karl Kummer Ritter von Kummersberg (1797–1877) szerkesztett Csehországról.¹²

Mersich 1852-ben kérvényezte egy Erdély-

térkép kiadását, 1854-ben az meg is jelent Nagyszebenben, de ez még nem a dűlönkénti felmérés alapján készült. A térkép Erdély közigazgatási és bírósági beosztását mutatja, a közigazgatási beosztást az 1853. november 1-jei és 1854. február 17-i rendeletek alapján. Feltüntettek azon minden helységet, ábrázolták a vízrajzot, jelölték a hegyeket, az erdőket, az utakat, a postaállomásokat, a települések távolságát, az igazgatási központokat, a bányákat, a fürdőket stb. Jelentősebb hegycsúcsoknál a magasságot is megadták bécsi lábban. Külön táblázat tartalmazza a tíz kerületet, a 79 kerületi hivatalt és azok lélekszámát. 1856-ból és 1857-ből is ismerjük ennek a térképnek egy-egy olyan változatát, amelyen Mersich az erdélyi konkrét felmérés állását jelölte, vagyis munkajelentéseivel csatolta a térképet.¹³

¹² ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 322. 1852/2530. *Koenigreich Boehmen nach den neuesten und besten Materialien zusammengestellt*. [1:288 000] Gezeichnet und herausgegeben von CARL RITTER VON KUMMERSBERG. Gestochen von FRANZ SCHÖNFELDER EDLER VON FEUERSFELD. Wien, 1844.

¹³ MERSICH ANDRÁS: *Karte des Grossfürtenthums Siebenbürgen nach der definitiven politischen & gerichtlichen Landeseintheilung*. Lith. L. BÄSSLER. [1:432 000]. Hermannstadt, 1854. *Karte Siebenbürgens*. *Der Siebenbürger Bote*, (1854) 185:798. Die neueste Karte von Siebenbürgen. *Kronstädter Zeitung*, (1854) 89:426. *Allgemeine Bibliographie für das Kaiserthum Oesterreich*. *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst* (Wiener Zeitung melléklete), (1856) 50:401. TÖRÖK ENIKŐ: A földadórendező bizottságok által használt országtérképek. *Catastrum*, 3. (2016) 2:10.

- August Petermann Erdély-térképei a Justus Perthes kiadó évkönyvéből, 1857 (<https://commons.wikimedia.org/>)

Európai térképkiadók is felhasználták ezt a térképet Erdély-térképeik megrajzolásához. Például a gothai Justus Perthes kiadó is megjelentetett egy erdőtérképet az 1857. évi évkönyvében: *Die Wälder Siebenbürgens nach Andreas Mersich*.¹⁴

1856-ban az ideiglenes földadó megállapításához kapcsolódó műszaki munkák vezetőit, a főmérnököket felmérési felügyelővé léptették elő. Így 1856. április 11-én Mersichet is kinevezték 2. osztályú felmérési felügyelővé.¹⁵

A főmérnökök feladatairól szóló, 1850. július 24-én kelt hivatali utasítás szerint (*Amtsinstruktion für Obergeometer*) a főmérnököknek a konkrét, azaz dűlönkénti felmérés végeztével a mérnökök által készített településkrokik (kataszteri térképvázlatok) alapján egy-egy tartománytérképet (Übersichtskarte) kellett összeállítaniuk a rájuk bízott területekről. Erdélyben 1855-ben láttak hozzá a térkép szerkesztéséhez, az 1861-re elkészült munkát Mersich revideálta. A térképet a katonaság számára fényképezési eljárással sokszorosították, de kereskedelmi forgalomba nem került.¹⁶

1860-ban Béli György (1801–1877), az erdélyi pénzügyigazgatóság (Finanzlandesdirektion) elnöke a nagyszebeni magisztrátus kérését továbbította a bécsi kataszteri főigazgatóságnak. A kérés arra vonatkozott, hogy a város fel akarta mérteni a területét és ehhez támogatást kért a kataszteri szervezettől. A főigazgatóság a válaszában kiemelte, hogy a felmérést a nagyszebeni meridiánhoz kell igazí-

tani, 1:2880 méretarányt kell alkalmazni, hogy a térkép az állandó kataszter számára is használható legyen. A főigazgatóság nem ellenezte, hogy Mersich felügyelje és ellenőrizze a munkát, sőt felhatalmazták, hogy az erre a területre vonatkozó háromszögeléssel meghatározott pontok adatait átadja a városnak. Ugyanakkor jelezték, hogy a felmérési felügyelő már nem marad hosszú ideig a provizóriumnál, és ennek figyelembevételével szervezzék a munkát.¹⁷

Az állandó kataszternél (1861–1878)

1861-ben Mersichet 1. osztályú felmérési felügyelői címmel áthelyezték a részletes felméréshez, vagyis az állandó kataszterhez Horvátországba, szeptember 29-én érkezett meg új szolgálati helyére. 1861-ben a 22. pakráci, 1862-ben a 22. pozsegai, 1863-ban a 10. árpartarlói (rumai) felügyelőséget vezette.¹⁸

1864-ben Magyarországra irányították a 10. nagykanizsai felügyelőség vezetőjeként. 1866. május 1-jétől aligazgatóként az egykori kassai adókerületben dolgozott Adalbert Urbas felmérési igazgató mellett. 1867-ben a létszámcsökkentés miatt az aligazgatók számát is csökkentették, így Mersichet visszaminősítették felügyelővé, de még év elejétől a központosított felmérési szervezet igazgatója, Vacano Fülöp munkáját segítette ellenőrző felügyelőként (Revidirender Inspektor). 1868-ban aligazgatóvá léptették elő. Vacano nyugdíjazását követően, 1870-ben kinevezték felmérési igazgatóvá, ezt a tisztséget haláláig viselte. Azon felmérési

14 PETERMANN, AUGUST: *Mittheilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie*. Gotha, 1857. Tafel 25.

15 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1856/1026. *Schematismus der k. k. Finanzbeamten des österreich. Kaiserstatts. Manuale nomenclativo degli impieghi di Finanza della monarchia austriaca*. Graz, 1858. 106. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich*, (1856) 5:34., (1858) 5:33., (1859) 5:30.

16 *Administrativ Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen nach der neuesten Landeseintheilung 1859*. [1:144 000]. 1861. 24 szelvény. TÖRÖK ENIKŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dűlönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:37–40.

17 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 470. 1860/28117. A nagyszebeni meridián a vízaknai vetületi kezdőpontot jelenti, Erdélyben e szerint végezték a II. katonai felmérést. JANKÓ ANNAMÁRIA: A második katonai felmérés. *Hadtörténeti Közlemények*, 114. (2001) 1:112., 118.

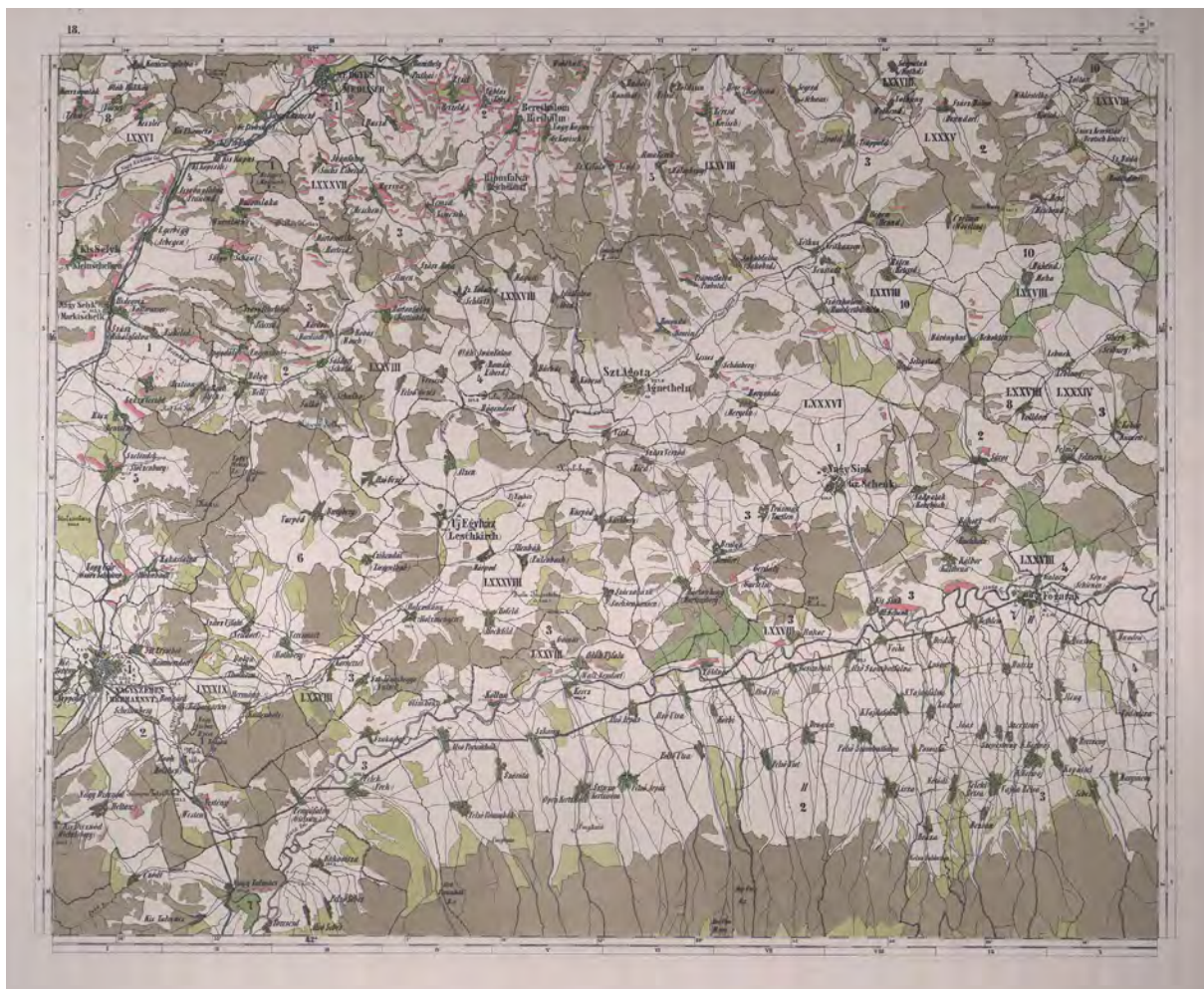
18 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 481. 1860/65932. MNL OL, K 269-II.-A-21.-b-1. 40., 49., 63., 76., 116., 130., 157.

vezetők közé tartozott, akik nem tudtak magyarul, de szaktudásuk nélkülözhetetlen volt.¹⁹

Igazgatói működése idején jelent meg az 1861. évi Erdély-térkép magyar nyelvű változata: *Erdély részletes térképe, az ideiglenes földadó összetes felmérései alapján*. Kerkápoly Károly pénzügyminiszter megbízásából az Államnyomda adta ki az 1870-es évek elején.

A szín- és jelmagyarázat, a közigazgatási és statisztikai kimutatást tartalmazó táblázat és a törvényszéki beosztás kétnyelvű, német nyelven is megadták az információkat. A táblázatban az 1870. évi lélekszámadatokat tüntették fel, tehát a nyomtatásra 1870-ben vagy az után néhány évvel kerülhetett sor.²⁰

1875 nyarán Trzinszky Gyula (1829–1886)

■ Erdély részletes térképének 18. szelvénye, Medgyes, Nagyszében és Fogaras vidéke, 1870 k. (MNL OL, S 74 - U. – 29/18.)

19 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 533. 1866/9929., 538. 1866/37560., 539. 1866/50870., 539. 1866/50959., Bücher 151-153. MNL OL, K 269-II.-A-21.-b-1. 163., 177., 198., 212., 233., K 269-II.-A-21.-b-2. Állománykönyv, 1868–1874. 57., 75., 90., 129., 162., 164., 179., 198., 214., 232., 249., 265., 281., 296., 311., 326. *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1873:75., 1875:69. A M. Kir. Pénzügyminiszterium ügy- és személyzeti beosztása 1868-ik év január 1-től kezdve. Buda, 1868. 29.; A Magyar Királyi Pénzügyminiszterium és alárendelt hivatalainak tiszti névtára 1869-ik évre. Buda, 1869. 4.; *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Bp., 1873:75., 1875:69.; SZÉKELY FERENC: A magyar országos kataszteri felmérés. *Kataszteri Közlöny*, 2. (1893) 12:8.; SZÉKELY VERA: A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában. 3. rész Magyar Királyi Pénzügyminisztérium. Bp., 1985. 91. REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:27., 31.

20 A térkép egyik példányának lelőhelye: MNL OL, S 74 Térképtár, Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Kereskedelmi minisztériumi térképek U-29/1-25. A térképről l. még NAGY SZABOLCS: A Székelyföld Orbán Balázs szemével. A Székelyföld arculatának bemutatása Orbán Balázs: A Székelyföld leírása című művének térinformatikai feldolgozásával. Diplomamunka. Bp., 2009. 21–23.

osztálytanácsos, a Pénzügyminisztériumban a felmérési ügyosztály vezetője Mersich kitüntetését kezdeményezte, szeptember 15-én az uralkodó „*hű és buzgó szolgálatai elismeréséül a harmadosztályú vaskorona-rendet díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztattott*” számára.²¹

Mersich András családja

Mersich a Biscontini családból házasodott, amelynek több tagja dolgozott a kataszternél. Katharina Biscontinit (*Polcenigo, 1818) vette feleségül. Gyermekük voltak: Gallineo Karl Peter (*Broun, Csehország, 1840. 03. 03.) mérnök és hajóskapitány a kereskedelmi tengerészetnél Észak-Amerikában, New Yorkban; Angela (Teplice, 1844. 05. 12. – Lemberg, 1846. 01. 22.) Ludvina/Ludmilla Anna (*Lemberg, Galícia, 1846), Hermine (*Stanislau/ Iwano-Frankiwnsk/ Івано-Франківськ, Galícia, 1848), Radislaus (*Sczerzetz / Ширець, Galícia, 1849 – Bécs, 1905. 08. 29–30.) jogász, bécsi törvényszéki biztos, Ulászló (*Nagyszében, Erdély, 1851. 02. 09. – Zágráb, Horvátország, 1892. 02. 31.) kataszteri mérnök és Helene (*Nagyszében, Erdély, 1854).²²

1876-ban Mersich osztrák nemességért, lovagi (Ritter) címért folyamodott az osztrák belügyminisztériumhoz, a nemesítést maga

és leszármazottai számára kérte. A 157 forint 50 krajcár befizetését követően Ferenc József osztrák császár nemességet és a castelmarinói előnevet adományozott számára.²³

1878-ból van adatunk arra, hogy Mersich András Budapesten, az Országház utca 119. szám (később itt épült fel a Pénzügyminisztérium palotája) alatt lakott. De nem itt, hanem Temesvárott hunyt el ugyanezen év március 7-én, 67 éves korában. Özvegyének először évi 420 Ft nyugdíjat ítélték meg, amit 1879-ben felemeltek 500 Ft-ra.²⁴

Forrásközlés

Az erdélyi mérnökök munkájának előmozdítására, meggyorsítására Mersich több helyi utasítást, rendeletet, oktatóanyagot kiadott. A német nyelvű, 1851-ből, 1853-ból és 1854-ből származó forrásokat betűhív átirással – de az egyértelmű hibákat jelölés nélkül javítva – közlöm. A marginálisokat címként illesztettem a szövegbe. Ennek megfelelően adom közre Mersich német nyelvű nemesítési kérelmét is.

A Mersich kitüntetését kezdeményező magyar nyelvű szövegeket a jelenleg érvényes helyesírási és központosítási gyakorlat figyelembevételével adom közre. A sorszámneveket, az idegen (német, latin) szavakat és a tájnyelvi alakokat az eredeti szerint meghagyom.

21 MNL OL, K 255 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Elnöki iratok (= K 255) 1875-51-2697, 2963. Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny*, 2. (1875) 42:657. Trzinszkyról l. ANTALFFY ANDOR: A magyar állami földmérés. *Térképészeti Közlöny*, 3. (1934–1935) 48.

22 LEGO – OBENAU, 2018. 21., 27. Státní oblastní archiv v Praze (<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/3915/425>, elérés ideje: 2022. július 14.) FS (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899C-RJ2B>, 2022. július 14.) ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten, Akten, Allgemeine Reihe (= AVA Adel HAA AR) 597.10. *Neues Wiener Journal*, 13. (1905) 4262:10. *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. 16. köt. Wien, 1890. 434. *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie ...* Wien, 1899. 407.

23 ÖStA, AVA Adel HAA AR 597.10.

24 *Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1878*. Bp., 1878. 309. TÖRÖK, 2016. 29. MNL OL, K 27 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Miniszterelnökségi levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1878. 12. 23. Nyugdíjak. *Részletes jelentés az 1879. évről, az állami háztartás, az állami vagyon kezelése körül szerzett számvetési tapasztalatokról, és az állami adósságok ellenőrzéséről*. Bp., 1880. 131.

1.

Kiegészítő előírások a mérnökök számára a kataszteri felmérést illetően²⁵

Nagyszében, 1851. szeptember 21.

Ergänzungs-Vorschriften für die Geometer hinsichtlich der Catastral-Vermessung

1. Wenn die Concretal Aufnahme dem Lagerbuche vorangeht, und der Geometer die Ueberzeugung gewonnen hat, daß die richtige Ermittlung der Flächenmaße der großen Parzellen aus dem Producten-Ertrage dem Gemeinde-Ausschusse nicht möglich ist, und hierüber auch kein brauchbarer Vermessungsbehelf vorliegt, so sind unter Einem alle, 100 Joch umfaßende Eigenthums-Complexe, wozu hierlandes namentlich die Communal-Wälder, -Wiesen und Hutweiden gehören, geometrisch aufzunehmen, und als Parthien zu betrachten. Im Falle jedoch die Aufnahmen einiger, 100 Joch nicht erreichender, Complexe mit geringem Zeitaufwand geschehen könnte, was bei jenen an der Riedgrenze gelegenen oft der Fall seyn wird; so ist gleichwohl auch deren Vermessung vorzunehmen.

Auch kommt es sehr oft vor, daß derlei große Parzellen in sich noch andere kleine Culturs-Auschnitte umfassen, diese sind nicht auszuscheiden, da sie aus dem Lagerbuche entnommen, und von dem vermessenen Eigenthumscomplexe in Abschlag gebracht können, woraus das Flächenmaß der vorherrschenden Culturen in solchen großen Parzellen sich darstellt.

2. Zur Erläuterung und Ergränzung des § 98. der Instruction zur Ausführung der vermessungs-Operationen wird festgestellt, daß von den innerhalb der Wälder gelegenen Wiesen, Aeckern nur diejenigen auszuscheiden sind, welche den beiläufigen Flächeninhalt von 5 Joch übersteigen. Bei den in Wäldern vorkommenden Weiden hingegen ist es

hinlänglich, blos jene zu vermessen, die schon ein Areale von 10 Joch einschließen.

3. Oeffentlichen Strassen, dann Communications- und Verbindungswege sind durchgehends aufzunehmen; die Feldwege hingegen, insoferne sie keine Ried- oder Parthiegrenze bilden, sind in der Mappe und Skizze nur mittelst einer doppelten Punktirung anzuzeigen, jedoch soll die durchschnittliche Breite in der Feldskizze angezeigt werden, damit der Flächeninhalt derselben riedweise von der produktiven Fläche in Abschlag gebracht werden könne.

Die Flüsse, und auch die im freien Terrain zwischen Aeckern, Wiesen, Weingärten etc. vorkommenden Feldbäche, wenn sie eine Breite von beiläufig 2 Klafter haben, sind durchgehends aufzunehmen.

Kleinere Feldbäche jedoch, wie auch sämtliche Waldbäche, insoferne sie ebenfalls keine Ried- oder Parthiegrenze bilden, sind nur in der Mappe mit einem blauen Streifen ersichtlich zu machen, und ihre normale breite wie oben in der Handskizze anzumerken.

5. Die Ausmessung der produktiven Flächen im Ortsriede dürfte mit sehr wenig Ausnahmen bedeutenden Schwierigkeiten unterliegen, und wenn auch ihre Ermittlung theilweise nur durch beiläufige Abschätzung von dem Geometer bewirkt wird, in den meisten Fällen viel mehr Zeit kosten, als die Aufnahme der Fluren: weßhalb obige Ausmessungen nur dort statt zu finden haben, wo die im Ortsriede größtentheils von Gärten eingenommene productiv Fläche in geschlossenen Parthien, und nicht zwischen den Häusern in viele kleine Gruppen abgesondert, vorkömmt. Wo hingegen in de Ortsrieden der produktive Boden unzusammenhängend Parcellenweise in den unproductiven Boden eingespert ist, sind die Ansätze im Lagerbuch, wenn der Inspektor Ursache hat, deren Richtigkeit zu bezweifeln, vom Geometer durch eine parcellenweise Reambulation richtig zu stellen.

25 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 312. 1851/3913. A dűlönkénti felmérés munkarészéről I. TÖRÖK ENIKŐ: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:22–30. A felmérés során keletkezett okmányokat erdélyi közgyűjtemények, levéltárak őrzik, feltárásuk és feldolgozásuk nagymértékben segítené a kutatásokat.

6. Bezüglich der bei Waldaufnahmen vorzunehmenden Ausscheidungen der Holzgattungen und Bestände, ist sich dießfalls um unnrichtige Vermessungen zu vermeiden, auch mit dem Waldschätzungs-Commissär ins Einvernehmen zu setzen; Falls nicht schon vom Inspectorate aus die nöthigen Weisungen ergangen wären.

7. Wenn die Concretal-Aufnahme nach Verfassung des Lagerbuches erfolgt; so sind die Riede nach der Indication des Gemeinde-Ausschusses so aufzunehmen, wie sie im Lagerbuch bezeichnet sind. Wenn aber die Concretal-Aufnahme dem Lagerbuche vorangeht, kann der Geometer im Einvernehmen mit dem Gemeinde-Ausschusse die etwa unter 40 Joch vorkommenden kleinen Riede zusammenziehn, und bei den großen neue Untertheilungen, die nach den Umständen entweder als Fluren oder als Parthien zu behandeln wären, vornehmen.

Wenn hingegen die Concretal-Aufnahme nach dem Lagerbuche geschieht, hat der Geometer bei Wahrnehmung großer Fluren, wodurch die nöthige Controlle für die Flächenmaßansätze des Lagerbuches entzogen werden, zwar ebenfalls untertheilungen vorzunehmen; diese sind aber als Parthien in dem Vermessungsacte zu behandeln. Die entsprechenden fortlaufenden topographischen Nummern der nach dem Lagerbuch in diese Untertheilungen fallenden Parzellen sind in das Berechnungs-Protokoll in die Colone „Anmerkung“ einzutragen, damit seiner Zeit anstandlos die nöthigen Vergleiche angestellt werden können.

Bei der Vornahme dieser Untertheilungen hat der Geometer stets sein Augenmerk darauf zu richten, daß selbe bei detaillirten Terrain nicht über 200 Joch ausfallen, und um jeder künftigen Beirung auszuweichen wird unter seiner persönlichen Verantwortung ihm zur Pflicht gemacht: nach der Beendigung der Concretal-Aufnahme jeder Gemeinde nicht nur die Fluren mit dem Gemeinde-Ausschusse an Ort und Stelle zu reambuliren, sondern auch denselben, wenn die Concretal-Aufnahme von dem Lagerbuche geschieht,

über die vorgenommene Einverleibung und Untertheilung genau zu unterrichten, damit bei der Anfertigung des Lagerbuches die topographische Reihenfolge, und der Abschluß der Fluren genau darnach beobachtet werden könne. Ferner ist das dem Geometer vom Gemeinde-Ausschusse verabfolgte Flurenverzeichnis legalisirt, und ohne Correcturen dem Vermessungsacte beizulegen.

8. Im Falle, als bei der Vornahme der technischen Operationen wahrgenommen wird, daß die Gemeinde-Grenze irgendwo die Parzellen durchschneidet, ist hierüber mit beilegung einer Zeichnung an das Inspektorat zur weitem Vorlage an die Landes-Commission die Anzeige zu erstatten, und einstweilen die Grenze so aufzunehmen, wie die Grenzbeschreibung lautet.

9. Nach dem Grundsätzen des Katasters wird jede, das Areale von 500 Joch nicht übersteigende Gemeinde nicht selbständig aufgenommen, sondern der nächstliegenden, wo sie sich am Besten anschließen läßt, enclavirt. Sollte daher der Geometer einen solchen Fall finden, was bei der Rekognoscirung der Gemeiden sehr leicht zu entnehmen ist, so hat er ebenfalls sogelich an das Inspektorat zur weitem Vorlage hievon Bericht zu erstatten, Antrag zu stellen, wo selbe am besten enclavirt werden könnte, wo dann von der Landes-Commission das Weitere erfolgen wird. – Diese Enclavirung, welche zum Zwecke hat, die technischen Arbeiten so viel als möglich zu vereinfachen, geschieht derart, daß außer dem Rieden- und Culturen-Croquis, dann der Zusammenstellung der Flächenmaße der übrige Theil des Operates nicht abgesondert zu verfassen ist.

Mappen

10. Die Gemeinde Grenzen sind mit einem $\frac{2}{3}$ einer duodezimallinie hochrothen, und 2 duodezimallinien breiten, blaß rothen Streifen; dann die Landesgrenzen mit der für jedes Land bestimmten Farbe, zu bezeichnen.

11. Die Riede und Parthien sind mit der

im Culturen-Croquis dargestellten Größe der Ziffern auch hier zu beschreiben.

12. Bei Rieden, welche gemischte Culturen enthalten, sind solche sämtlich mit den entsprechenden Culturen-Bezeichnungen z. B. Ws., Wld. etc. etc. anzuführen, wobei zu beachten ist daß die Vorherrschenden immer zuvörderst gesetzt werden.

13. Sowohl in den Feldskizzen als auch in den Mappen sind die Riede mit einem 1 duodezimallinie breiten, violetten Streifen einzufassen, und die Revisionen der für die Leitung der technischen Arbeiten aufgestellten Organe mit karminrother Farbe einzuzeichnen, und zwar in den Erstern während der Feldarbeit, in den Letztern aber nach der Berechnung der Flächenmaße.

14. Im Mappendrucke sind die Hauptdreiecke, welche als Anhalt für die Concretal-Aufnahme gedient haben, ersichtlich zu machen.

Ried- und Culturen-Croquis

15. Wenn in einer Gemeinde mehrere Ortsriede vorkommen, so ist in jedem derselben auch der Name einzuschreiben, z. B. Ortsried Sugag Vurtoape u. s. w.

16. Bei jenen Rieden, welche gemischte Culturen enthalten, wo deßhalb keine besondere Parthien ausgeschieden wurden, hat die Anlage daselbst auszubleiben, im Falle keine von ihnen augenfällig die vorherrschende wäre; und anstatt dessen sind die verschiedenen darin vorkommenden Culturen mit kleiner Currentschrift anzumerken.

17. Die Sektionen sind ebenfalls darin mit feinem Tuschlinien anzumerken.

18. Die Nummerirung der Riede hat in dem Operate in der nämlichen Reihenfolge zu geschehen, wie selbe im Riedverzeichnisse vorkommt.

Protokolle

19. Nachdem in einer Zusammenstellung die Flächenmaße der Riede und Culturen dargestellt werden sollen; so hat es von der in § 130. der technischen Instruktion vorgeschriebenen Verfassung der Protokolle der flurenweisen Aufnahme abzukommen, hingegen wird die Erstere, nämlich die Zusammenstellung nach dem unter Zahl 6775/Gsp. 2846 1851 hinausgegebenen Formular in duplo verfaßt, und zwar Eine zum Gebrauche der Schätzung; die Andere aber, um sie dem Vermessungsakte beizulegen.

20. Die Namen der Eigenthümer der während der Concretal-Aufnahme einzeln aufgenommenen großen Parzellen sind in der Rubrik „Anmerkung“ der besagten Zusammenstellung der Riede und Culturen einzuschreiben.

21. Wenn in einer Gemeinde mehrere Riede parcellenweise aufgenommen werden sollten; (Detail-Aufnahme) so hat im Aufnahms-Protokoll, die topographische Nummerirung in jedem Ried mit 1 anzufangen, es ist jedoch unter jede Nummer auch die, der Parcellen im Lagerbuch gegebene, topographische Nummer anzusetzen z. B. 1/300 2/301 3/302 4/303 u. s. w.

Zur leichtern Vergleichung der im Vermessungs-Protokolle angeführten Flächenmaße mit jenen des Lagerbuches ist zugleich zu trachten, daß die Nummerirung der Parzellen in derselben topographischen Ordnung geführt werde, wie sie im Lagerbuche aufgenommen erscheint.

Von der Siebenbürgischen k. k. Steuer-Landes-Commission

Hermannstadt den 21. September 1851.

Johann Liska: Kiszfenes kataszteri térképvázlata, 1855 (Cholnoky Jenő Térképtár /Kolozsvár/, 39-0524.)

2.

A műszaki felmérést illető rendelkezés²⁶

Nagyszében, 1853. október 29.

Verordnung die geometrische Vermessung betreffend

Die bei den Revisionen gemachten Wahrnehmungen haben wiederholt zur Ueberzeugung geführt, daß – trotz den bei jeder Gelegenheitgegebenen Erläuterungen, – noch immer viele Abweichungen in der Behandlung der Arbeiten, welche den raschen Fortgang der Operationen hemmen, und auch dem Gehalte der Operate nachtheilig sind, vorkommen; aus welchem Grunde ein Zusammenfassen einiger der vorzüglicheren Punkte, worauf die Geometer bei der Ausführung ihrer Arbeiten ein besonderes Augenmerk zu richten haben, nothwendig erscheint:

Recognoscirung & Croquis

Die Recognoscirung und Anfertigung des Croquis, welches entweder mit Hilfe gemeinschaftlicher Punkte, oder einer vorausgemessenen Basis zu entwerfen ist, hat immer gleichzeitig mit der Aussteckung der Signale zu geschehen; und nachdem diese Vorarbeit vorzüglich dahin zielt, eine vortheilhafte Sektions-Eintheilung vornehmen zu können, so diene hiebei zur Richtschnur: daß bei kleinen, in offenem Terrain gelegenen Gebiethen die Gewinnung der Hauptwendung mit den Endtheilen der Gemeinde genügt; während bei ausgedehnten bewaldeten Territorien von beschränkter Aussicht eine richtige Einzeichnung des ganzen Umfangs behufs der zweckmäßigen Anlegung eines Dreieck-Netzes und eines planmäßig geordneten Uibergangs in die anstoßenden Sectionen, erforderlich ist. Bei der Eintheilung der Gemeinde in Sectionen sind die vielen

Klappen zu vermeiden, weil dieselben viel Zeit zu ihrer Copirung beanspruchen, und Unrichtigkeiten verursachen.

Feld-Skizzen

In Gemäßheit der Verordnung der hohen k. k. General-Direktion vom 25-ten Mai Zahl 1550/521 1852²⁷ dienen die Feldskizzen nur dazu, um daraus die Pflok-Verbindungen zu ersehen, und die nöthigen Daten zur Auszeichnung der Mappen, Verfassung der Culturen-Croquis und Zusammenstellung der Flächenmaße entnehmen zu können, daher bei deren Entwurfe folgendes zu beobachten ist:

1. Nie ein zeitraubendes Verfahren, etwa der Genauigkeit wegen anzuwenden, indem außer ihrer Darstellung in Sectionen, es sich blos um die Aehnlichkeit der gezeichneten Figuren mit jenen in der Natur, und Andeutung der Winkel behufs der Auffindung falscher Rayonirungen und verschnittener Pflöcke handelt.
2. Zur bessern Uebersicht und Erleichterung der weitem Ausarbeitungen ist dort, wo nicht viele Parzellen vorkommen, die ganze Sektion auf einem Bogen zu skizziren.
3. Ihre Anfertigung hat auf dem Felde gleich mit Tinte unter Benützung eines starken Handpapieres zu geschehen; daher dürfen sie keineswegs, wie es öfters geschah, von der Mappe abgezeichnet werden, weil dadurch der oberwächnte Zweck ganz verloren geht.
4. Während der Auspflockung sind nachstehende Daten in die betreffenden Parthien und Riede einzuschreiben; und zwar in aufrechter horizontaler Stellung:
  - a. der Ried-Rahmen und das Ried-Nr.
  - b. die Culturgattung
  - c. die stattgefundenen Abschätzungen, sowie jene des unproduktiven Bodens

²⁶ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 336. 1853/4076.

²⁷ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 319. 1852/1550. Az 1852. május 25-én Bécsben kiadott rendelet szerint a munkafolyamat gyorsítása érdekében nem kellett mérőasztalt (Detailir-Tisch) használni a felvételi előrajzok elkészítésénél, szabad kézzel rajzolhatták azokat.

in- und außerhalb des Orts-Riedes, welche jedesmal, seien sie in Jochen oder Quoten ausgemittelt, mit Worten anzugeben sind.

- d. Der Nahmen des Eigenthümers der durch die Auspflockung der Riede und Cultursparthien mitunter entfallenden großen Eigenthums-Complexe.
- Außerdem sind zugleich auch:
- e. die Wege mit der Ortschaft, woher sie kommen, und wohin sie führen;
  - f. die Flüße und Bäche mit ihrem Namen und dem Stromstriche,
  - g. die Grenzen mit dem Namen der anstossenden Gemeinden zu beschreiben.
  - h. Die Grenzmarken und Dreifachen mit ihren Nummern, wenn selbe in den Grenzbeschreibungen angedeutet worden sind, ebenso ist
  - i. das Gerippe jener Gewässer und Wege, welche der Aufnahme nicht unterzogen werden, zu bezeichnen.
5. Sindsämmtliche Wege und aufgenommenen Gewässer mit den entsprechenden Farben anzulegen ferner die Grenzen der Gemeinden mit einem blaßrothen, jene der enclavirten Gemeinden und der zweiten Theile aber mit einem schmalen hochrothen Streifen einzufassen.
  6. Endlich sind diese Skizzen auf der Außenseite nach Sektionen zu bezeichnen, dann gemeindeweise zusammen zu nähern, und mit dem Titel „Feldskizzen der Gemeinde NN. samt Enclave NN“ zu beschreiben.

Mappen

1. Zur Vermeidung von Redirungen sind die Grenzzüge mit den bereits vermessenen, sowie mit jenen Gemeinden, welche im Laufe des Jahres zur Aufnahme bestimmt sind, so lange in Blei zu lassen, bis ihre Vergleichung und gegenseitige Richtigstellung erfolgt ist; zu welchem Behufe sind auch die Geometer

die Grenzzüge gegenseitig mitzutheilen haben. Hingegen sind die Grenzzüge mit den Aufnahme der kommenden Jahre gleich auszuziehen, und die Grenzmarken auszuzeichnen.

2. Um die Revision der Grenzanstöße im Sommer zu erleichtern, sind während der Aufnahme die Nahmen der anstoßenden Gemeinden, an den Grenzen mit Blei anzudeuten.
3. Die Einzeichnung der geometrisch bestimmten Kirchen ist nicht zu unterlassen, und nachdem die hierländige Militär-Mappirungs-Direction sich dieser Punkte zur Benützung der Concretal Aufnahme vorzüglich bedient, so sind die Katolischen mit K, die Griechischen mit G und die Reformierten mit R zu bezeichnen.
4. Dort, wo die Orientirung aus dem Großen Netze nicht abgeleitet werden konnte, sind auf die entfernten Kirchthürme Rayone zu werfen, und diese am Rande der Sektion anzumerken.
5. Auch die von Seite des geographischen Instituts ausgesteckten Punkte für das triogonometrische Netz 2-ter und 3-ter Ordnung sind darzustellen, und mit ihren Namen in der für die Bäche im Schrift-Muster angegebenen Größe zu beschreiben.
6. Behufs der leichtern Wahrnehmung der den Aufnahmen zum Grunde liegenden Anhaltspunkte ist ferner in jeder Gemeinde die gemessene und die durch Berechnung abgeleitete Basis schwarz zu punktiren, und die aus den anstoßenden Gemeinden Uebertragene durch Buchstaben anzudeuten.
7. Die Blei-Rayone und Signale sind in der Sommerzeit von der Mappe nicht wegzuputzen.

Currenthaltung der Arbeiten

In den zur Feldarbeit geeigneten²⁸ Regentagen, dann in den Sonn- und Feiertagen ist für die

28 Helyesen: nicht geeigneten.

Currenthaltung aller Arbeiten Sorge zu tragen, und nie dürfen Rückstände in eine andere Gemeinde hinüber gebracht werden. Deßhalb sind:

1. Täglich der Feldskizzen in allen Theilen auszuarbeiten, und auf der Mappe die bestimmten Punkte mit Blei zu verbinden, und bei Wahrnehmung falsch bestimmter Pflöcke die nöthigen Nachmessungen noch im Laufe der Arbeit ohne Zeitverlust vorzunehmen.
2. Vor der Uebersiedlung in eine andere Gemeinde sollen:
  - a. Die Mappen ausgezogen sein.
  - b. Die Sektionanstöße berichtet.
  - c. die Grenzen mit den bereits vermessenen Gemeinden verglichen und richtig gestellt.
  - d. Die Rekognoscirungs und Culturen Croquis ausgearbeitet, und Letztere auf der Rückseite nach vorgenommener Reambulirung durch die hiezu beigezogenen Gemeinde-Mitglieder mit der im § 110 der technischen Instruction²⁹ angegebenen Klausel gefertigt werden.
  - e. Sämmtliche Operate einer Gemeinde sind für sich absonderlich, ohne sie zu rollen, in einem Umschlagsboden zu verwahren.

Bei den Culturen-Croquis, mögen diese in welchem Maßstabe immer gezeichnet sein, sind zur Erzielung der Gleichförmigkeit, und eines Verhältnisses mit den Mappen die Riede in der im Schrift-Muster für den Maßstab 1["]=200° Klafter bestimmten Größe zu beschreiben, und jede Aenderung des vorgeschriebenen Formats durch etwaiges Zertheilen der Quartblätter sorgfältig zu vermeiden.

3. Flächenberechnungen sind ohne speziellen Auftrag nur in dem Falle vorzunehmen, wenn nach Vollendung der

zur Sommerperiode gehörenden Arbeiten durch etwa eingetretene Regen hiezu Zeit geboten ist.

Auspflöckung und Ausscheidung

1. Wenn in ausgedehnten Wald-Complexen, einem Eigenthümer gehörig, vom Gemeinde-Ausschuße mehrere Riede aufgestellt wurden, sind dieselben ohne Rücksicht ihrer Flächen-Ausdehnung durchgehends zusammenzuziehen, und der Gang der ausgelassenen Riedgrenze nur beiläufig mit Blei einzuzeichnen, damit die einzelnen Riedgrößen zur Ergänzung des Lagerbuches daraus entnommen werden können.
Bilden jedoch diese einzelnen Riede desselben Eigenthums besondere Klassen, so sind sie unter Vermeidung der Auspflöckung und Stationirung mit Hilfe der bestimmten Stand und Fixpunkte in die Mappe hineinzuziehen; – auf welche Weise auch die Kienholzschichten in den Hochgebirgen darzustellen sein werden.
2. Zur Erzielung eines Zeitgewinnes können die Besonders in Waldgebirgen als Gegenstand der Vermessung angesehenen großen Wiesen und Ackerparthien etc. bei jeder Gelegenheit, ohne die Bestimmung von Signalen daselbst abzuwarten, durch Aufstellung mittelst der Bousole aufgenommen und erst später nach den triangulirten Punkten in die wahre Lage geschoben werden, da es sich hier vorzüglich um die Ausmittlung ihres Areale handelt.
3. In jenen Fälle, wo die Ausscheidungen der Culturgattungen unthunlich sind, ist deren Ausmittlung – besonders wenn sie im ungleichen Werthe stehen –, nach der im Punkte 6 der Verordnung der hohen k.k. General-Direction vom 5. April Zahl

²⁹ Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen, für das mit allerhöchstem Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium. Wien, 1850. 26. Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadó-provisoriumhoz. 5 mintával. Bécs, 1850. 26.

³⁰ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 303. 1851/792.

792/298 1851³⁰ für die unproduktive Fläche vorgeschriebenen Weise derart bewirken, daß das Resultat hievon nicht zu sehr über 5 Prozent von der Wirklichkeit abweicht; was einem gewandten und fleißigen Geometer theils durch Beaugenscheinigung bei seinen Begehungen, theils mittelst Anvisiren und Schneiden der Hauptwendungen größerer Complexe aus den Standpunkten leicht erreichbar ist.

Wenn hingegen Culturen von ziemlich gleichem Werthe in vielen Gruppen vorkommen, kann ihre Fläche auch bloss nach Quoten ausgemittelt werden, und zwar umsomehr, je detaillirter der Boden ist; weil hier nicht so leicht, wie bei den im urbaren Boden eingesprengten größern Communal Hutweiden, und Wäldern der Fall eintreten kann, daß der Gemeinde Ausschuß bei etwaigen Unterschieden des Lagerbuches mit der Concretal Aufnahme die abgehende Fläche in den einzelnen für ihn unmeßbaren Parzellen sucht.

4. Mit Ausnahme der Grenzen, dann der Kunstwerke als: Straßen, gebaute Wege, Kanäle etc. können bekannter Massen in der Auspflockung Ausgleichungen bis 5 Klafter Längenmaß bei den Riedgrenzen; – bis 10 Klafter Längenmaß bei den Kulturen nicht sehr verschiedenen Werthes angewendet werden, was besonders in den Vertiefungen und verwachsenem Terrain sehr vortheilhaft ist.
5. Die Anbindungs-Punkte an den Sektionslinien sind beiderseitig zu bestimmen, und daher mit doppelten Pflöcken zu besetzen, damit der Einklang der Sektionen ersehen werden könne.
6. Die strittigen Grenzparzellen, welche nicht nach der bloßen Angabe des Indikators oder der Gemeinde, sondern nach dem Ausspruche der Grenzbeschreibung als Solche anzunehmen sind, werden zwar in den Mappen beider Gemeinden dargestellt, jedoch nur in jener berechnet, für welche der Besitz im Lagerbuche angeführt erscheint.
7. In der Verordnung der hohen k. k. General-Direction vom 23. April Zahl 4604/1545 ist die absonderliche Aufnahme der Prädien angeordnet.
Wenn daher diese eigene Steuergemeinden oder 2-ter Theile bilden, ergibt sich ihre Behandlung von selbst. Wenn sie aber zu Steuergemeinden einverleibt wurden, und in diesen entweder eigene Riede oder Theile von Rieden bilden, ist das ganze Prädiagut dem Umfange nach auszuscheiden, und in der Mappe durch eine Einfassung mit einem hochrothen Streifen, wie bei den enclavirten Gemeinden und 2-ten Theilen, darzustellen, ohne daß deßhalb das Culturen Croquis und die Zusammenstellung absonderlich zu verfassen wäre, da für dieselben auch kein besonderes Lagerbuch besteht.
In Tittelblättern sind die Nahmen der Prädien jedoch immer anzuführen, mögen sie Steuer-Gemeinden, 2-te Theile oder einverleibte Complexe bilden.
8. Der oft in mehreren Bezirken eingetretenen Fall, daß die Indikatoren aus Unkenntniß die Riedgrenzen bei der Auspflockung von Kuppe zu Kuppe angegeben haben, wodurch die Parzellen gleichen Eigenthums und gleicher Culturgattung durchgeschnitten wurden, gibt die Veranlassung: zur Vermeidung künftiger Anstände bei den Vergleichen der Lagerbücher aufmerksam zu machen, hir die gehörige Vorsicht zu gebrauchen, und bei der Entdeckung etwaiger falschen Angaben auf die Beistellung tauglicher Indikatoren und Ausmarkung der Riedgrenzen zu dringen.
Bei dem Umstande, daß beim Grundsteuer-Propositorium die Revision einer jeden Gemeinde nicht immer während ihrer Aufnahme vorgenommen werden kann, haben die Geometer im Sinne des § 9. der Amts-Instruktion für die Obergeomer,³¹ vermöge welchem die technischen Arbeiten

31 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 296. 1850/888. Az utasításról I. Török, 2016. 33–34.

auf Grundlage des geometrischen Netzes zu prüfen sind, auf die Aufrechthaltung der Signale bei den Gemeinden, so lange die Revision noch nicht stattgefunden hat, hinzuwirken, und nöthigen Falls die Unterstützung der politischen Behörden anzusuchen.

In Folge der in mehreren Aufnahmen, durch unrichtige Manipulation in der Triangulirung und falsche Stationirungen an den Gemeinde-Grenzen entstandenen großen Gebrechen, erscheint es schließlich nothwendig, einen umsichtigen Vorgang bei diesem so wichtigen Theile der geometrischen Operationen umsomehr anzuempfehlen, als selbe wegen ihres nachtheiligen Einflusses auf das Maßverhältniß und mithin auf den Flächeninhalt zu vielen mit großem Zeitaufwande verbundenen Berichtigungen Veranlassung gaben, und auch die in den hohen Instruktionen berührten Ausführungsmittel, sowie die von der Landes-Commission zur Erleichterung hinausgegebenen Anleitung hinreichend sind, um sich in das schwierigste Terrain hineinzuarbeiten.

Von der k.k. Steuer-Landes-Commission in Siebenbürgen

Hermannstadt, am 29. October 1853.

3.

Oktatás a dűlőhatárok megjelöléséről³²

Nagyszeben, 1854. április 1.

Belehrung zur Bezeichnung der Ried Grenzen mit Marken

- 1) Zur Bezeichnung der Ried-Grenzen sind entweder Erd- oder Steinhäufen von etwa 3 Schuh Höhe aufzuwerfen.
- 2) Derlei Häufen müssen besonders in den Hauptwendungen und Ecken der Grenze errichtet werden.
- 3) Dort wo die Riedgrenzen zusammentreffen,

soll in der Mitte des Grenzhauens ein hervorragender Plock eingesetzt werden.

- 4) Dort wo Flüsse die Grenze zwischen zwei Gemeinden bilden und demnach das Flußbett gemeinschaftliches Eigenthum ist, soll dies in der Weise angedeutet werden, daß am Anfange und Ende der, durch einen Fluß begrenzten Riede auf beiden Ufern ein Grenzhäufen errichtet wird.
- 5) Wenn bei natürlichen, durch Wege oder Flüsse gebildeten Grenzen mehrere Wege oder Bäche nebeneinander laufen, so soll zur Bezeichnung der wahren Grenze und Vermeidung einer Irrung wenigstens 500 zu 500 Schritten ein solcher Grenzhäufen gesetzt werden.
- 6) Sind in den Riedgrenzen Zäune errichtet, so ist eine weitere Bezeichnung derselben überflüssig.

Hiebei versteht sich von selbst, daß diese Grenze Bezeichnungen, wo sie abgängig sind, in den Gemeinde Grenzen vorzugsweise statt zu finden haben.

Von der k.k. Steuer Landes Commission
Hermannstadt den 1-ten April 1854

4.

Trzinszky Gyula (1829–1886) osztálytanácsos előterjesztése Mersich András kitüntetésére³³

Budapest, 1875. augusztus 23.

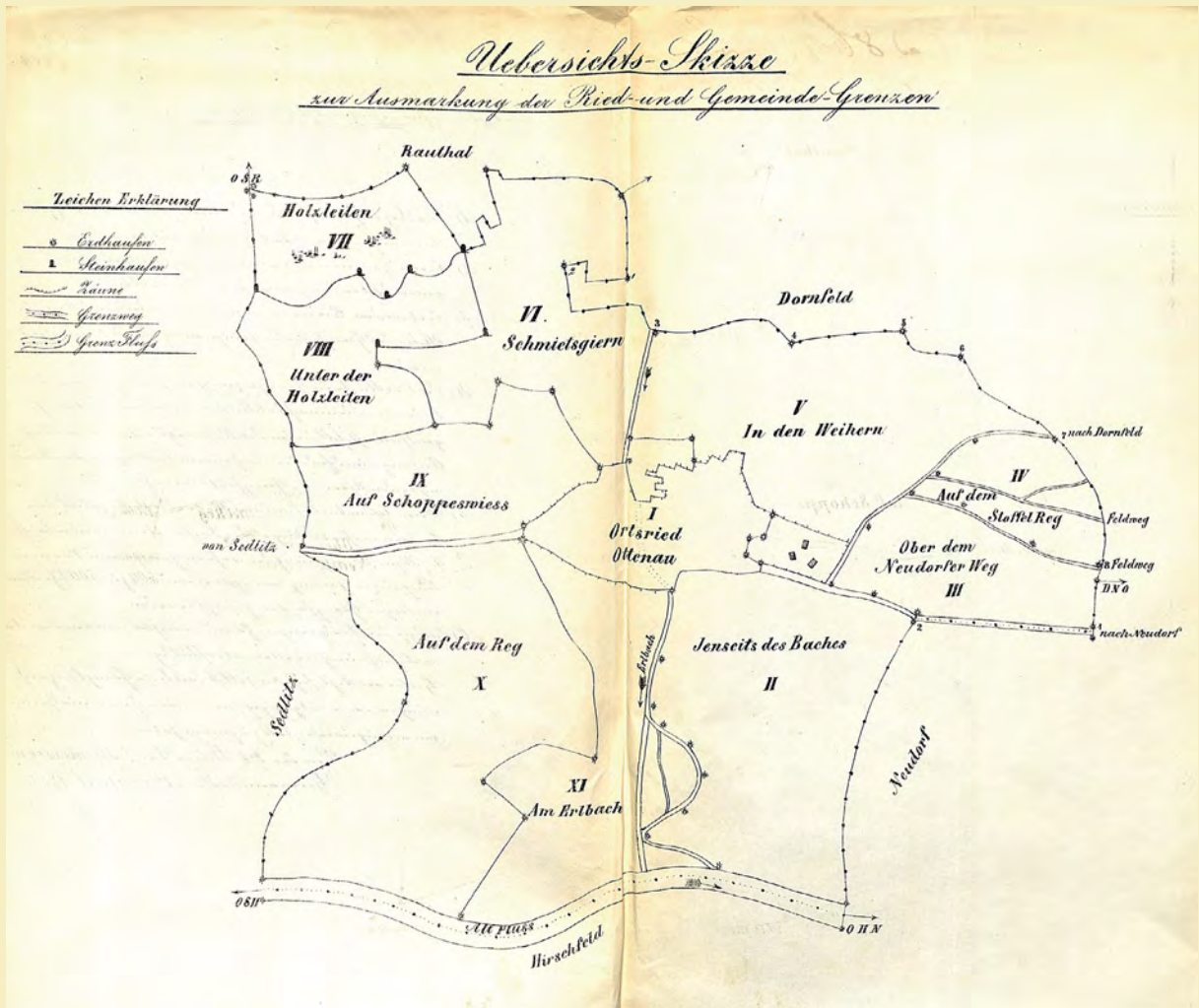
Mersich Endre kebelbeli (a VI-ik ügyosztályba osztott) pénzügyi tanácsos és felmérési igazgató, a teljes tisztelettel ide hajlított minősítvényi táblázat³⁴ szerint folyó évi [1875] szeptember hó 1-én 48-ik szolgálati évét tölti be, minél fogva alázattal alólírott kötelességének tartja ezen államtisztviselő szolgálatára a nagyméltóságú m. k. Pénzügyminisztérium magas figyelmét hódolatteljesen kikérni.

Dalmátországi Sebenico városában 1811-ik évben született, jelenleg 64 éves Mersich Endre

³² ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 342. 1854/1381.

³³ MNL OL, K 255-1875-51-2697. Ezúton is köszönöm Kalmár Jánosnak a Pénzügyminisztériumi Levéltárban folytatott kutatásaimhoz nyújtott segítségét.

³⁴ A minősítési táblázat nem maradt az ügyiratban.

■ A határjelölést mutató térképvázlat, 1854 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 342. 1854/1381.)

m. k. pénzügyi tanácsos 1827-ik évi szeptember hó 1-én lépett szolgálatba a kataszteri felmérésnél mint növendék, s azon időtől fogva a magyar-osztrák állam legtöbb országaiban működő félbeszakítás nélkül szolgál a mai napig.

Már mérnöki minőségében tűnt fel termékeny és pontos munkái által, minek következtében a grafikus háromszögelésnél alkalmaztatott, míg 1850-ik évben a földadó-ideiglennek a magyar állam területén történt behozatalánál, Erdélyben lett a felmérési ügyek vezetésével, főmérnöki minőségben megbízva, s a megbízás által nyert épp oly nagyszerű, mint fontos és fáradságos feladatot oly kitűnően oldotta meg, hogy az erdélyi

földadó munkálatok, dacára a lefolyt hosszú időnek, még mindég a legjobbakk, s az azokba foglalt terület a jelen földadó-szabályozásnál sem fog érezhető változásokat szenvedni.

Emellett nem szorítkozott a pusztá köteleesség teljesítésére, de kiterjesztvén figyelmét a szakába vágó közszükségletekre, összeállította munkálkodási eredményeit oly térképbe, mely Erdély részletes felméréseitől minden térképezés alapja marad, és mely akkoriban a kormányra nézve valóságos kincset képezett, amennyiben annak kisebbített kiadása – minden egyéb térképi kútforrás hiányában – Erdély szervezésénél a legjobb sikerrel használtatott.³⁵

35 Trzinszky itt az 1861. évi térképre gondolhatott, de a kisebb méretarányú térkép nem ennek alapján készült, mert korábban, 1854-ben jelent meg. A térkép összeállítása Mersich hivatali kötelessége volt az 1850. július 24-én kelt *Amtsinstruktion für Obergemeinderath* szerint.

Erdélyi működésének befejezése után szolgált Mersich Horvát-Szlavón- és Magyarországon mint felmérési felügyelő és aligazgató, míg 1870-ik évben pénzügyi tanácsosi címmel és ranggal felmérési igazgatónak nevezetett ki.

Amint Mersich eddigi szolgálata után jogosan következtetni lehetett, úgy igazolja jelen állásában a hozzája kötött reményeket és várakozásokat teljes mértékben.

Bő tapasztalásait ugyanis a közszolgálat javára értékesítvén, a felvételeknél a lehető legnagyobb pontosság, egyöntetűség, megfelelő munkaeredmény elérése s a kellő fegyelem fenntartása körül ernyedetlen szorgalommal és kérlelhetetlen szigorral fáradozik, a legnagyobb buzgalommal és odaadással működik közre az alólírt előadó javaslatára és kezdeményezésére behozott magassági mérések életbe léptetésénél, miáltal a magyar kataszteri felmérés értéke emelkedett, valamint egyáltalán javaslatainak és személyes intézkedéseinek köszönhető a felmérési testület kiképeztetése s a felmérési munkálatok azon állapota, mely a világtárlat elismerését is kiérdemelte.³⁶

Tekintettel arra, hogy hivatali elődje 42 ½ évi szolgálati idő után bekövetkezett nyugdíjazása³⁷ alkalmával a III. oszt. vaskorona-rendre méltóztatva lett, bátorkodom az elősorolt körülmények között azon alázatos kéréssel járulni a nagyméltóságú Pénzügyminisztériumhoz, miszerint Mersich Endre pénzügyi tanácsosnak 48 évi szolgálatban szerzett elismerésre méltó érdemei megjutalmazására a III. oszt. vaskorona-rend díjmentesen adományozásra kieszközöltessék.

Jóváhagyás reményében terveztetik
VIII. 23. Trzinsky

5.

A pénzügyminiszter átirata Őfelsége személye körüli miniszternek Mersich András kitüntetése tárgyában³⁸

Budapest, 1875. augusztus 28.

Nagyságos báró Weckheim Béla m. k. miniszterelnök, mint Ő Felsége személye körüli miniszter úrnak Bécsben

Mersich Endre m. k. pénzügyi tanácsos és a kataszteri felmérés igazgatója folyó évi szeptember hó elsején töltendi be a 48-ik szolgálati évet a felette terhes és fáradalmas kataszteri pályán, amelyen 1827-ik évi szeptember 1-től kezdve a magyar-osztrák állam legtöbb országaiban növendéki, mérnöksegédi, mérnöki, főmérnöki, felügyelői, aligazgatói és jelenleg igazgatói minőségben félbeszakítás nélkül szolgált.

Miután ezen hosszú szolgálati idő alatt nagy szorgalommal szerzett szakképzettségét és tapasztalását fáradhatatlan buzgalommal és kellő tapintattal a szolgálat javára értékesíté, javaslatai és intézkedései a magyar kataszteri felmérés munkálatainak belértékében úgy a technikai pontosság, mint a célszerűség és olcsóság tekintetében félre nem ismerhető haladást eredményeztek, miáltal a nevezett pénzügyi tanácsos számos és nagy érdemeket szerzett, van szerencsém Nagyméltóságodat a minisztertanács beleegyezésével tiszteletteljesen felkérni, miszerint Mersich Endre m. k. pénzügyi tanácsos és a kataszteri felmérés igazgatója számára 48 éven át teljesített hű és buzgó szolgálatának elismeréséül a III-ad osztályú vaskorona-rend díjmentes legkegyelmesebb adományozását Ő Felségénél kieszközölni szíveskedjék.

Fogadja & ct.

Budapest 1875. augusztus hó 24.

36 A magyar Pénzügyminisztérium a XVIII. „Bau- und Civil-Ingenieurwesen” csoportban szerepelt a kataszteri munkálatokkal I. *Welt-Ausstellung 1873 in Wien. Officieller-Catalog*. Wien, 1873. 211. A kiállításon egy átnézeti „Netzkarte”-t mutattak be a befejezett háromszögelési munkálatokról, a folyamatban lévő részletes felmérésből pedig egy 1:2880 méretarányú lapot. *Amtlicher Bericht über die Wiener Weltausstellung im Jahre 1873. Braunschweig*, 1874. 356. A kiállított anyag kitüntetésben nem részesült, I. *Weltausstellung 1873 in Wien. Amtliches Verzeichniss der Aussteller, welchen von der internationalen Jury Ehrenpreise zuerkannt worden sind*. Wien, 1873.

37 Vacano Fülöpöt 1870. január 10-én nyugdíjazták. I. RAUM FRIGYES: Vacano Fülöp, a magyarországi kataszteri felmérés első vezetője. *Geodézia és Kartográfia*, 38. (1986) 6:445.

38 MNL OL, K 255-1875-51-2697. Fogalmazvány.

...

A 27/8. minisztertanácsban előadatott Széll
Elfogadtatott 28/8. Széll

6.

Mersich András nemesítési és címeradományozási kérelme a címerleírással az osztrák belügyminisztériumhoz³⁹
Budapest, 1876. január 24.

Hohes k.k. Ministerium des Inneren

Laut beiliegenden Dekrets geruhten Seine kaiserliche und königlich-apostolische Majestät mit dem allerhöchsten Handschreiben vom 15. November v. J. mir in Anerkennung meiner 48 jährigen treuen und ersprießlichen Dienstleitung den oesterreichisch kaiserlichen Orden der eisernen Krone dritter Klasse zu verleihen.

Auf Grund allerhöchsten Auszeichnung erlaube ich mir die unterthänigste Bitte zu stellen: Ein Hohes k.k. Ministerium des Inneren wolle mich sammt allen meinen gesetzlichen Nachkommen in den Ritterstand mit dem Prädikate Castelmario allergnädigst erheben.

Meine Familie besteht aus nachstehenden Mitglieder, und zwar:

dem Gefertigten Andreas Mersich k. ung. Finanzrathe und Katastral Vermessungs-Direktor geboren in Sebenico in Dalmatien im Jahre 1811.

dessen Gemahlin Katharina geboren Biscontini geboren in Polcenigo im Wenezianischen im Jahre 1818.

dessen Söhne:

Gallieno Seetechniker und Kapitän bei der Handelsmarine dormalen in Nordamerika geboren in Beraun in Böhmen im Jahre 1840.

Radislaus Doktorant der Rechte und Auskultant beim Wiener Handelsgerichte geboren in Sczerzetz in Galizien im Jahre 1849.

Vladimir k. ung. Vermessungs-Eleve geboren in Hermannstadt in Siebenbürgen im Jahre 1851.

dessen Töchter:

Ludvina geboren in Lemberg in Galizien im Jahre 1846.

Hermine geboren in Stanislau in Galizien im Jahre 1848.

Helene geboren in Herrmannstadt in Siebenbürgen im Jahre 1854.

Schließlich erlaube ich mir Einem Hohen k.k. Ministerium des Inneren zu erwähnen, daß ich den Uiberbringer des vorliegenden Gesuches meinen Sohn Radislaus mit der Uiberreichung der vorgeschriebenen Tage im Gesamtbetrage von 332 f 50 kr und des Mappenentwurfes nebst Mappenbeschreibung, sowie mit der seinerzeitigen Uibernahme des Diploms betraut habe.

Budapest den 4. Jänner 1876

Eines Hohen k.k. Ministerium des Inneren

unterthanigster Diener
Andreas Mersich

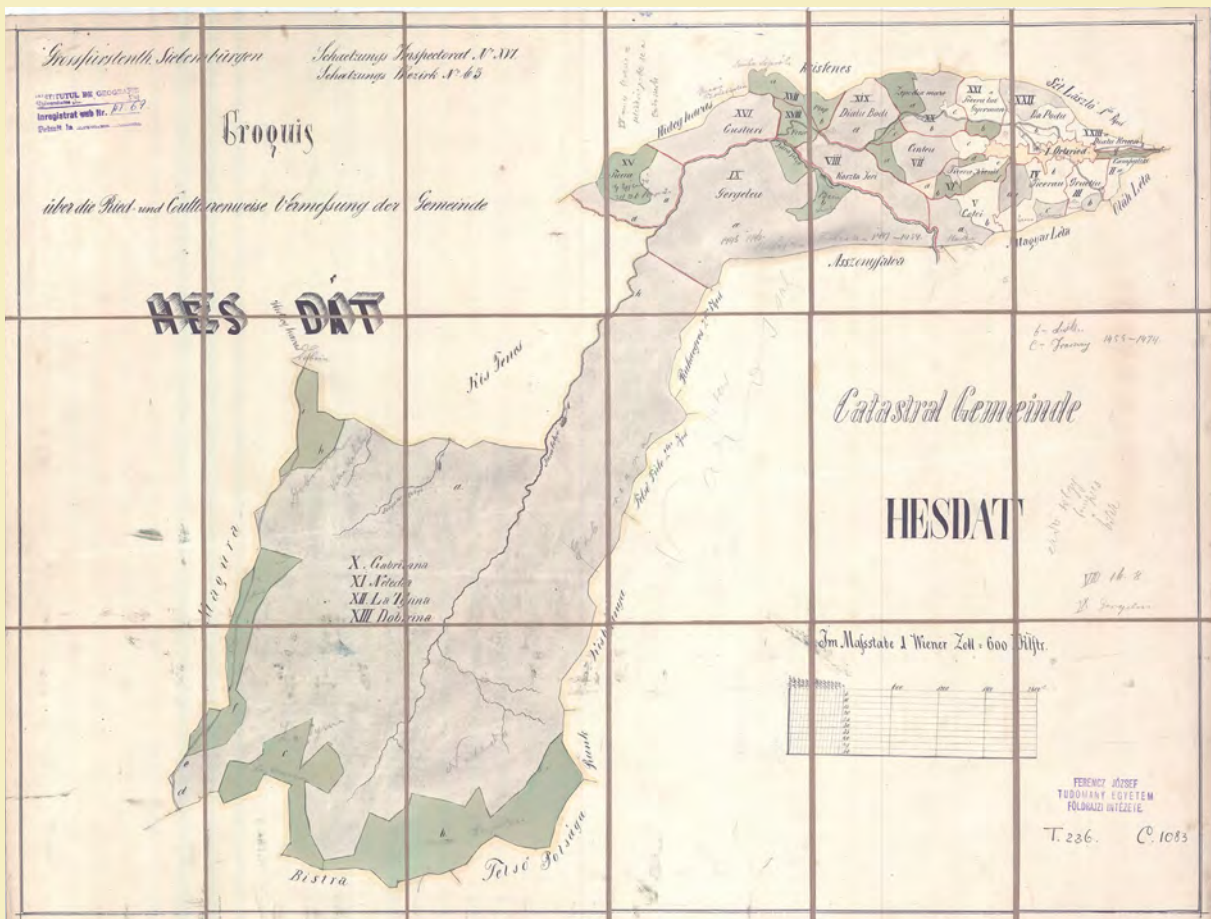
■ Mersich Ritter von Castelmarino család címere (ÖStA, AVA Adel HAA AR 597.10.)

39 ÖStA, AVA Adel HAA AR 597.10.

Wappen Beschreibung

Ein längsgetheilter Schild mit einem goldenen, mit sechs nebeneinander gestellten, rothen Sternen belegten, Schildeshaupt. Im rechten blauen Felde mit schwarzer Thoröffnung und zwei Zinnenthürmen, von welchen jeder mit einer schwarzen Fensteröffnung versehen ist. Im linken rothen Felde ein wachsamer Kranich. Auf dem Haupttrande des Schildes rühen zwei gekrönte Turnierhelmer von dem rechtsseitigen hängen blauen mit Gold und

vom linksseitigen rothe mit Silber unterlegte Decke herab. Die Helmkrone zur Rechten trägt zwei, rechts von Gold über Blau und links in abgewechselten Tinkturen quer getheilte Büffelhörner, welchen eine der im Schilde ersichtlichen, vollkommen ähnliche, goldene Burg, während dem offenen Adlerflug, welcher die linksseitige Helmkrone ziert, und rechts von Silber über Roth und links in abgewechselten Tinkturen quer getheilt ist, ein wachsamer Kranich, eingestellt ist.

■ Hasadát kataszteri térképábrázolása, 1850-es évek (Cholnoky Jenő Térképtár /Kolozsvár/, 39-0523.)

REISZ T. CSABA

Cím és rang vagy jelleg

*Sártory Antal miniszteri tanácsosi címadományozása**

Cím és rang adományozása

Magyarországon az – 1867-től az 1940-es évek végéig fennálló – polgári korszakban az állam- és közigazgatás szervezete jelentős fejlődésen ment keresztül. Az állami szolgálatba lépés – a kortársi panaszok ellenére is – viszonylag stabil egzisztenciális háttérrel biztosított nemcsak az alkalmazott, de annak családja részére is. A fizetést pótlékok (pl. munkaátalány, napidíj, drágasági pótlék, személyi pótlék stb.) egészítették ki, az elegendő szolgálati idő eltelte után pedig állami nyugdíjban részesült a tisztviselő, amely még az özvegye számára is legalább szerény megélhetést biztosított. Az igazán rátermettek valóban „tarsolyukban hordozták a marsallbotot”, és a legmagasabb államigazgatási pozíciókig is eljuthattak, miniszterek, sőt akár – kijelölt – miniszterelnökök is lehettek, erre példa Wekerle Sándor vagy Sztérfényi József pályafutása.¹

Az egyes szolgálati ágakban kialakult a sokféle munkakör hierarchiája, az állások betöltésénél a szakképzettség, a felkészültség, a rátermettség és a szolgálati idő alapján jutottak előre a ranglétrán. Az előmenetel korlátja volt ugyanakkor, hogy a munkakörökben és azon belül a fizetési osztályokban foglalkoztathatók létszámát az állami költségvetésben pontosan

meghatározták, ezt nem lehetett meghaladni. Az állandó kataszterben például a részletes felmérésnél 1885-ben 269 fő: 9 felügyelő, 8 főmérnök, 105 mérnök, 80 mérnöksegéd és 44 növendék, 1886-ban pedig 384 fő: 2 központi felügyelő, 11 felügyelő, 12 főmérnök, 154 mérnök, 38 segédmérnök, 54 mérnöksegéd, 45 növendék és 47 napidíjas mérnök és díjnok dolgozhatott, ez tehát a szervezet fejlesztését és akár előléptetéseket is jelenthetett.²

A szakmai teljesítmény egyik elismerése – már a feudális korszakban is – az előléptetés volt. A Magyar Udvari Kamara 1811. évi egyik rendelete szerint „*azon tisztviselőknél, kik buzgó, sikeres szolgálat által tüntetik ki magukat, igényük van magasabb hivatalba való előléptetésre, ha máskülönben a hozzá szükséges képességgel bírnak*”, ugyanakkor a hosszú szolgálati idő önmagában nem adott alapot az előléptetésre vagy kitüntetésre, „*ahhoz a szükséges szakismeret, szorgalom és kitűnő magaviselet is megkívántatik*”.³ Ha a tisztviselőt magasabb rangosztályba – ma úgy mondanánk: munkakörbe – helyezték, az kinevezésnek, míg ugyanazon rangosztályon belül magasabb fizetésbe sorolás előléptetésnek számított.

A korszak karriertörténeteit vizsgálva gyakran találkozhatunk olyan esettel, amikor valaki egy magasabb állás címét vagy címét és

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 A legfelsőbb politikai állásokba azért nem a szaktudás alapján jutottak, a korszak végén ezt a helyzetet már a közigazgatás működési zavaraként is nevesítették: „*A főispán jogállásában a szakképzettség és az állandóság hiánya éppoly jellemző, mint a miniszterében és a politikai államtitkáréban. Ennek a közszolgálatban érvényesülő káros kihatásai is ugyanazok.*” MAGYARY ZOLTÁN: *Magyar közigazgatás*. Bp., 1942 (= MAGYARY, 1942). 285.

2 A konkrét esetben ténylegesen átcsoportosítás történt, és az ilyen alkalmakkor mód nyílt a leléptetésre, de az előléptetésre is. Az 1875-ben bevezetett földadó-szabályozás személyzetét az állandó kataszterből csoportosították át, majd előbbinek 1885. évi megszüntetések a tisztviselőket visszahelyezték az állandó kataszterhez. Az állami költségvetés-előirányzatokat l. a Hungaricana Közgűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu), az állandó kataszter (1894-től Országos kataszteri felmérés) a Pénzügyminisztérium fejezetén belül önálló címmel szerepelt, itt találhatók a szervezeti létszámadatok is.

3 *A magyar királyi Pénzügyminisztérium ügykörére vonatkozó szolgálati szabályok gyűjteménye*. Bp., 1874 (= PM szolgálati szabályok, 1874). 55–56.

rangját, más fordulat szerint címét és jellegét nyerte el. Ez az illető munkájának elismerése és jutalmazása úgy, hogy az nem jár azonnali költségvetési kiadással. Jellemzően akkor jutalmazták így a tisztviselőt, ha a betöltött munkaköre esetleg nem indokolta a magasabb titulust (pl. a minisztériumi főosztály élén miniszteri tanácsos, az alá besorolt ügyosztály élén pedig osztálytanácsos állt, de az utóbbi esetben is megadhatták a miniszteri tanácsosi címet, erre lesz példa Sártory Antal előléptetése). Akkor is élhettek ezzel a lehetőséggel, amikor a magasabb állás összes álláshelye be volt töltve, ezért tényleges előléptetésre nem volt mód, ugyanakkor a tisztviselő munkáját el akarták ismerni, így legalább névlegesen, „cím”-ként megadták neki a magasabb rangot, és ez annak ígéretét is magában hordozta, hogy később majd ténylegesen is megtörténik az előléptetés. A cím vagy cím és jelleg adományozása az államfő (uralkodó, kormányzó) joga volt.

A cím- és rangadományozás már a dualizmus kezdetétől jellemző volt. Így például 1868 végén Somossy József királyi tanácsos, elnöki titkárnak, 1870 tavaszán Gyujtó Lajos pénzügyminisztériumi titkárnak – akik tehát nem voltak ügyosztályvezetők – osztálytanácsosi címet és jelleget adományozott az uralkodó, ugyanezen év nyarán pedig két személyt úgy nevezett ki dohánygyári és beváltási főfelügyelővé, hogy a pénzügyi főtanácsosi címet és jellegét is elnyerték.⁴

A Pénzügyminisztérium központi szervezetében is gyakran találunk cím és jelleg adományozásra példát, még alacsonyabb munkakörök esetében is: államtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszteri tanácsos (2 fő,

1907–1911), miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott osztálytanácsos (15 fő, 1877–1917), miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszteri titkár (15 fő, 1870–1909), miniszteri titkári címmel és jelleggel felruházott fogalmazó (7 fő, 1876–1893), miniszteri titkári címmel és jelleggel felruházott kataszteri helyszínelési felügyelő (1 fő, 1890), miniszteri segédtitkári címmel és jelleggel felruházott fogalmazó (4 fő, 1899–1900), miniszteri fogalmazói címmel és jelleggel felruházott segédfogalmazó (4 fő, 1880–1899), miniszteri segédfogalmazói címmel és jelleggel felruházott személy (1 fő, 1892), pénzügyi tanácsosi címmel és jelleggel felruházott számvevőségi csoport-, illetve osztályvezető (7 fő, 1892–1917).⁵

Az elismerés korlátozottabb formája volt, amikor csak címet adományoztak („címzetes”), ezt gyakran követte a cím és jelleg vagy a tényleges hivatali kinevezés. Címadományozás esetén a jutalmazott semmi másban nem részesült, mint a magasabb hivatallal járó megszólítás (címzés) örömeiben, vagyis pl. egy miniszteri titkárt is „Miniszteri Osztálytanácsos Úr!” formában kellett megszólítani, ha e címet birtokolta.⁶ Ott, ahol a feudalizmus társadalmi struktúráit éppen – de esetenként lassan – lebontják, még(is) volt értéke pusztán a megszólításnak is. Ha a címen túl a rangot (a jellegét) is elnyerte valaki, az azt jelentette, hogy a hasonló minőségű társai közé sorolták, igaz, az utolsó helyre. A rangsorozati hely határozta meg a következő előléptetés várható idejét, éppen ezért a kinevezés napjának pontos ismeretén is karrierívek múlhattak. „A rendes állásánál magasabb rangban álló tisztviselő, magasabb fizetés, lakpénz és napidíj ki-

4 Kinevezés. *Politikai Újdonságok*, 14. (1868) 51:618. (dec. 16.), Kinevezések. *Pesti Napló*, 21. (1870) 123:2. (máj. 31.), Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* (= BK), 4. (1870) 139:1. (jún. 21.).

5 SZÉKELY VERA: *A központi államigazgatás tisztviselői a dualizmus korában*. 3. rész: *Magyar Királyi Pénzügyminisztérium*. Bp., 1985. 11., 17., 29., 46., 52., 68., 75.

6 Az 1879. évi XL. törvénycikk, a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 45. §-a rendelkezik a címbitorlás büntetéséről: „Aki őt jogosan meg nem illető olyan címet vagy rangfokozatot használ, amely által a közönség tévútra vezetetik, valamint az is, aki őt jogosan meg nem illető belföldi rend- vagy díszjeleket, vagy engedély nélkül külföldi rend- vagy díszjeleket nyilvánosan visel: száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

vételével, minden egyéb ezen ranggal összekötött előnyökben részesül”.⁷

Két évtizeddel később a Pénzügyminisztérium – a megváltozott jogi szabályozás és az ebből is fakadó más szervezeti viszonyok miatt – ismét kiadta a tárca feladataihoz kapcsolódó szolgálati szabályokat.⁸ Ebben a „Cím, rang vagy jelleg” a 209–223. §§-okban szerepelt, elsősorban az 1893. évi IV. törvénycikk alapján.⁹ A cím a címzésen kívül semmi más előnyt nem nyújtott, a magasabb állás rangja vagy jellege pedig magasabb napidíjra, fizetésre és lakpénzre, valamint a fokozatos előléptetésre nem adott igényjogosultságot, de a magasabb állás egyéb előnyeit élvezhette az adományos.¹⁰ A szabályozás többi része igen minuciózusan határozta meg a rangsorozat összeállításának mikéntjét, a besorolásnál figyelembe veendő tényezőket. Ezek után nem meglepő, ha a tisztviselők számára a rangsorozati jegyzékben betöltött helyük igen fontos volt, annyira, hogy sérelmezett hátrébb sorolásuk miatt még a jegyzék javítását is kérhették.¹¹ Egy korabeli publicisztika szerint „ez a rangsorozati névjegyzék az állami tisztviselők Kálváriája. Ezt lesi minden tisztviselő, ezt javítgatja, ennek az alapján örvend annak, ha egy kinevezés történik, mely közelebb hozza őt az előléptetéshez, a magasabb fizetéshez. Ezt kell neki végig böjtölni, míg végre annyira előre jut, hogy megkezdheti pályázatát a magasabb rang és fizetés elérhetése végett, s odajut, hogy 30-40, sőt van eset

reá, hogy 100 sikertelen kísérlet után kinevezik.

Mármost elképzeltethetjük, hogy milyen elégedetlenséget, sőt elkeseredést okoz az a tisztviselők körében, ha látniuk kell, hogy dacára szorgalmuknak, képességeiknek, kiváló magaviseletüknek, hosszú szolgálati idejüknek, dacára annak, hogy a rangsorozati névjegyzék Kálváriáját is végigjárták, mégsem őket nevezik ki vagy léptetik elő, hanem a kevésbé érdemeset, a rangban sokkal hátrébb álló egyént, sőt gyakran egész idegeneket, csak azért, mert ennek érdekeit családi vagy más összeköttetések istápolják, míg annak a másik tisztviselőnek nincsen egyéb támogatója, csak tehetsége, kifogástalan magaviselete és rátermettsége.”¹²

A „cím és jelleg” a köznapi életbeli előfordulása miatt a XX. század elején már a lexikonokba is bekerült önálló szócikként, kezdetben itt is az 1896. évi pénzügyi szolgálati szabályzat előírásait ismertették (ez egy kitüntetés, magasabb fizetésre, lakbérre és napidíjra nem, de minden másra jogosít). Az általános szabálytól eltért, hogy a bírók és az ügyészek a magasabb állás címének és jellegének adományozása esetén magasabb illetményre is jogosultak voltak.¹³

1917-ben változott a szabályozás, és a „cím és jelleg” birtokában töltött időt is bele kellett számítani a szolgálati időbe, vagyis a tényleges kinevezés alkalmából akár azonnal a magasabb fizetési fokozatba is kerülhetett a tisztviselő. A miniszteri indoklás szerint „a nyuga-

7 *PM szolgálati szabályok, 1874.* 59–60. Egy későbbi előírás pontos eligazítást ad a címzés mikéntjéről: „Olyan személyekhez intézett ügyiratokban, akik valamely magasabb cím és jelleg birtokában vannak, a »címmel és jelleggel« kitéltet nem használjuk.” Ügyviteli szabályzat a magyar királyi honvédség számára. 1929. évi átdolgozott kiadás. Bp., 1929. 20. §. Tisztázatok címzései. 30. Itt jegyzendő meg, hogy a protokolláris előírásokkal ma is csak kevesen vannak tisztában, így sokan nem tudják azt, hogy pl. egy „címzetes főigazgató” helyes megszólítása „Főigazgató Úr/Asszony!”, éppúgy, mint annak idején.

8 *A magyar királyi Pénzügyminisztérium ügykörére vonatkozó szolgálati szabályok gyűjteménye.* 2. bőv. kiad. Bp., 1896. (= *PM szolgálati szabályok, 1896*).

9 1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről (Ezer év törvényei, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89300004>. TV, elérés ideje: 2022. augusztus 15.), I. ehhez REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérvénye magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46.

10 A cím és rang/jelleg lényegi elemeit hasonlóképpen foglalja össze: LADIK GUSZTÁV: *A közszolgálati alkalmazottak jogviszonyai.* (Az élő magyar jog). Bp., 1908. 145–146.

11 A kataszteri felmérés 1906 és 1913 közötti éves rangsorozati névjegyzéke elérhető: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL), S 92 Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai, No. 23. Országos Kataszteri felmérés, rendelvek gyűjteménye (online elérhető a *Catastrum* honlapján /www.catastrum.hu/ az Adatbank/Szervezet/Adattárak aloldalon).

12 Egy kérvény. *Nagykároly és Vidéke*, 24. (1907) 39:1. (szept. 26.).

13 „Cím és jelleg” szócikk. *A Pallas nagy lexikona.* 17. kötet. I. pótkötet, A–J. Bp., 1904. 294.; *Révai nagy lexikona.* IV. Bp., 1912. 507.

Sorszám	A tisztviselő		Állomás-hely	Hivatal	Évi fizetés és az 1904. évi I. t.-cz. alapján járó évi személyi pótlék összege korona	A jelenlegi fizetési osztályba valóságos minőségben kinevezetett			Jegyzet
	neve	minősége				év	hó	nap	
VII. fizetési osztály.									
(3 állás).									
1	Antalfy Andor	felmérési központi felügyelő	Budapest	P. ú. min.	5 400	1899	V	27	A pénzügyminisiteriumban.
2	Szikszay Elek	"	"	P. ú. min.	5 400	"	VII	16	A pénzügyminisiteriumban.
3	Dobrovics Győző	háromszögelő hivatali főnök	"	Hrsz.	4 800	1903	VIII	28	
—	Kollár Dániel	felmérési központi felügyelő	"	P. ú. min.	4 000	1904	XI	11	Cím és jelleg. A pénzügyminisiteriumba beosztva.
—	Vajna Károly	"	"	P. ú. min.	3 600	"	"	"	Cím és jelleg. A pénzügyminisiteriumba beosztva.
VIII. fizetési osztály.									
(24 állás).									
1	Sádtler Róbert	háromszögelő főmérnök	Budapest	Hrsz.	4 000	1898	III	31	Pénzügyi tanácsosi címmel.
2	Jahl Antal	"	"	Hrsz.	4 000	1896	I	20	
3	Berczeli István	felmérési felügyelő	Pécs	11	4 000	"	VII	1	
4	Kollár Dániel	"	Budapest	P. ú. min.	4 000	"	"	"	Felmérési központi felügyelői cím és jelleggel. A pénzügyminisiteriumba beosztva.
5	Radimsky László	"	Eger	8	4 000	"	"	"	
6	Selymesy Béla	háromszögelő főmérnök	Budapest	Hrsz.	4 000	1897	VI	23	
7	Bayer Bernát	felmérési felügyelő	Temesvár	4	4 000	"	VIII	8	
8	Makai József	"	Pozsony	5	4 000	1898	VI	4	
9	Véver Sándor	"	Budapest	9	4 000	"	"	"	
10	Székely Ferencz	"	Debreczen	12	4 000	1899	VII	5	
11	Várkonyi Nándor	"	Nyitra	7	4 000	"	XI	1	
12	Pigetty Jajos	"	Kolozsvár	Kol.	4 000	1900	III	7	
13	Suós Aladár	"	Kassa	1	4 000	"	V	25	

1*

■ „Rangsorozati névjegyzéke a magyar korona országainak területén az országos kataszteri felmérésnél alkalmazott tisztviselőknek, 1906”. A rendszeresített létszám szerint a VII. fizetési osztályban a felmérési központi felügyelők száma kettő, de itt is szerepel – sorszám nélkül – Kollár Dániel és Vajna Károly központi felmérési felügyelő címmel és jelleggel felruházott felmérési felügyelő, akik ténylegesen a VIII. fizetési osztályba sorolt felmérési felügyelők között kapták fizetésüket. Sorrendjüket a tényleges minőségbe kinevezésük időpontja határozta meg. Ha a központi felügyelők közül valaki kiesett volna az álláshelyről, akkor előbb Kollár, majd Vajna felügyelők léphettek volna a helyére (MNL OL, S 92. No. 23.)

lomba helyezéseknek majdnem teljes szünetelése miatt a háború alatt aránylag kevés tisztviselőt lehetett magasabb állásra kinevezni, minél fogva egyrészt az arra érdemes tisztviselők üres állások hiányában a magasabb fizetési osztályba sorozott állásnak csak címével és jellegével voltak felruházhatók, másrészt pedig az az idő, amelyet ezek a tisztviselők a magasabb fizetési osztályba sorozott állás címének és jellegének birtokában töltöttek, ugyancsak üresedés hiányában a rendesnél jóval hosszabbra nyúlt. Minthogy pedig a cím és jelleg birtokában töltött időt az ez idő szerint érvényben álló rendelkezések értelmében a magasabb összegű fizetés természetével bíró illetmények szempontjából nem lehet beszámítani, a szóban levő tisztviselők éppen a háború folytán jutottak hátrányosabb helyzetbe, mert rendes viszonyok között magasabb állásokra kinevezhetők lettek volna. Ezt a hátrányt van hivatva kiegyenlíteni a [...] rendelkezés, amely kimondja, hogy a magasabb összegű fizetés természetével bíró illetmények szempontjából a cím és jelleg birtokában töltött időnek azt a részét be kell számítani, amely a háború kezdete utáni időre esik”¹⁴

Ez a szabályozás a két világháború között is fennmaradt. Az állami tisztviselőknek az államfő által adományozható kitüntetés volt a magasabb állás címe, címe és jellege vagy csak jellege. A cím csak a magasabb állás szerinti címzés (megszólítás) jogát jelentette, más nem. A cím és jelleg vagy csak a jelleg a magasabb álláshoz kapcsolódó fizetésre, lakáspénzre és napidíjra nem jogosított, de minden más előnyre (pl. a ranghelyre) igen.¹⁵

Sártory Antal miniszteri tanácsosi címadoományozása

Sártory Antal (1829–1896) életrajzáról előbb rövidebben, majd részletgazdagon korábban megemlékeztünk a *Catastrum* hasábjain.¹⁶ Az adatok egy részét a Pénzügyminisztérium elnöki iratainak a kutatás idején már feltárt részéből merítettem, de a tanulmány megjelenését követően további ügyiratok kerültek elő, amelyek az életutat kiegészítik, ezért figyelemre tarthatnak számot.¹⁷

Sártorynak az uralkodó miniszteri tanácsosi címet és jelleget adományozott 1893 elején, továbbá személyi pótlékát 1895-től 1000 forintra emelte fel, az erre vonatkozó adatokat eddig csak a könyvészeti adatokból idézhettem.¹⁸

Dr. Jankovich János, a Pénzügyminisztérium IX. főosztályának (állandó kataszter, földadó-nyilvántartás, horvát-szlavón ügyek) frissen – 1892. szeptember 1-jétől – kinevezett vezetője november 18-án azt javasolta a tárca vezetésével megbízott Wekerle Sándor miniszterelnöknek, hogy Sártory Antalnak a szakmai érdemei elismeréséül miniszteri tanácsosi címet és jelleget adományozzon az uralkodó (a javaslat teljes szövegét l. a tanulmány végén). Az előterjesztés számos, korábban nem vagy nem teljesen ismert életrajzi adatot említ, így pl.: Sártory 1847-ben a líceumi tanulmányok után ment Pestre tanulni; a szabadságharc után, annak résztvevőjeként meddig volt kényszerorozott; melyik Eszterházy herceg mellett és hol dolgozott; mióta részesült személyi pótlékban; több ízben kapott nagy összegű

14 1917. évi IX. törvénycikk indokolása az 1917/18. költségvetési év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról (*Ezer év törvényei*). Ezt is tartalmazza már az újabb lexikonok „Cím és jelleg” szócikkei: *Gutenberg Nagylexikon. Minden ismeretek tára*. VII. Bp., 1931. 540., *Uj Idők Lexikona*. V–VI. Bp., 1937. 1321.

15 MAGYARY, 1942. 410–411.

16 ZÁVOCZKI ADRIENN: Sártory Antal kézírata a magyarországi kataszteri felmérésről. *Catastrum*, 2. (2015) 1:25–26., REISZ T. CSABA: Sártory Antal (1829–1896) portréja. *Catastrum*, 9. (2022) 1:3–22. (= Reisz, 2022).

17 MNL OL, K 255 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Elnöki iratok (= K 255) irategyüttesét több évtizeddel ezelőtt oly módon rendezték át, hogy abban gyakorlatilag nem lehet hatékonyan és eredményesen kutatni. Emiatt az iratörző osztály tervfeladatként legalább a személyi ügyek (51. tétel) darabszintű feltárását tűzte ki célul, ennek során kerülnek elő újabb és újabb adatok. Ezúton ismételtelen köszönöm Kalmár János kollégám segítségét, aki az elnöki iratokban feltárt Sártory-ügyiratok adatait velem előzékenyen megosztotta, illetve további kéréseimnek is utánanézett az iratanyagban.

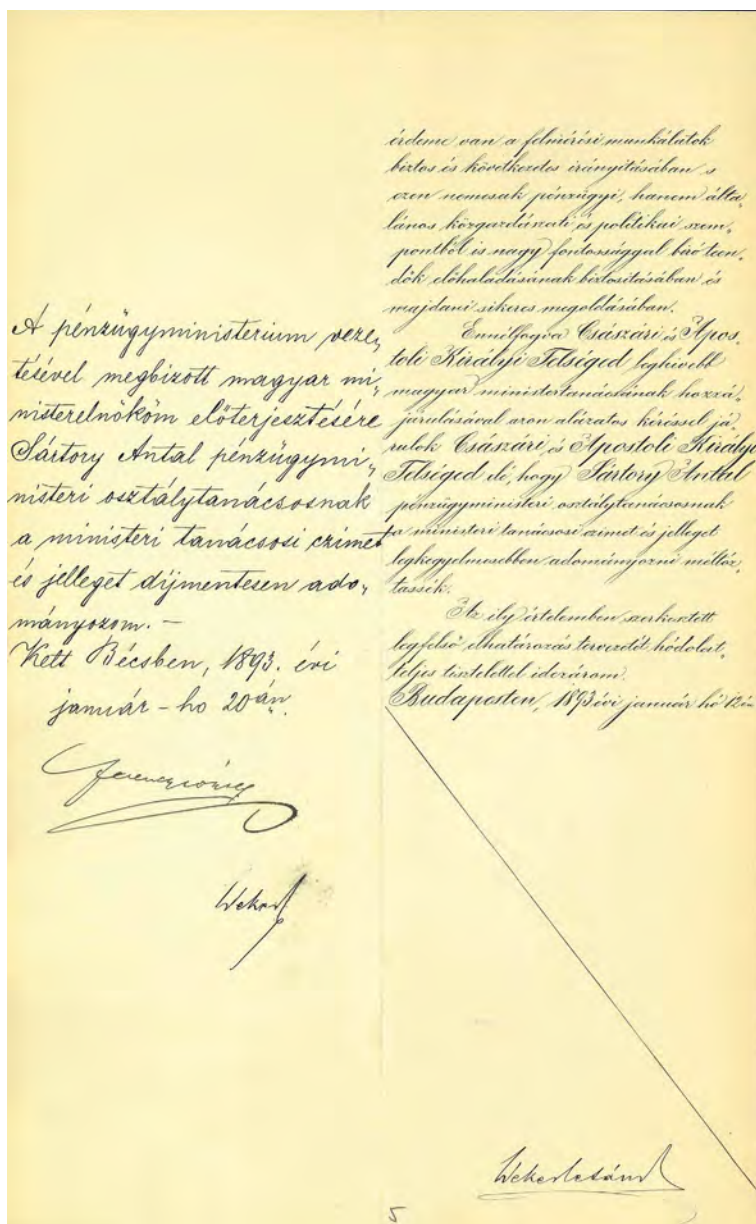
18 A címadoományozásról: Hivatalos rész. *BK*, 27. (1893) 20:1. (jan. 25.), tudósít erről: Az érdem jutalma. *Kataszteri Közlöny*, 2. (1893) 2:8. (febr. 16.); REISZ, 2022. 10., 22.

jutalmat; az osztálytanácsosok rangsorozatában az első helyen áll. Sajnos a javaslatához mellékelt szolgálati táblázatok nem maradtak az ügyiratban.¹⁹

Október 1-jén Márffy Ágost helyettes államtitkár – a tárca harmadik embere a miniszter és az államtitkár után – a javaslatot azzal egészítette ki, hogy „részemről is abban a nézetben vagyok, hogy Sártory osztálytanácsos hosszú és kiváló szolgálatai elismerésül legfelső kitüntetésben részesítendő lenne. Úgy vélem, hogy részére a III. osztályú Vaskorona-rend legfelső adományozása lenne javaslatba hozandó”. A miniszter utasítására megkérdezték Sártoryt, hogy a két kitüntetés közül melyiket javasolják számára, és ő a miniszteri tanácsosi cím és jelleg adományozását kérte.

Wekerle az előterjesztés főbb adatait megismétlő előterjesztést nyújtott be a Minisztertanács-hoz, amely az 1892. november 28-án tartott ülésén az előterjesztést tudomásul vette.²⁰ 1893. január közepén a minisztériumban elkészítették az uralkodóhoz benyújtandó előterjesztést és a legfelsőbb elhatározás tervezetét, valamint azok német fordítását, és megküldték az uralkodónak. I. Ferenc József 1893. január 20-án a javaslatnak megfelelően a miniszteri tanácsosi címet és jelleget adományozta Sártory Antalnak.²¹

Az uralkodói döntés már január 21-én megérkezett a minisztériumba, másnap Sártoryt is tájékoztatták: „Ezen legfelső elhatározásról

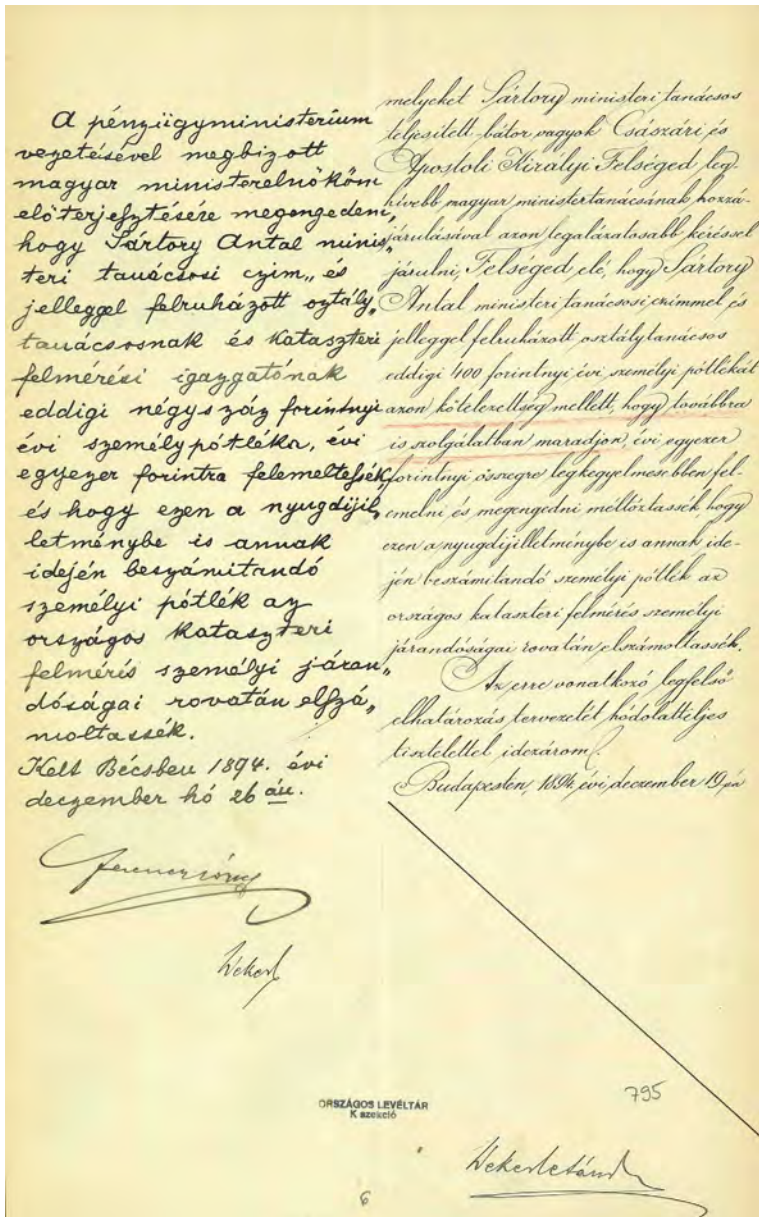
■ Wekerle Sándor miniszterelnök-pénzügyminiszter címadoományozásra vonatkozó javaslatának utolsó oldala, rajta az uralkodó, I. Ferenc József döntésével (MNL OL, K 255. 1893-51-265.)

méltóságodat örvendetes tudomásul azzal a felhívással értesítem, hogy a hivatalos eskü letétele végett elnöki osztályomban jelentkezni szíveskedjék”, egyúttal kérték a Budapesti Közlöny szerkesztőségét, hogy a kitüntetésről számol-

19 MNL OL, K 255. 1893–51.–137. Ebben az ügyiratban található a 3357/1892. PM ügyiratarab, amelyben Jankovich előterjesztése, Márffy véleménye és a Minisztertanács elé terjesztendő javaslat szövege található.

20 A Minisztertanács ülésjegyzőkönyvei elérhetők az MNL Adatbázisok Online gyűjteményében (dátum szerint és azon belül a napirendek sorrendjében).

21 MNL OL, K 255. 1893–51.–137. (fogalmazványok) és 1893–51.–265. (tisztázatok).

■ Wekerle Sándor miniszterelnök-pénzügyminiszter személyi pótlék növelésére vonatkozó javaslatának utolsó oldala, rajta az uralkodó, I. Ferenc József döntésével (MNL OL, K 255. 1894-51-3086.)

jon be, január 25-én ez is megtörtént. Február 6-án a központi számvevőség az állománykönyv 1985. lapjára feljegyezte az adomány tényét, sajnos ez a személyi nyilvántartás nem maradt fenn napjainkra, pedig a terjedelmi adatokból is sejthető, milyen fontos forrása lehetne a pénzügyi igazgatás személyzetére vonatkozó kutatásoknak.

működését még hosszú időn át a közszolgálat és állam érdekének fogja szentelni” – zárta levelét Wekerle.

Korábbi Sártory-életrajzomban a mérnök 1885. és 1886. évi szabadságkérelméről számoltam be.²³ Az iratfeltárások során két újabb ügyszeret is előkerült. 1893. augusztus 17-én egészsége fenntartása céljából hatheti

Wekerle Sándor az 1894. december 9-i minisztertanácsi ülésen javasolta, hogy Sártory Antal címzetes miniszteri tanácsos személyi pótlékát – „tekintettel, hogy a szolgálat érdeke kívánja további hivatalban maradását” – emeljék fel 1000 forintra, ezt a Minisztertanács tudomásul vette. Jankovich osztályfőnök december közepén elkészítette a miniszter által az uralkodóhoz benyújtandó javaslatot az évi 400 forintos személyi pótlék 1000 forintra felemeléséről, a szöveget december 19-én Márffy helyettes államtitkár még kis mértékben javította, majd ezzel a dátummal – két nappal később – a miniszter a javaslatot aláírta (teljes szövegét l. a tanulmány végén).²²

Az előterjesztést az uralkodó elfogadta és december 26-án a magasabb összegű személyi pótlékot engedélyezte. December 31-én a miniszter értesítette Sártoryt az uralkodói döntésről, és arról, hogy a magasabb összeget 1895. január 1-jétől fogják folyósítani (erről az állampénztárat is értesítették). „Szívesen megragadom ezt az alkalmat, hogy Méltóságodnak eddigi kiváló szolgálata-ért teljes elismerésemet kifejezzem; egyszersmind pedig azon reményemnek is adok kifejezést, hogy Méltóságod eme eredményes

²² MNL OL, K 255. 1894-51.-2871. (fogalmazványok) és 1894-51.-3086. (tisztázatok).

²³ REISZ, 2022. 12-13.

■ Sártory Antal aláírása az 1893. évi szabadságkérelmén (MNL OL, K 255. 1893–51.–2449.)

szabadságot kért, amelyet szeptember közepétől kívánt igénybe venni, „amidőn ugyanis a szolgálat azt leginkább megengedi”, egyúttal javasolta, hogy távolléte idejére Kőszeghy Antal központi felmérési felügyelő vezesse az ügyosztályt. Kérését támogatták és elfogadták, azzal a felhívással, hogy eltávozását és visszajövetelét jelentse majd be az elnöki osztályon.²⁴

1895. augusztus 27-én Sártory ismét hatheti szabadságot kért Lukács László pénzügyminisztertől „elévült májbaja orvoslása végett”, amit szeptember közepétől kívánt igénybe venni. Miután Benkó Gyula miniszteri titkárt – a 22. ügyosztályról áthelyezve – az ő helyettesévé nevezték ki, az ügyosztály vezetése megoldott volt.²⁵ Kérését engedélyezték azzal, hogy eltávozását és visszatértét az elnöki osztályon jelentse be.

A forrásközlésről

Jankovich János osztályfőnök javaslata számos – esetenként eddig nem ismert – életrajzi adatot tartalmaz Sártory Antalról, és jól tükrözi, hogy egy kitüntetési kezdeményezést megalapozó előterjesztés milyen érdemeket tartott fontosnak. Wekerle Sándor pénzügyminiszter személyipótlék-emelési javaslata is jellemző forrása az elismerések, kitüntetések adományozásának. Ezért indokolt, hogy a két iratot teljes terjedelemben hozzáférhetővé tegyük. A szöveget a mai helyesírási szabályoknak és központosási gyakorlatnak megfelelően, de a szerzők sajátos szófordulatait megtartva adom közre.

Jankovich János osztályfőnök javaslata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz mint pénzügyminiszterhez Sártory Antal osztálytanácsos számára miniszteri tanácsosi cím és jelleg adományozásáról

Nagyméltóságú Miniszter Úr,
Kegyelmes Uram!

Sártory Antal osztálytanácsos folyó évi november hóban 40-ik szolgálati évét betöltvén, engedje meg Excellenciád, hogy osztályfőnöki feladatomból kifolyó kedves kötelességemet teljesítve, nevezett osztálytanácsosnak hosszú és kiváló szakszolgálatait rövideden elősorolva, Nagyméltóságod magas figyelmét Sártory osztálytanácsos szerzett érdemeire irányozzam és legmélyebb tisztelettel kérem, miszerint alább teendő alázatos javaslatomat kegyesen elfogadni méltóztassék.

Mindenekelőtt megemlítve azt, hogy Sártory Antal osztálytanácsos a líceumi tanulmányok befejeztével (1847. évben) Pestre jött és itt a bölcseleti tanfolyamot hallgatva a matematikai és technikai tanokból sikeres vizsgát tett, illetve mérnöki oklevelet is nyert, bátor vagyok egyszersmind felemlíteni, hogy ugyancsak 1848. évben önkéntes honvédnek állott be és végigküzdve a szabadságharcot, 1849. évi augusztus hóban az osztrák hadseregbe közvitéznek besoroztatott. Innen 1851. január 31-én felszabadíttatván, néhai herceg Esterházy Pál lévai (Bars megyei) uradalmaiban mérnökképpen alkalmaztatott, míg 1852. évi november 6-án 2933. szám alatti rendelettel a fennállott budapesti kerületi adóügyi bizottság (Steuer-Districts-Commission) által a földadó-ideiglenegnél 2 Ft 10 kr-nyi napidíjjal háromszögelő mérnökké kineveztetvén, ily minőségben napidíja emelkedett, úgyhogy az alkotmány helyreállítása, illetve a felelős magyar királyi minisztérium felállításával már 3 Ft 15 kr-nyi napidíj és 90 Ft-nyi lakpénz élvezetében állott.

24 MNL OL, K 255. 1893–51.–2449.

25 MNL OL, K 255. 1895–51.–2159.

A magyar királyi Pénzügyminisztériumnak 1868. január 1-jén kelt 62372. számú magas rendeletével ideiglenes, majd 1870. évi március 13-án kelt 4787. számú rendeletével végleges minőségű felmérési felügyelővé kineveztetvén, az addig élvezett napidíj helyett 1200 Ft évi fizetés és 500 Ft-nyi munkaátalányban részesült. 1875. évben központi felmérési felügyelőnek, majd 1878. évben az állandó kataszternél felmérési igazgatónak 2000 Ft-nyi évi fizetés, 600 Ft munkaátalány és 400 Ft-nyi lakpénzzel alkalmaztatott, mely utóbbi minőségben Excellenciád hivatali elődének 1878. évi március 30-án kelt 17692. számú rendeletével 400 Ft személyi pótlékban is részesült, mely személyi pótlék az 1892. évi állami költségvetéshez be-terjesztett indoklás (10. lap) szerint a központi igazgatás, jelesül a személyi járandóságok (1. cím) fizetések és lakpénzek rovatába azért vétetett át, mert a földadó-szabályozási alap megszűntével a mérnöki helyszínelési és nyilvántartási munkálatoknak felügyelete érdekében engedélyezett költség helyesen csak az említett címen és rovaton volt előirányozható.

Sártory Antal 1883. évi december 21-én 2069. szám alatt kelt magas pénzügyminisztériumi rendelettel osztálytanácsossá kineveztetvén, majd 1887. évi január 25-én az első osztályú osztálytanácsosok sorába előléptetvén e minőségben közel kilenc álló esztendeig a Pénzügyminisztériumban tesz szolgálatot.

Midőn végül tiszteletteljesen felemlíteném, hogy nevezett osztálytanácsos mint mérnök az állandó kataszternél 1856. évtől 1874. évig, később pedig a földadó-szabályozásnál volt alkalmazva, és mindkét rendbeli minőségében nemcsak Magyarországon, hanem Horvát-Szlavónországokban is sikeresen működött, és e részbeni működése több ízben 200-400 Ft-ig terjedő pénzjutalommal díjaztatott; tekintve hogy 1874. évben Budapest jobb parti (budai) részének felmérésénél is kiváló érdemeket szerzett, bátorkodom Excellenciádat legmélyebb tisztelettel kérni, hogy az igazi érdemnek a jutalmat ez esetben is megadni és Sártory Antal osztálytanácsost, ki a kebelbeli osztálytanácsosok rangsorozatában az első helyet foglalja el, magasabb cím- és rangadományozásban

részesíteni, esetleg megfelelő rendjel-adományozásra ajánlani kegyeskedjék.

A miniszteri tanácsosi cím és jelleg legfelsőbb adományozása mellett különösen azon körülmény is szól, hogy nevezett osztálytanácsos a folyó év elejétől augusztus hó végéig vezette az újonnan szervezett IX. főosztályt, sőt azt megelőzőleg a korábbi években számos alkalommal sikerrel helyettesítette a főosztályvezetőt.

Sártory osztálytanácsos 40 éves szolgálati jubileuma alkalmából az összes felmérési és helyszínelő felügyelőségek részéről a legszélyesebben üdvözlöttnél, meg vagyok győződve, hogy nevezett osztálytanácsosnak fentebb alázattal javasolt kitüntetése általános örömmel és elismeréssel fogadtatnék.

Nevezett osztálytanácsos szolgálatát kitüntető táblázatok van szerencsém kegyes betekintés végett ide mellékelni.

Budapest, 1892. évi november 18-án

Dr. Jankovich János

osztályfőnök, miniszteri tanácsos

Wekerle Sándor, a Pénzügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök javaslata I. Ferenc Józsefhez Sártory Antal személyi pótlékának felemelésére

Legkegyelmesebb Úr!

Sártory Antal miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott osztálytanácsos és kataszteri felmérési igazgató folyó évi november 6-án állami szolgálatának immár 42. évét töltötte be, és így az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. törvénycikk 21. § értelmében jelenlegi 3000 forintnyi évi fizetés és 400 forintnyi évi személyi pótlékának élvezetével nyugdíjba léphetne. Minthogy azonban Sártory miniszteri tanácsos az állandó kataszter körében a legkiterjedtebb gyakorlati ismeretekkel bír és jelentékeny érdemei vannak a felmérési munkálatok biztos és következetes vezetésében, illetve sikeres megoldásában, tekintve, hogy a vezetésemre bízott Pénzügyminisztérium kataszteri felmérési ügyosztályát

már 1878. év óta a legjobb eredménnyel vezette és folyton vezeti, hasznos szolgálatait továbbra is igénybe venni óhajtom, annál inkább, mert méltó utódjáról kell gondoskodnom, ki az általa kezdeményezett felmérési munkálatokat hasonló sikerrel folytatni képes leend.

Sártory Antal ugyanis mint mérnök 1852. évben lépett állami szolgálatba, és az állandó kataszter körében rendszeresített különböző mérnöki fokozatokon előléptettétvén, 1868. évben felmérési felügyelőnek lett kinevezve. 1875. évben a központi felmérési felügyelő tennőivel bízott meg; 1878. évben pénzügyi tanácsossá és felmérési igazgatóvá, 1883-ban pedig osztálytanácsossá neveztetett ki, míg Felséged 1893. évi január 20-án kelt legmagasabb elhatározásával részére a miniszteri tanácsosi címet és jelleget legkegyelmesebben adományozni méltóztatott.

Ámbár fentnevezett a vezetésem alatt álló Pénzügyminisztérium személyzeti létszámában a miniszteri tanácsosok között sorakozik, a minisztérium jelen szolgálati és különösen előléptetési viszonyai között nincs

kilatása arra, hogy valóságos miniszteri tanácsossá kineveztessék; miért is méltatva azon hosszas, hű és kiváló szolgálatakat, melyeket Sártory miniszteri tanácsos teljesített, bátor vagyok Császári és Apostoli Királyi Felséged leghívebb magyar minisztertanácsának hozzájárulásával azon legalázatosabb kéréssel járulni Felséged elé, hogy Sártory Antal miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott osztálytanácsos eddigi 400 forintnyi évi személyi pótlékát azon kötelezettség mellett, hogy továbbra is szolgálatban maradjon, évi egyezer forintnyi összegre legkegyelmesebben felemelni és megengedni méltóztatassék, hogy ezen a nyugdíjilletménybe is annak idején beszámítandó személyi pótlék az országos kataszteri felmérés személyi járandóságai rovatán elszámoltassék.

Az erre vonatkozó legfelső elhatározás tervezetét hódolatteljes tisztelettel idezárom.

Budapesten, 1894. december 19-én

Wekerle Sándor

■ Wekerle Sándor (1848–1921), a Pénzügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök 1894-ben (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár, 368/1955)

KISS MÁRTON

*A kataszteri személyzet képzettsége a 19–20. században**

A kataszteri személyzet rekrutációja

A kataszteri munkálatok (dűlőnkénti felmérés, majd 1856-tól részletes felmérés) Magyarországra érkezésével megnőtt az igény a szakképzett mérnökök és az adminisztrációban jártas hivatalnokok iránt. Előbbiek létszámának feltöltéséhez a kormányzat két dolgot tett. Egyrészt engedélyezte a szakképzettség nélküli munkatársak felvételét, akik munka közben, a gyakorlatban sajátíthatták el a szükséges alapismereteket, másrészt komoly toborzásba kezdtek, hogy kiegészítsék az addigi állami és helyi mérnökök körét. Ennek egyik legjobb eszköze volt az álláshirdetés, amely különböző birodalmi és helyi érdekű lapokban jelent meg.¹

A magyarországi felmérési munkálatok kezdetén az addig a birodalom más országai-ban dolgozó mérnökök kerültek át az újonnan felmérendő területre, a külföldi mérnökök kezdeti dominanciáját támasztják alá a személyzet prozopográfiai elemzései. Leginkább cseh és morva területekről származó mérnökök kerültek az országba, majd a fluktuáció erősödése mellett szinte az egész birodalomból érkeztek szakemberek, a kezdeti időszakban többnyire Galíciából és Bukovinából. A személyzet tagjaira jellemző volt a vándorélet, a felügyelő-

ségek is gyakran változtatták meg helyzetüket az évek során. Az idő előrehaladtával csökkent a külföldiek aránya a magyar kataszteri személyzetben, amelynek számos oka lehetett. Az elvándorlás, a kedvezőbb lehetőségek követése mellett ugyanakkor előfordult, hogy egyes mérnökök itt alapítottak családot és telepedtek le, így válva „magyarrá” az évek során. Emellett nagyobb hangsúlyt helyeztek a magyar területeken képzett mérnökökre – ne feledjük, hogy a helyiekkel folytatott kommunikációban és a névanyag rögzítésében fontos szerep hárult a helyi nyelvtudásra –, így számuk fokozatosan növekedett a rendszeren belül.²

Iskolázottság és végzettség

A kataszteri személyzet kutatásának alapvető forrásai azok a nyilvántartások: a törzskönyvi lapok, illetve a szolgálati és minősítési táblázatok, amelyek fennmaradtak az utókor számára. A katasztertörténet prozopográfiai forrása-inak köre ennél jóval szélesebb, folyamatosan bővíthető és bővülő.³

A köztisztviselőkkel szemben támasztott feltételeket a korszakban a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvény határozta meg.⁴ Eszerint egy köztisztviselőnek magyar állampolgárnak és jogi értelemben önálló sze-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

- 1 TÖRÖK ENIKŐ: Kataszteri álláshirdetések és állaspályázatok az 1850–1860-as években. *Catastrum*, 8. (2021) 2:3–14.
- 2 A kataszteri szervezetben szolgáló külföldiekről általánosságban: REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknel. *Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215., 192–193. Mérnökökről szóló életrajzok (a teljesség igénye nélkül): TÖRÖK ENIKŐ: Elekes Ferenc – katona, térképrajzoló, litográfus és mérnök. *Catastrum*, 5. (2018) 4:36–43., KISS MÁRTON: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig. *Catastrum*, 7. (2020) 3:29–38., UÓ: Csigó Lajos (1886–1930) kataszteri tisztviselő életútja. *Catastrum*, 7. (2020) 4:33–40.
- 3 L. ehhez REISZ T. CSABA háromrészes cikksorozatát a *Catastrum* hasábjain: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat. 4. (2017) 2:29–48.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. 4. (2017) 3:14–21.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. 5. (2018) 1:15–25.
- 4 L. *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300001.TV>, elérés ideje: 2022. augusztus 1.).

mélynek kell lennie, valamint „*kimutatja, hogy azon képzettséggel bír, melyet a jelen törvény a szolgálat azon nemére nézve, melyre kineveztetni vagy megválasztatni kíván, megállapít*”. A rendelkezés kijelöli az elméleti és gyakorlati képzettséggel kapcsolatos teendőket, amelyekkel rendelkezni kell egy hivatal ellátására. Ugyanakkor megjegyzi, hogy egyes esetekben „*az egyes miniszterek felhatalmaztatnak, hogy oly szakok vagy állomásokra nézve, melyek iránt a jelen törvény nem intézkedik, a megkívántató képzettséget rendeleti úton állapíthassák meg*”.

Az elméleti képzettségek közül a 10. paragrafusban említik a műszaki szakhoz szükséges követelményeket. Eszerint „*a képzettség valamely műegyetem tanulmányainak szabályszerű bevégezése s annak alapján a királyi József-műegyetemtől nyert, vagy az által honosított mérnöki oklevél*” legyen a tisztviselő birtokában. A törvény külön részt szentel a kataszteri munkálatokkal foglalkozóknak. Eszerint „*az állandó kataszternél az igazgató, háromszögméreti főnök, háromszögelő mérnökök, háromszögelő segédek, felmérési felügyelők, főmérnökök, mérnökök, mérnöksegédek és felmérési növendékek tekintetében a képzettség a műegyetemi tanulmányok bevégezése. A mérnöksegédek és felmérési növendékeknek az esetben, ha teljes képességgel bíró egyének nem jelentkeznének, kivételesen a reáltanodai tanulmányok bevégezése és érettségi vizsga.*”

A rendelkezésekből látható, hogy a kataszteri szervezetbe való bekerüléshez két lehetőség adódott: egyfelől a műegyetemen szerzett felsőfokú végzettséggel, másfelől pedig a rendszer alsó szintjeit célzó, érettségi vizsgával elérhető pozíciók. Utóbbi azért tűnhetett megfelelő kompromisszumnak, mert – ahogyan arra a korábbi prozopográfiai elemzéseink is rámutattak – legtöbbször a hivatali ranglétra aljáról küzdötték fel magukat magasabb (felsőfokú végzettséget igénylő) munkakörökig.

A törvény kitér arra is, hogy az állami tisztviselők milyen tanulmányokkal kerülhettek pozíciójukba. „*Általában minden állami hivatalnál és intézetnél alkalmazott számvevő-ségi és ellenőrző tisztviselőtől a főgimnáziumi vagy főreáltanodai tanulmányok bevégezése és érettségi vizsgálat, vagy ezen középtanodákkal egyenrendű kereskedelmi iskola avagy megfelelő katonai tanfolyam bevégezése, továbbá az államszámviteltani vizsga letétele kívántatik meg*”.⁵

Az iskolák megnevezését és pontos megjelölését a szakminiszteri rendeletekben szabályozták, ezeket a *Pénzügyi Közlöny* hasábjain tették közzé. A vonatkozó rendeletek közötti tájékozódásban nagy segítséget nyújt az a korabeli gyűjtemény, amelyet a kataszteri felmérés iratanyagában őriznek.⁶ A hivatkozott 17–18. paragrafus a pénztári szakra vonatkozik, viszont – ahogyan azt korábbi írásomban jeleztem – a kataszteri személyzetre a pénzügyi szervezetre vonatkozó szabályok voltak érvényesek.⁷

1884 és 1903 között hét kiegészítő rendelet született a gimnáziumok, főreáltanodák, kereskedelmi és katonai iskolák egyenrangúságáról. Ezek célja az volt, hogy tovább bővítsék azokat a lehetőségeket, amelyekkel be lehetett kerülni a köztisztviselők – különösen a pénzügyi igazgatás – soraiba.

A kataszteri személyzet később komoly agályait fejezte ki az 1893. évi IV. törvénycikkkel kapcsolatban. Az állami tisztviselők fizetését szabályozó törvényben meghatározott fizetési osztályok viszonylag alacsony fokán találhatunk kataszteri személyzeti tagot. A Pénzügyminisztériumban a vezető beosztású központi kataszteri felügyelő csak a VII. fizetési osztályban található, a kataszteri felmérési felügyelő és háromszögelő főmérnök pedig a VIII. osztályba tartozott. A kataszteri főmérnökök a IX. osztályba kerültek, a sor végén pedig a XI.

5 *Ezer év törvényei.* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny>, elérés ideje: 2022. augusztus 3.).

6 Az 1884–1915 között kiadott, a kataszteri felmérésre vonatkozó pénzügyminiszteri rendeletek idő- és abcérendben (a rendeletet megjelentető *Pénzügyi Közlöny* adatával). Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (1855–1944) (= S 92), No. 25/4. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak (Régi szolgálati és minősítési táblázatok, I, J, K nevének). Az iskolák elhelyezkedését I. a tanulmány végén lévő térképen

7 KISS MÁRTON: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján. *Catastrum*, 8. (2021) 1:37–45.

osztályba tartozó kataszteri mérnöksegéd állt. Az Állami Tisztviselők Országos Egyesületében működő kataszteri osztály jelentésében jelezte, hogy a munkakör ilyen alacsony bérezése el fogja ijeszteni azokat, akik magasabb mérnöki végzettséggel rendelkeznek. A munka komolysága és az országos adóügyekben való szerepvállalás miatt a szervezet tagjai úgy érezték, hogy méltánytalanul sorolták őket hátrébb, ezért kísérletet is tettek helyzetük javítására.⁸

A *Kataszteri Közlöny* hasábjain több cikket is szántak a külföldi tapasztalatok, különösen a földmérői képzések megismertetésére. Ezzel kapcsolatban többször is idézték a porosz földmérői képzés körülményeit, valamint az itt tanult tárgyakat.⁹ Szerbiában például egy magánműszaki akadémia jött létre, „geodéták, állami és magánmérnökök, kataszteri és adótisztek, valamint e pályák segéderői képezhetők ki”. A magánkezdeményezésre létrejött intézményt később a kormány is felkarolta, így elfogadott képzési helyként tartották számon. A különböző kataszteri feladatokra való képzést két tanévben határozták meg, amely után az illetők munkába is állhattak.¹⁰ A svájci földmérői szabályrendelet a kataszterhez kapcsolódó feladatokat, valamint a felmérési pályát a tudományos képzettséggel bíró életpályák közé soroltatta. Az előmeneteli rendszer lényege az volt, hogy az elméleti képzést gyakorlati feladatok egészítették ki, így legalább 18 hónapot vártak el gyakorlatként az itt tanulóktól.¹¹

Az 1890-es évek végén több szakíró foglalkozott a kataszteri mérnökök körüli el-

lentmondásos helyzettel. Dobrovics Győző cikkeiben a reformok mellett tette le a voksát, ugyanakkor tisztázandónak vélte az elmélet és a gyakorlat között meghúzódo határvonalakat.¹²

A közigazgatási törvény átalakításának híre számos szerzőt lázba hozott, a mérnökök közül is többen tollat ragadtak. Lovas Zsigmond a *Magyar Mérnök- és Építészegylet Heti Értesítőjében* kifejtette, hogy az 1883. évi törvény számos ellentmondásos paragrafussal rendelkezik. A már idézett 10. § esetében megjegyezte, hogy ideje lenne eldönteni, kell-e mérnöki végzettség a kataszter esetében, vagy sem, a kettős állapotnak nincs értelme. Ha valaki képesítés nélkül (csupán érettségivel) kerül be a rendszerbe, később tegyék kötelezővé számára a mérnöki végzettséget (bizonyos pozíció eléréséhez). Lovas véleménye szerint „ott, hol jogvégzettség kell államtudományi vizsgával, ott a törvény nem elégszik meg sehol gimnáziumi végzettséggel”.¹³

A mérnöki képesítés megszerzéséhez új szakvizsgát rendeltek el, amelyre olyan mérnöksegédek jelentkezhetnek, akik rendelkeztek megfelelő szakmai gyakorlattal. Az 1908-ban kiadott részletes szabályzásból megtudható, hogy milyen feltételeknek kellett megfelelniük a jelentkezőknek.¹⁴ Az 1908. évi XXXIX. törvény nyomán a 40/1909. IM számú rendelet írta elő a földmérői jogosítvány megszerzésének feltételeit. A két rendelkezés időbeli közelsége igazolja, hogy a kormányzat komoly lépéseket tett a rendszer átalakítására.¹⁵

Buday Béla is többrészes cikket szánt a

8 REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérvénye magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46. A kataszteri személyzet fizetésének alakulására l.: KISS MÁRTON: A pécsi felmérési felügyelőség személyzetének lakhatási kérdései a 19–20. század fordulóján (1895–1917). *Catastrum*, 9. (2022) 2:19–32.

9 DOBROVICS VICTOR: Földmérői szakképzés. *Kataszteri Közlöny* (= *KK*), 5. (1896) 2:35–43., A földmérők kiképzése Poroszországban. *KK*, 5. (1896) 7:191–193.

10 Magánműszaki akadémia Szerbiában. *KK*, 17. (1908) 11:245–248.

11 A svájci földmérői vizsgaszabályzat. *KK*, 22. (1913) 12:391–393.

12 Dobrovics álláspontjáról és a földmérői szakképzésről l.: KLETNER CSILLA: A földmérői szakképzés helyzete a 19. század utolsó évtizedében. *Catastrum*, 6. (2019) 4:51–54.

13 LOVAS ZSIGMOND: A közigazgatás reformja műszaki szempontból. *Magyar Mérnök és Építész-Egylet Heti Értesítője*, 25. (1906) 38:287–290.

14 M. kir. pénzügyminisztérium, 117787. szám/1906. Szabályrendelet az országos kataszteri felmérésnél kataszteri mérnöki állások elnyerésére képesítő szakvizsga rendszerítése tárgyában. *KK*, 16. (1907) 10:218–224.

15 Egy kataszteri mérnökből földmérőnek álló személyre példa: KISS MÁRTON: Komlósi István életútja a katasztertől a pécsi földmérő irodáig (1868–1944). *Catastrum*, 9. (2022) 1:35–44.

kérdésnek, mert a mérnökök is megszólítva érezték magukat. A szerző a választ kidolgozó bizottság előadójaként fordult az olvasóközönséghez, ami szokatlan eljárásnak számított. Az Állami Tisztviselők Országos Egyesülete által megküldött tervezet szerint a közigazgatási alkalmazás kizárólagos feltételül egy egységes jogi államvizsgát tennének. Ez Buday szerint hátrányos lenne a mérnöki kar számára, mivel így kizárnák őket a törvény adta keretekből. A jogszabályi előírások felülvizsgálata jogos és kívánatos, még a mérnöki kar számára is. Ha a reformtörekvés csak az iskolai minősítésekre és „papiros-kvalifikációra” vonatkozik, akkor az 1883. évi törvényen nem érdemes változtatni. Buday szerint a hangsúly a gyakorlati képzettségen, a tapasztalaton és a rátermettségen múlna, amelynek keretein belül lenne érdemes továbbgondolni a törvényt.¹⁶

Az állandó kataszterre vonatkozó passzus Buday szerint jól működik a valóságban, mivel engedélyezi az alsóbb szinteken (mérnöksegéd, felmérési növendék) a reáliskolai végzettséget és érettségit. A „mérnöki” diploma esetén a törvény meglehetősen nagyvonalú, hiszen a gépész- és építésmérnöki végzettség is elfogadhatónak tűnt e pozíció betöltésekor. Tovább növelte a zavart a rendszerben, hogy a műegyetemi tanulmányok „bevégzése” nélkül nem tekintették végzettségnek a képzésben résztvevőket még akkor sem, ha közben a hallgató a szigorlatait le is tette. A szervezetben ráadásul nem motiváló az, ha valaki műegyetemi végzettséget szerez, mivel ez a fizetésben nem látszik meg. Buday szerint éppen ezért nem véletlen, hogy „a kataszteri felmérés személyzetében, amely személyzetnek 95%-a tisztán csak középiskolai végzettség alapján lépett szolgál-

latba s csupán 5%-a rendelkezik műegyetemi, bányászati, vagy gazdasági főiskolai oklevéllel, illetőleg főiskolai minősítéssel”.¹⁷

Buday szerint a rendszeren úgy lenne érdemes változtatni, hogy csak a műegyetemi képzés első két évét vennék kötelezőnek a kataszteri mérnökök számára, mivel a harmadik évfolyam tárgyai főként út-, vasút-, víz- és hídépítési tárgyakat jelentenek. Ez nem lenne újszerű, mivel a környező területeken (Horvátország, Ausztria, Poroszország, Szászország) kétéves geodéziai tanulmányokat írnak elő a földmérők számára. Egy ilyen rendszer bevezetése előnyökkel járna, hiszen meglenne a felsőfokú végzettség, valamint a fizetési ranglétrán is előrébb léphetnének a kataszter tagjai.

Magyarországon a kérdés megoldásán ekkoriban kezdtek munkálkodni a Pénzügyminisztérium keretein belül, ahol, úgy mond, egy „újonnan szervezendő földmérői szaktanfolyamot” tekintenének elegendő végzettségnek a kataszteri dolgozók számára. Ennek elvégzése földmérői jogosítványt jelentene, „amely az illetőt földmérői magángyakorlatra és birtokrendező, tagosító ügyekben bejegyzett földmérősegédi alkalmazásra is jogosítaná”.¹⁸

Buday cikksorozata végén összefoglalta álláspontját a mérnöki minősítési rendszer átalakításáról. A kataszteri személyzethez való csatlakozáshoz és a minősítés megszerzéséhez két út lehetséges. Az első egy főreáliskolai vagy főgimnáziumi érettségi vizsgát és egyévi földmérői szaktanfolyam elvégzését jelentette volna, a másik a Műegyetem mérnöki szakosztályának első két évfolyamának elvégzését, egyéves állami gyakorlatot és egy sikeres szakvizsgát.¹⁹

16 BUDAY BÉLA: Mérnökök a közszolgálatban. *A Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye*, 45. (1911), 1:1–7; 2:17–23; 3:33–38. (= BUDAY 1911).

17 BUDAY, 1911. 18.

18 BUDAY, 1911. 18.

19 BUDAY, 1911. 37–38.

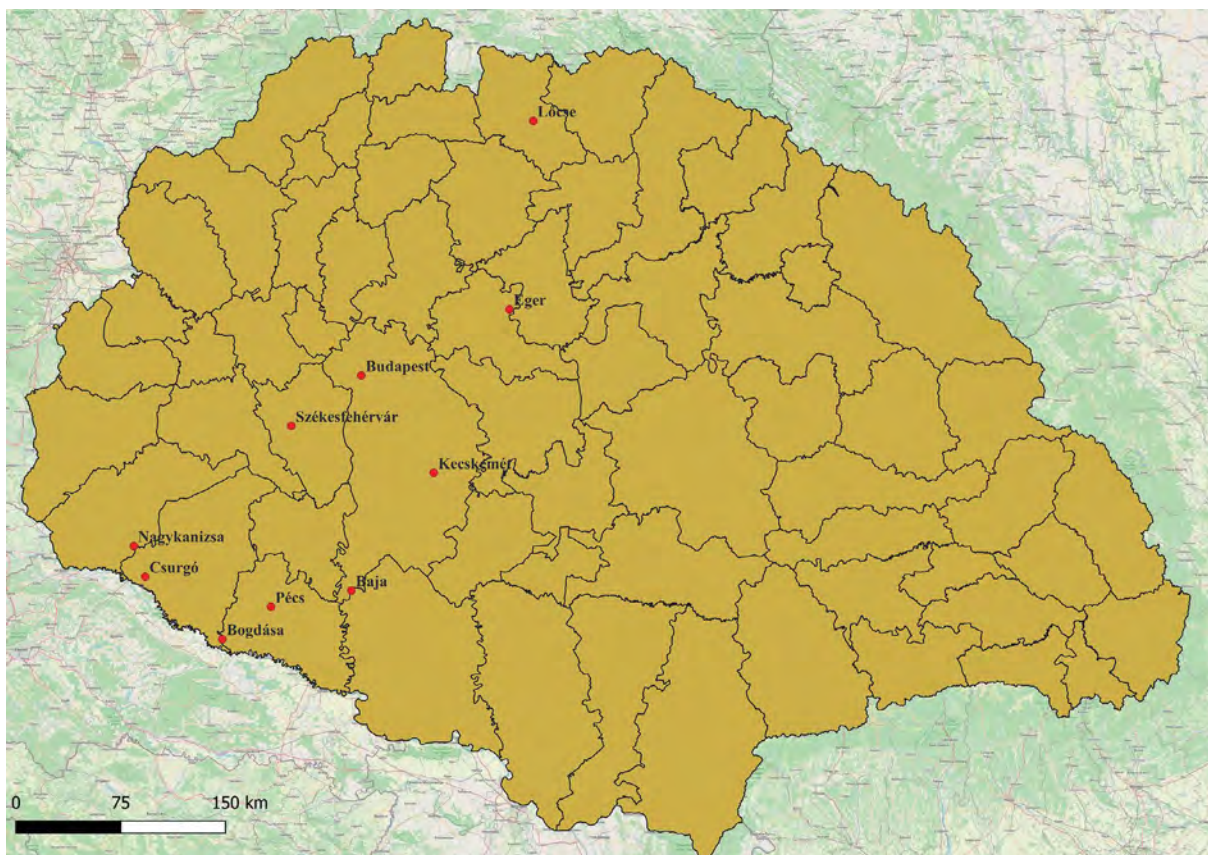
A Dunántúl déli részén született kataszteri tisztviselők képzettsége

Az adatok kiválasztása a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának S 92 Az Országos Földmértani Intézet vegyes irataiban található törzslapok alapján történt.²⁰ Ez ugyan nem tartalmazza a felmérési szervezetben tevékenykedő valamennyi személy adatait, de nagy számossága miatt alkalmas az elemzésre.

Az adattáblába olyan személyek kerültek, akik Baranya, Somogy vagy Tolna vármegyében születtek. Ez 38 személyt jelentett az adatbázisban található ismétlések kiküszöbölésével, ebből öt fő tolnai, kilenc fő somogyi,

25 fő pedig baranyai illetőségű. Legnagyobb számban Pécsen születtek (12 fő), Villányból és Marcaliból két-két fő származott. Születési idejük szerinti felosztásban: nyolc fő 1840–1860, 16 fő 1861–1879 és 15 fő 1880–1900 között született.

Az iskolai végzettségek vizsgálatakor első lépésben a középiskolai teljesítményeket vettem számításba. A vizsgált 38 főből 36 bírt középfokú végzettséggel, két személy pedig nem szerzett ilyet (Pillári István, Vései József).²¹ Szentkereszti József a törzslapja szerint a bogdásai népiskolában végzett el hat osztályt, valamint ipari iskolában három osztályt (1898).²² A többiek gimnáziumban vagy ezzel

■ A kataszteri személyzet Dél-Dunántúlon született tagjai által látogatott/elvégzett középiskolák helyszínei (a szerző saját tervezésű térképe)

20 MNL OL, S 92. No. 25/1–9. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai. Régi szolgálati és minősítési táblázatok, No. 26/1–2. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai. Az állami földmérés törzskönyvi lapjai, 1925–1936. A két anyagról készített, kereshető Excel elérhetősége: <https://www.catastrum.hu/index.php/hu/2015-01-14-07-11-31/kataszteri-szervezet> (elérés ideje: 2022. augusztus 3.). A törzslapok 2022-től elérhetők a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon is.

21 Vései törzslapjából megtudjuk, hogy honvédtisztvi vizsgát tett le a Ludovika Akadémián 1885-ben. MNL OL, S 92. No. 25/8. 232–233.

22 Törzslapja: MNL OL, S 92. No. 25/7. 422–427.

egyenértékű iskolában végeztek. Az intézmények közül kiemelkedik Pécs városa, ahol 24 fő, Budapesten négy, Kecskeméten és Nagykanizsán két-két fő szerzett érettségét. A szórva nyos adatok utalnak arra is, hogy többen regionális szinten igyekeztek megoldani ezt a kérdést, mert a közelben nem volt alkalmas iskola (Baja, Curgó, Székesfehérvár), míg mások valószínűleg családi döntés és kapcsolati lehetőségek miatt a születési helyüktől viszonylag távol végezték tanulmányaikat. Zarubay István Szekszárdról (Tolna megye) Egerbe, míg Höffer Ferenc Lábodról (Somogy megye) Lőcsére került.

A felsőfokú végzettség vizsgálatánál a választott adatsor igazolja a szakmai lapokban, valamint a szakirodalomban kifejtett helyzetet. A 38 személy közül összesen 22-en rendelkeztek valamilyen fajta felsőfokú képzettséggel, de ez nem jelenti azt, hogy be is fejezték tanulmányaikat. Katonai iskolából öten érkeztek (hadapród vagy honvédtiszti vizsgával, egy fő pedig tüzértisztként), többen jártak rövidebb-hosszabb ideig a József Műegyetemre (Endrődi József, Kóbor János, Pigetty Lajos, Vincze Sándor). Joghallgatóként ketten (Csigó Lajos, Rihmer Bódog) kerültek a kataszterhez. Erdészeti államvizsgálója volt két főnek (Goda László, Horváth Sándor), egy személy (Szentkereszti József) pedig számvevő altiszti képzést kapott. Kataszteri mérnöki vizsgával ketten rendelkeztek, Heilmann János 1918-ban, Perlaki György pedig 1913-ban szerzett ilyen fokú végzettséget. Hozzájuk tartoztak még azok, akik földmérői vizsgával rendelkeztek (3 fő). A Műegyetemen végzett egyetlen mérnök Vincze Sándor volt, aki 1922-ben kapta kézbe diplomáját.²³

Ugyanakkor érdemes tovább követni a mérnökök életútját, mivel így kiderül, hogy vajon volt-e kapcsolat a képzettség és az előremenegeteli lehetőségek között. A legtöbbször hatan jutottak: négyen műszaki főtanácsosok lettek,

egy fő műszaki főtanácsosi cím és jelleggel, egy fő pedig (Vajna Károly) felmérési központi felügyelő lett.²⁴ A táblázatból látható, hogy négyen nem a kataszteri szervezethez köthető pozíciókat töltötték be, hanem irodatiszti munkaköröket és címeket bírtak. Legnagyobb számban a főmérnökségig eljutott személyek voltak, amely nyolc személy számára volt az utolsó hivatali munkakör.

A személyes mobilizációt vizsgálva kiderül, hogy a legtöbbször (17 fő) a pécsi 11. felmérési felügyelőségénél fejezték be pályafutásukat. A vizsgálatba vont dél-dunántúli személyek közül 23 fő dolgozott hosszabb-rövidebb ideig a felmérési felügyelőségben.

Tolna megyéből csak egy személy dolgozott a pécsi felmérési felügyelőségen, ő is hivatal-szolgaként végezte tevékenységét. Somogy megyéből kiegyenlített arányt találhatunk, míg Baranya esetében az onnan származók többsége a helyi felmérési felügyelőség berkein belül keresett magának állást.

A pécsi felmérési felügyelőség tagjainak képzettsége

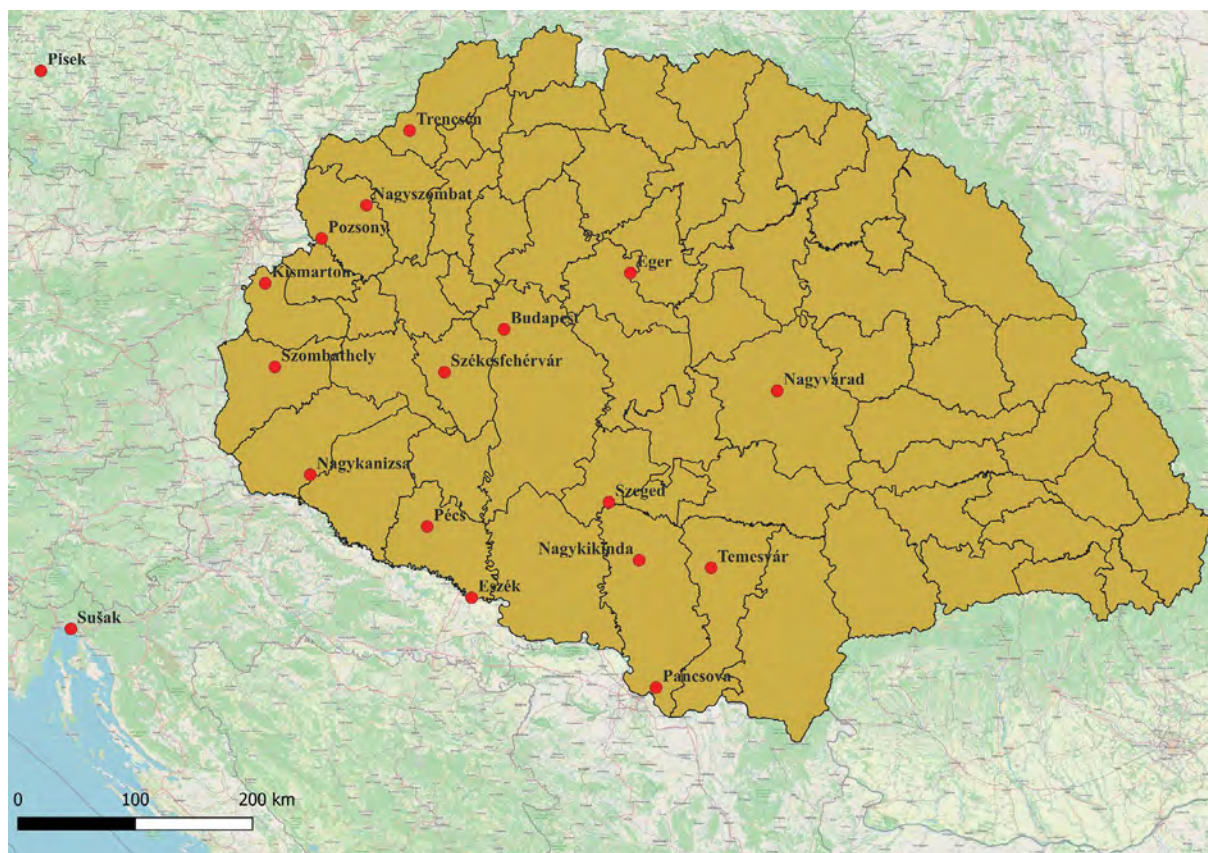
A pécsi felmérési felügyelőségen dolgozók adatbázisának felhasználásával egy szélesebb, mégis a térséghez köthető adatsort kaphatunk. A további forrás bevonása azért is tűnik kézenfekvőnek, mivel így a szakirodalmi hipotéziseket újabb adatsorokon tesztelhetjük. Természetesen hozzá kell tenni, hogy vannak személyes átfedések is az adatok között, de a tendenciák fölrajzolására ezek is kiválóan alkalmasak lehetnek.

A vizsgálatba 62 személy került be, akik 1884–1918 között hosszabb-rövidebb ideig dolgoztak a 11. pécsi felmérési felügyelőség berkein belül.²⁵ A vizsgált személyek közül 44 bizonyosan rendelkezett középfokú végzettséggel, a többiek esetében erre nem találtunk biztos utalást. Legtöbbször pár évig dolgoztak

23 Törzslapja: MNL OL, S 92. No. 25/9. 310–311.

24 Vajna 1917-ben a műszaki főtanácsosi címet is megkapta. Személyi hírek. *KK*, 26. (1917) 9–10:186–190.

25 A személyzet névanyagának feldolgozása: Kiss MÁRTON: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). *Catastrum*, 8. (2021) 3:21–34.

■ A pécsi 11. felmérési felügyelőség tisztviselői által látogatott/elvégezett középiskolák helyszínei (a szerző saját tervezésű térképe)

csak a felügyelőségénél, mások esetében pedig a törzslapok hiányában nem mondható meg biztosan, milyen képzettséggel bírtak. Érdeemes megjegyezni, hogy ebben a mintában is túlsúlyban vannak a Pécsen érettségét szerzők (14 fő).

Felsőfokú tanulmányokkal 15 fő rendelkezett, legtöbben (négyen) kataszteri mérnöki vizsgát, ketten pedig földmérői vizsgát tettek. A többiek (öt fő) esetében jellemző volt az, hogy egy-két évig a budapesti József Műegyetemre jártak, ahol azonban nem fejezték be tanulmányaikat. Ez összevág a kor szakértőinek véleményével és a dél-dunántúli adatokkal egyaránt. A képzés központosításán még a különböző szakvizsgák és tanfolyamok sem enyhítettek, így ha valaki kataszteri mérnök szeretett volna lenni, annak Budapestre kellett mennie.

A pécsi 11. felmérési felügyelőség dolgozóinak vizsgálata – összekapcsolva a Dél-Dunán-

túlról származók adataival – rámutat azokra a nehézségekre, amelyek a kataszter intézményét jellemezték. A dél-dunántúliakra vonatkozó középiskolai végzettségi adatok szinte teljes mértékben megegyeznek a Buday Béla jelezte „95–5%”-os aránnyal, a felmérési felügyelőség adatai kisebb torzulást mutatnak. A felmérési felügyelőségben ez az arány 70%-ot tett ki, eltérve ezzel a szakirodalmi „átlagtól”. Legmarkánsabb különbség a felsőfokú képzettséggel bírók arányában található, ahol a felmérési felügyelőség 24%-os aránya áll szemben a dél-dunántúliak 56%-os arányával. Hozzá kell tenni, hogy itt az adatokat nagy mértékben gyengítik azok, akik csak rövid ideig maradtak a rendszerben, jellemzően írnoki vagy ideiglenes felmérési gyakornokként.

Az alkalmazás erős követelményei (műegyetemi diploma, később szakvizsgák) nem kerültek összhangba a fizetésekkel, így nem meglepő, hogy a kataszteri szervezetben új

utakat kerestek ennek megoldására. A külföldről érkező mérnökök kezdeti jelentős túlsúlya után fokozatosan „magyarrá” váló intézményben kihasználták a törvények adta előnyöket és középfokú végzettséggel (érettségivel) kezdték meg munkájukat a hivatalnál. A két adatbázis segítségével egyéni életutakon keresztül is lát-

hattuk, hogyan működött ez a gyakorlatban. Az utánpótlás biztosításában kiemelkedő szereppel bírt a pécsi iskola, amely a térség legtöbb későbbi mérnökét engedte útjára. A kataszteri képzettség megszerzéséhez alkalmas további központok felderítése még a tudományos kutatás feladata lehet.

■ A kataszteri szervezetbe belépésre jogosító – a Pénzügyi Közlönyben közzétett – iskolák települései (a szerző saját tervezésű térképe)

TIMÁR GÁBOR

Telekhatárból államhatár

Két példa a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából

A trianoni szerződés utáni határmegállapítás folyamatát az elmúlt években több munka is bemutatta. Az eljárás célja az volt, hogy a szerződésben és a térképmellékletében csak igen elnagyoltan, terepre vetítetten kb. 1-3 km pontossággal megadott határvázlatból geodéziai pontossággal felmért és határkövekkel állandósított határvonalat hozzanak létre. Az első világháborút lezáró béke- és határszerződések (nemcsak a trianoni) emiatt olyan pontokat tartalmaztak, amelyek határmegállapító bizottságok felállítását írták elő.¹ Ebben az érintett államok 1-1 szavazati jogú delegáltján túl az antant főhatalmak képviselői vettek részt.

A párizsi békekonferencia lezárultával az antant hatalmak nemcsak az említett bizottsági delegáltakon keresztül felügyelték a határmegállapítás folyamatát. E bizottságok felett – a szerződésekből levezethető módon – az antant Nagykövetek Tanácsa gyakorolta a felügyeletet.² Ez részben operatív volt, vagyis a Tanács a bizottságok fellebbviteli bíróságaként működött, ha a bizottság állásfoglalásért hozzájuk fordult vagy ha többségi javaslattal a békeszerződésben előírt határvonal módosítására tett javaslatot. A Tanács viszont az ilyen esetek minimalizálására részletes utasításban szabályozta a határmegállapító bizottságok

(nemcsak a magyar) munkáját. Az ún. Általános Utasítások keretében részletezték a fent említett eljárást, tehát a határvázlattól a határkövek kitűzéséig terjedő munka módszereit, alapelveit.³

A jelen tanulmány szempontjából lényeges pontjai a következők:

- „I. 1/a: A bizottságok tartoznak arra törekedni, hogy a békeszerződésben adott meghatározásokat minden esetben a legpontosabban szem előtt tartásuk, számításba véve, amennyire csak lehetséges, a közigazgatási határvonalakat és a helyi gazdasági érdekeket, kizárólag minden nemzetiségi, nyelvi vagy vallási szempontot”.⁴
- „II. D. 2: Azokra a határvonalrészekre vonatkozólag, amelyeket »a helyszínen meghatározandó vonalak« nevével jelöltünk,⁵ a bizottság fel fogja szólítani az érdekelt hatalmak kiküldöttjeit, hogy előzetes megegyezés után egységes vonaltervezetést nyújtsanak át neki. A vitás pontokra nézve minden érdekelt biztos megteszi javaslatait a bizottságnak, amely a vitás kérdést eldönti”.⁶

A trianoni szerződés 50. cikke írta elő a csehszlovák–magyar határmegállapító bizottság felállítását. A bizottság a trianoni békeszerződés hatályba lépése után, tehát a békeállapot

1 Békeszerződéseket a vesztes államokkal kötöttek, de a békerendszer keretében szerződésekkel szabályozták a „kisebb győztes” államok egymás közti határait is; pl. a történelmi Magyarország területén húzódó csehszlovák–román, csehszlovák–lengyel és délszláv–román határokat a török béke napján és helyszínén, 1920 augusztusában kötött sèvres-i szerződésben fogadták el az antant hatalmak és az érintett felek.

2 A Tanács elnöke a mindenkori francia külügyminiszter, tagjai az antant főhatalmak (Nagy-Britannia, Olaszország és Japán) párizsi nagykövetei voltak. A békerendezésből 1919 végén kivonuló Egyesült Államok nagykövete tanácskozási joggal vett részt az üléseken.

3 Közli: SUBA JÁNOS: *Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között (A határmegállapító bizottságok működése)*. Doktori értekezés (kézirat, 1996), I–IV. kötet (= SUBA, 1996). M.I.5. melléklet.

4 SUBA, 1996. M.I.5. 17.

5 A magyar határvonalak nagyobb része ebbe a kategóriába esett, a magyar–csehszlovák határszakaszon is.

6 SUBA, 1996. M.I.5. 21.

életbe lépésével, 1921 augusztusában kezdte meg munkáját.⁷ Elnöke a brit Wilfred Carey ezredes, antant-tagjai a francia René Uffler és az olasz Giulio Pellicelli alezredek voltak, a japán delegátus személye a bizottsági munka során változott; a határdöntések szempontjából kritikus 1922. évi időszakban Rikicsi Andó őrnagy volt az ázsiai állam delegáltja. Magyar részről Tánzos Gábor altábornagy volt a küldött, Csehszlovákiát pedig Václáv Roubík mérnök képviselte szavazati joggal.⁸ Szavazategyenlőség esetén – a hatfős bizottságban, épp tárgyalt témánkat tekintve ennek komoly jelentősége volt – az elnök szavazata döntött.⁹

A határmegállapító bizottság – a rá vonatkozó utasítások betartásával – többségi szavazással szabadon dönthetett a határ részletes kijelölésének kérdéseiben, azokat és a békeszerződés betűjét saját hatáskörben nem bírálhatta felül. Utóbbi azt jelentette, hogy amíg valamely határszakaszon a békeszerződés előírásait (vagyis hogy melyik település vagy nevesített tereptárgy melyik államhoz kerüljön) pontosan tükröző határvonalat szavazott meg, az hatályba is lépett. Lehetőség volt ugyanakkor a békeszerződésben rögzített vonal módosítására is: ehhez a bizottságnak többségi szavazással a Nagykövetek Tanácsához kellett fordulnia. Ha ott elfogadták az érveket (ne felejtjük el, már csak a bizottság összetétele miatt is: ilyenmihez legalább két antant delegátus szavazata is kellett), továbbküldték a Népszövetség Tanácsának, amely meghozta a döntést (elfogadta, módosította vagy elutasította a javaslatot, vagy – ami eredményében ez utóbbival egyezett – hagyta „elaludni” az ügyet).

Az alábbiakban két példát mutatok be a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából. Az első, a Zemplénagárd és Nagytárkány közötti határvonal kismértékű (kb. 2,3 hektár-

ros) módosítása rutineljárásnak számított: a települések közti kataszteri határ módosult a tulajdonosok telekkönyvben is bejegyzett lakhelye alapján, a bizottság teljes egyetértésével. A másik a csehszlovák–magyar határvonal legvitatottabb, Népszövetséget is megjárt szakaszának, Somoskő térségének a végső, határbizottsági döntése, amely végül Csehszlovákiának adta a somoskői várat, és amely nemhogy nem volt egyhangú, hanem a döntés végül egy tag távolmaradásán múlt.

Határmódosítás Zemplénagárd és Nagytárkány között (1922. augusztus 28.)

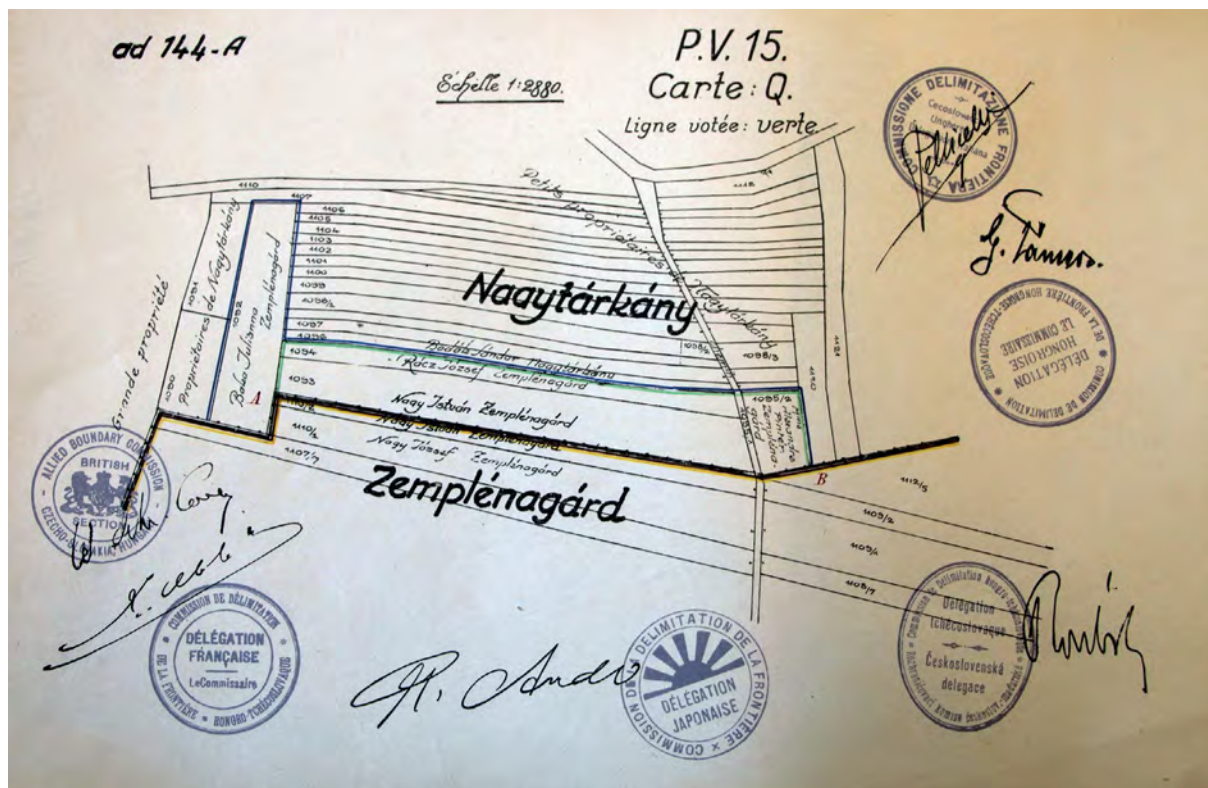
A Tisza és a Bodrog közötti, a Bodrogközt kettészelő határvonal a trianoni szerződés 27. cikke értelmében: *„Tárkánytól kelet-délkeletre a helyszínén választandó pontig: a Tisza folyása; innen általában nyugat felé, a Ronyva folyásának pontjáiig, amely a Sátoraljaújhely város és az állomás közt levő hídtól körülbelül 3700 m-re fekszik északra: a helyszínén megállapítandó vonal, amely Cseh-Szlovákiának hagyja Tárkány, Perbenyik, Örös, Kiskövesd, Bodrogszerdahely, Bodrogszög és Borsi helységeket s Magyarországnak Dámóc, Láca, Rozvány, Pácín, Karos és Felsőberecki helységeket, áthalad a Bodrogon”*.

A két érintett település közül tehát csak (Nagy)Tárkány említettett a békeszerződésben mint Csehszlovákiába sorolt falu, Zemplénagárd nem. A szerződésszöveg azonban homályosan megjelöli, hogy a Tisza folyót „Tárkánytól kelet-délkeletre választandó ponton” hagyja el nyugat felé a határ, így Zemplénagárd Magyarországon maradhatott. Ezzel Nagytárkány elvesztette a Magyarországon maradó, Zemplénagárd és a Tisza közötti kataszteri terület-részét. Hasonlóan nagy, szinte a területe felére

7 A közismert 1920. június 4-i dátum csak a szerződés aláírásának napja; a hatályba lépéshez a magyar törvényhozás és az antant főhatalmak közül legalább három törvényhozásának elfogadása (ratifikáció) kellett; ez 1921. július legvégére történt meg. Magyarország ezután békeállapotban volt.

8 SUBA JÁNOS: Egy határmegállapító bizottság anatómiája: A magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921–1925. *Ahol a határ elválaszt. Trianon és következményei, a határmegállapító bizottság szervezete 1921–1925.* Szerk.: PÁSZTOR CECÍLIA. Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 199–224. SEREMET SÁNDOR: *A mai Kárpátalja határainak kialakulása az I. világháború után (1918–1925).* PPKE BTK Doktori (PhD) disszertáció, 2016, 183.

9 Az Egyesült Államok nem képviseltette magát a határmegállapító bizottságokban.

■ A Nagytárkány és Zemplénagárd között már elfogadott határvonal (sárga vonal) kisebb módosítása. Az eredeti magyar javaslat a kék, az egyhangú döntéssel elfogadott határ a zöld vonal, a módosítás mintegy 2,3 hektár területet érintett (MNL OL, S 15. VV-4. No. 1/A-144A)

kiterjedő veszteséget jelentett a magyarországi Győröcskének a Tisza jobb partján fekvő rész Csehszlovákiához csatolása. Ezekben a helyi szempontból nagyobb, de a békeszerződésből levezethető változásokon túl a falvak közötti nyilvánvaló határvonal – az Általános Utasításokból, de a józan észből következően is – a települések közti kataszteri határvonal államhatárrá „előléptetése” volt.¹⁰

A bemutatott térképvázlat ennek a közigazgatási alapú határszakasznak a minimális módosítására vonatkozó magyar javaslatához készült.¹¹ A bizottság 1922. augusztus 28-i, 15. ülésére benyújtott vázlaton sárga vonal jelzi a korábban elfogadott határt, ehhez képest a javaslat Nagytárkány kataszteri területéből négy

parcella Magyarországhoz csatolását kéri (kék vonal) azon az alapon, hogy tulajdonosaik zemplénagárdi lakosok, így birtokuk megműveléséhez ne kelljen a határt átlépniük.¹²

A bizottság végül a zölddel jelzett vonal elfogadásával a négyből három parcellát adott Magyarországnak, a negyedik, az 1092. számú, Baka Julianna tulajdonában álló telek Csehszlovákiában maradt, itt feltehetően (a jegyzőkönyv erre vonatkozóan nem ad támpontot) a határ mintegy 150 méteres kiugrását akarták elkerülni.¹³ Így Magyarország 500 méter hosszú és kb. 70-80 méter széles területsávval gazdagodott. A bizottsági határozat szerint a mellékleten piros A és B betűkkel jelölt pontok közötti vonal mentén fogadja el a határt,

10 A határmegállapító bizottság 1922. május 17-i (11.) ülésének 8. kérdése; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 15 Regnicoláris levéltár térképei (= S 15), VV-4.-3/1. Magyarország és Csehszlovákia határa (= VV-4.-3/1.), 107–108.

11 MNL OL, S 15. VV-4. Magyarország és Csehszlovákia határa, No. 1/A–144A.

12 A térkép tetején a „P. V. 15” feloldása: Procès-Verbal 15”, tehát a 15. ülés jegyzőkönyvének Q jelzésű térképmelléklete ez.

13 A határmegállapító bizottság 1922. augusztus 28-i (15.) ülésének 6. kérdése; MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 172.

a telekkönyvi számok (1094. és 1095. Magyarországon, illetve a nagytárkányi Bodák Sándor 1096. hrsz. telke) abban nem szerepelnek, de a határ végül ide került, a bizottság egyhangú döntésével.

Ez az eset – amely valójában egy jelentéktelen, a teljes érintett területhez vagy különösen a trianoni veszteséghez, de még a magyarlakta Nagytárkány elcsatolásához képest is hangyányi terepszakaszt érintett – mutatja, hogy mi volt az a szint, amellyel a bizottság egyrészt még hajlandó volt foglalkozni, másrészt amely már annyira az érzékenységi szint alatt volt, hogy az egyhangú szavazási eredmény sem meglepő. Baka Julianna mindazonáltal szomorkodhatott, feltehetően az ő telkének cseh oldalon maradása volt az egyhangú döntés „ára”.

A somoskői vár Csehszlovákiához kerül (1923. július 4.)

Az előzőhöz képest – amely talán az egész határszakasz legkisebb módosítása – a magyar–csehszlovák határmódosítás legnagyobb vitáját Somoskőújfalu és Somoskő hovatarozásának kérdése jelentette, amely végigjárta a teljes „szolgálati utat”: a határmegállapító bizottságtól a Nagykövetek Tanácsán át a Népszövetségig, amely e szakaszon a trianoni helyett egy új határvázlatot adott, amely újra a bizottsághoz került, hogy jelölje azt ki a terepen. Az eredmény tükrözi a bizottságnak a tárgyban mutatott végletes megosztottságát, és akár viccesnek is tarthatnánk, ha nem lennének benne érintettek.

A történet azzal kezdődik, hogy a trianoni szerződészöveg szerint nemcsak a somoskői vár, hanem Somoskőújfalu (akkori nevén: Somosújfalú) és Somoskő teljes területe, a falvakkal és a nevesített vasútállomással Cseh-

szlovákiához került volna: „a 485. magassági pontig, körülbelül 10 km-re Salgótarjántól kelet-északkeletre (...) innen nyugat-északnyugat felé a 727. magassági pontig: a helyszínén megállapítandó vonal, amely Magyarországnak hagyja Zagyvaróna és Salgó helységeket és bányákat és Somosújfalú állomástól délre halad”.

Ez tiszta beszéd: a 485. magassági ponttól (kb. ahol ma a zagyvaróna-ceredi úttól elválik a határ), a 727. magassági pontig (a Karancs csúcsáig) húzz egy vonalat úgy, hogy Salgó(bánya) Magyarországon, Somoskőújfalu pedig Csehszlovákiában legyen (az említett vasútállomás a község déli részén van). 1919-től 1924 elejéig ennek megfelelően a két mai magyarországi faluban csehszlovák közigazgatás működött.

A teljes történet első felét, a határmegállapító bizottság vitáit most nem tekintem át, mert az a szakirodalomban elérhető.¹⁴ 1922. szeptember 26-án, a Bizottság 17. ülésén patthelyzet alakult ki Magyarországnak a Somosújfalú és Somoskő teljes közigazgatási területe visszacsatolására irányuló beadványáról, amely teljesen gazdasági alapon, a térség bazaltbányáinak a budapesti utcakövek miatti fontosságára hivatkozott.¹⁵ Bár a jegyzőkönyv nem nevesíti, hogy a 3-3-as szavazategyenlőség hogyan alakult ki, a népszövetségi dokumentumok tartalmazzák, hogy a javaslatot a magyar mellett a brit és a japán küldött támogatta.¹⁶ Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt, írta a békeszerződés, és a bizottság brit elnöke ezt a „döntő szavazatot” le is adta a november 10-i (20.) ülésre kiküldött írásos anyagok között.¹⁷

Innen a javaslat a Nagykövetek Tanácsához, majd a Népszövetség Tanácsához került, amely azt 1923 áprilisában napirendre is vette. A vitában a csehszlovák küldött a javaslatot „katonai célúnak” nevezte azon az alapon, hogy a térség fontos magaslatait (Karancs, Sátor-hegy) Ma-

14 BACSA GÁBOR: Határviták Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu), 1921–1924. *Ahol a határ elvált – Trianon és következményei a Kárpát-medencében 1921–1925.* Szerk.: PÁSZTOR CECÍLIA. Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 225–249.

15 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 211.

16 Délimitation de la frontière entre la Hongrie et la Tchéco-Slovaquie - Conseil de la Société des Nations - Résolution fixant la ligne frontière, adoptée par le Conseil, faisant suite au rapport de M. da Gama sur cette question. Ref. code: R604/11/24762/27831 (= *Delimitation*), URL: <https://archives.unige.ch/delimitation-de-la-frontiere-entre-la-hongrie-et-la-tcheco-slovaquie-conseil-de-la-societe-des-nations-resolution-fixant-la-ligne-frontiere-adoptee-par-le-conseil-faisant-suite-au-rapport-de-m-da-gama-sur-cette-question/download> elérési ideje: 2022. 08. 05., 43.

17 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 257.

gyarországnak juttatja. A Tanács ezért a végső döntés előtt a kérdést a katonai bizottsága elé utalta, amely a visszaadandó terület körülbelül megfelelt.¹⁸ A két falu Magyarországon, a Karancs a határon, a Sátor és a Medves magasa pedig Csehszlovákiában maradt. A katonai bizottság döntése éppen az eredeti javaslat gazdasági érvelését húzta keresztül: a három érintett bánya közül végül csak egy került Magyarországra. A Népszövetség emiatt kötelezte a feleket, hogy a Macska-bánya Magyarországra felé érvényes „szolgalmi jogainak” és a somoskőújfalui vasútállomás közös határállomásként működtetésének szabályait szerződésben rögzítsék. A Népszövetség által elfogadott új határvonal ez lett:¹⁹

„A 485. magaslattól északra egy vonal, amely megfelel az 1. és 2. számú tervben sze-

replő vonalnak a 671. magaslattól 500 méterre délkeletre lévő pontig; azután egy, a helyszínen meghatározandó vonal, amely nyugat felé halad úgy, hogy magyar területen hagyja a bányászati koncessziókat, Kerektölgyes tanyától délre húzódik, csehszlovák területen hagyja az 528. pontig emelkedő magaslatokat, majd észak felé haladva megkerüli Somoskő községet, amely így magyar területen marad.

Onnan Somoskőtől délnyugatra, Somosújfalunál az úthoz csatlakozó vonal, magyar területen hagyva az említett utat és Somosújfalui községet; és az említett falutól közvetlen északra két közúti és egy vasúti híd mellett halad;

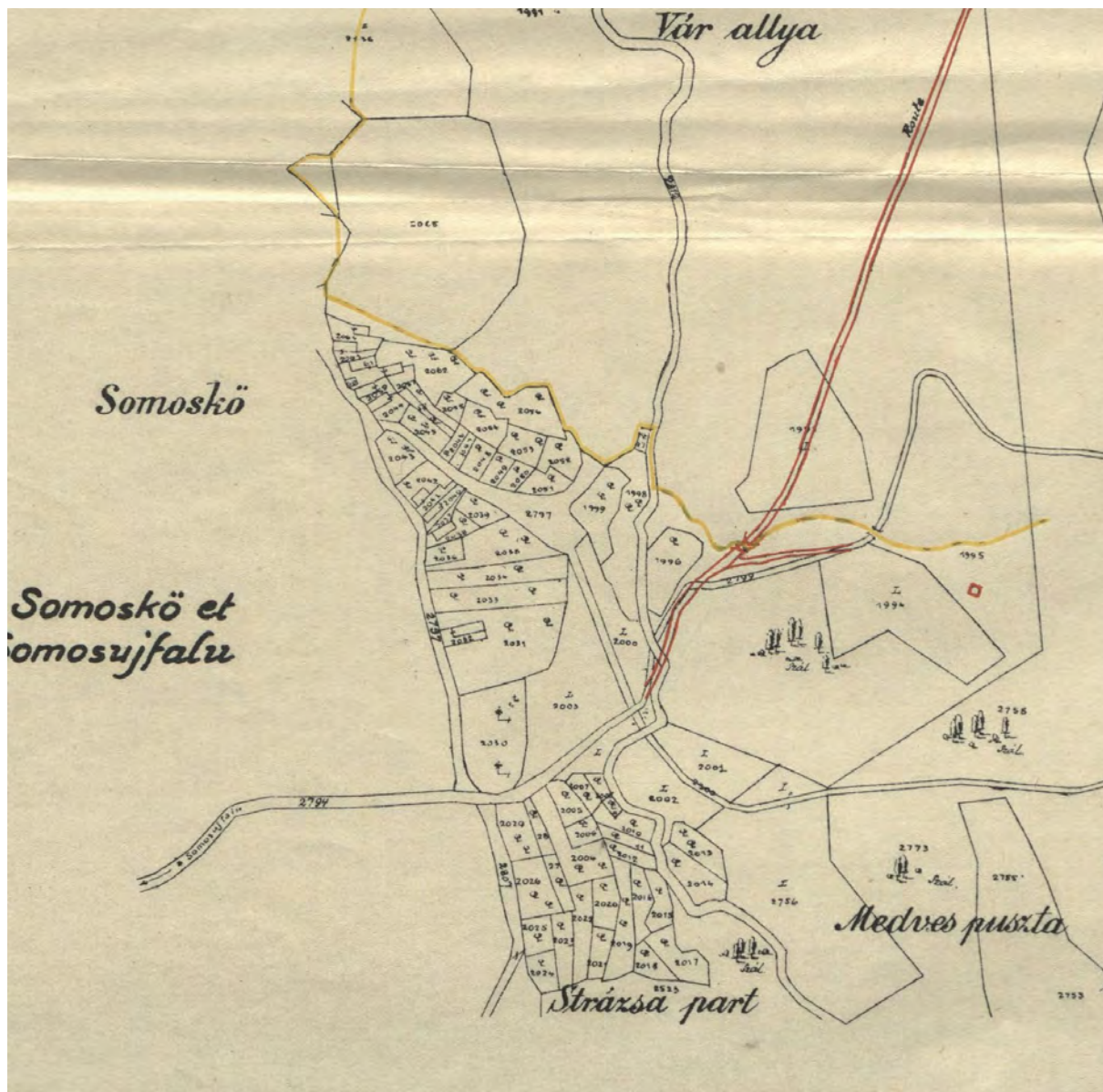
Onnan egy délnyugati irányban a 668-as magaslatig futó vonal, amely a 727. magaslattal csatlakozik Somosújfalui község határához, és ezt a határt követve észak felé a 446. magaslatig.”

■ A Népszövetség Tanácsa által elfogadott új határvonalhoz készített térképmelléklet. A Tanács elé terjesztett eredeti határvonal a kivágat északi részén húzódó kék vonal, az elfogadott határt piros ceruzavonal jelzi. A vár a piros „Somoskő” felirattól északkeletre látható 520. magassági pont, a vázlat szerint magyar területen (Délimitation, 20–21.)

18 Délimitation, 25–26.

19 Délimitation, 16–17.

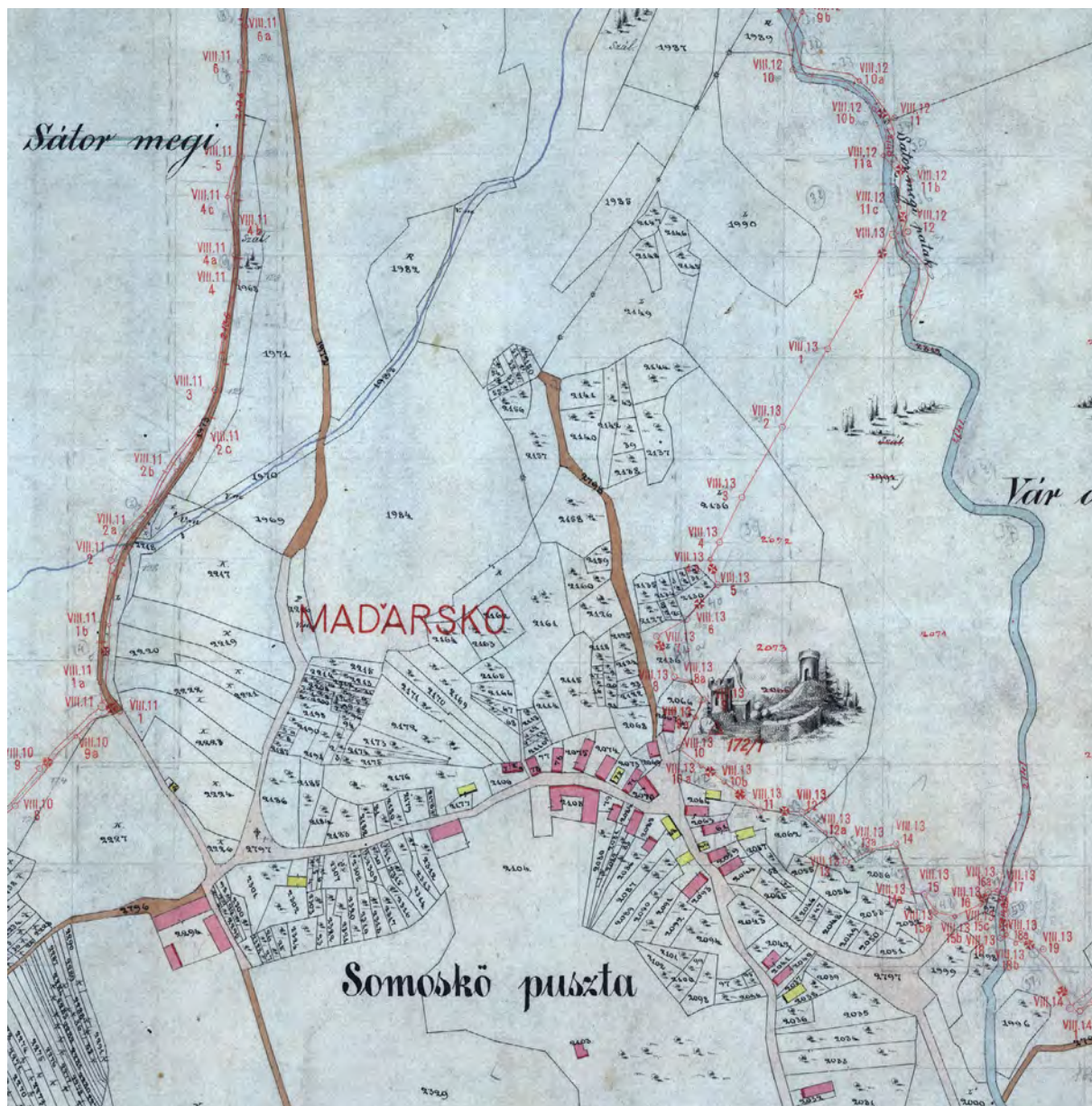
■ A véglegesen elfogadott határvonal Somoskő belterületének északi szélén. A vár a „2065” helyrajzi számmal jelölt telken áll (MNL OL, S 15. VV-4. A-28)

A fent leírt és a térképvázlaton bejelölt vonalat a határmegállapító bizottságnak „új eljárásban” kellett terepi határkövekre fordítania. A bizottság 1923. július 2-án a somos(kő)újfalui polgármesteri hivatalban ült össze az ügy megtárgyalására, másnap terepbejárást végeztek, és a döntést a hosszú, július 4-i ülésen hozták meg. Döntő momentum, hogy ezeken a japán delegátus, Ando őrnagy nem volt jelen!

A fenti térképvázlaton sárgával jelölt ha-

tár mellett döntöttek.²⁰ Ebből önmagában ki sem derül, hogy a francia és az olasz delegátus „törleszt”, és a csehszlovák küldöttel 3-2 arányban szavazva, a nevesítetlen Magyarországnak adott falu és a vár közé húzza be a határt. A vár a térképen a 2065. helyrajzi számmal jelölt, a határ túloldalára került területrészt. Nem leszünk okosabbak a bizottság határozatától sem: „Az 526. magaslapon álló romokat nyugatról elkerülő vonal, amely Magyarországnak

20 MNL OL, S 15. VV-4. A-28.

■ A végleges határvonal az 1867. évi kataszteri szelvényre vezetve (ÚAGK, No204. VS-VIII-22-ai)

hagyja a kutakhoz vezető utat, és követi a 2066., 2064., 2062., 2056., 2032., 2797., 1998., 1997. sz. parcellák északkeleti határát, a somoskői lakosoknak hagyva az e telkektől közvetlenül északkeletre fekvő pincéket vagy tárolókat.²¹

A település belterületének határán húzzák meg tehát a határt, parcellaszámokkal megadva annak helyzetét. Ez a terület a kataszteri térképen feltüntetett végleges határvonalakkal jól szemlélhető (l. az 1867. évi kataszteri szelvényt fent).²²

A vár elcsatolása tehát egy több lépéses iterációs folyamat utolsó mozzanata volt. Ha a nyilvánvaló igazságtalanság felelőseit keressük, itt név szerint is meg tudjuk adni: a somoskői határmódosításért itt revansot vevő René Uffler és Giulio Pellicelli szavazata döntött így, persze a Václáv Roubík sem szavazott ellene. Ha a japán Ando őrnagy ott lett volna, akkor... De nem volt ott.

21 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 331–332.

22 Ústredný Archív Geodézie a Kartografie, No204. Radzovce–Šiatorská Bukovina, 1867. A szelvény száma: VS-VIII-22-ai.

REISZ T. CSABA– TÖRÖK ENIKŐ

*A magyarországi kataszteri felmérés tisztviselői kara**

Prozopográfiai adatbázis, 1850–1918

A felmérési szervezet jellemzése

A Habsburg Birodalom örökös tartományai-ban 1817-ben, Magyarországon – az adómen-tességét védelmező nemesség alkotmányos és azon túli ellenállásától tartva csak jóval ké-sőbb, de a szabadságharc leverését követően azonnal – 1850-ben vezették be a földadót.

Az adó alapjául szolgáló földterület nagy-ságát, művelési ágát és tulajdonosát a katasz-teri felmérés munkálatai során határozták meg, a hazai eljárásrend pontosan követte a birodalom más részein bevezetett gyakorlatot. A műszaki felmérés időigényes volta miatt előbb ideiglenes földadót állapítottak meg, ehhez egy gyorsan elkészíthető, de nem rész-letes (ún. dűlönkénti, konkretuális) felmérés készült, Magyarországon 1850–1853(–1867) között. A részletes felmérési munkálatokat 1853-ban a háromszögeléssel kezdték, ezt kö-vette a részletes, telkenkénti felmérés 1856-tól. A kataszteri szervezet létszámának korlátozott volta miatt, valamint azért, mert a tisztvis-eleket számos más feladattal terhelték, 1916-ra csak az ország 80%-át mérték így fel.¹

A magyarországi felmérést az osztrák (örö-kös) tartományokban korábban felmérést végző osztrák, cseh, morva, sziléziai, galíci-ai származású, tehát jellemzően idegen ajkú műszaki személyzet kezdte meg. Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést követően az ismét önálló magyar állam pénzügyminisztériuma

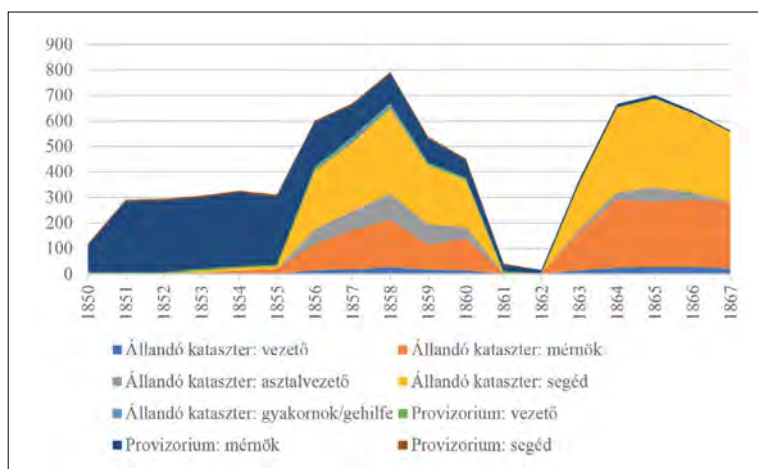
úgy szervezte meg a kataszteri felmérést, hogy kezdetben – mások híján – e régi tisztviselői kar tagjait alkalmazta. Közülük számos mér-nök hamarosan nyugállományba vonult vagy más helyre került, de sokan még hosszú időt töltöttek a magyar nyelvűvé váló szolgálatban. A magyarországi közép- és felsőoktatás fejlődé-sével aztán az utánpótlás fokozatosan, de nem kizárólagosan magyar ajkú lett. A felmérést végzők nemzetiségi hovatartozása, pontosab-ban nyelvismerete fontos lehetett abból a szem-pontból, hogy a felmérések névanyagát (hely- és személynevek) mennyire hitelesen vagy a helyi nyelv ismeretének hiánya miatt milyen pontat-lanul rögzítették, tehát hogy mi a forrásértéke az általuk készített térkép- és iratanyag-nak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a kortárs ku-tatások rávilágítottak, hogy a helynévjegyzéket a községi elöljárók állították össze, a mérnökök pedig csak átmásolták a neveket. A birtok-vázlatot hitelesítő községi elöljárók, községi és uradalmi megbízottak pedig tisztában voltak a helynevekkel és volt helyismeretük, ezért a té-vedések inkább az ő, semmint a kataszteri sze-mélyzet tévedései lehetnek.²

1850 és 1918 között több mint 3000 személy dolgozott a 250–750 fős kataszteri szervezetben. A kiegyezés előtti időszak létszámadatait a bé-csi levéltári források és a tisztai címtárak alapján Török Enikő, az 1867 utáni időszak személyze-ti viszonyait az állami költségvetés-előirányzat adatai alapján pedig Reisz T. Csaba állította ösz-

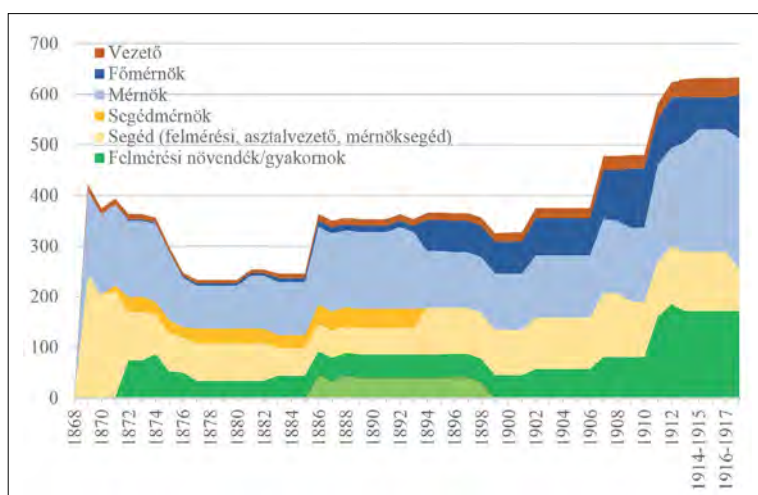
* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.
2 MIKESY GÁBOR: A korai kataszteri térképezés névanyagát befolyásoló utasítások, rendeletek. *Helytörténeti tanulmányok*, 10. (2014) 103–118. Uő: Földrajzi nevek a kataszteri térképeken. *Catastrum*, 6. (2019) 3:10.

■ A kataszteri személyzet létszáma Magyarországon, 1850–1867 (a részletes és az ideiglenes felmérés /provizorium/ adataival)

■ Munkakörök a részletes kataszteri felmérésnél, 1869–1918

sze, ezek részletes elemzése egy későbbi tanulmány tárgya lesz.³ A tisztviselői kar nagy létszáma miatt a teljes személyzet egységes szempontú prozopográfiai vizsgálata és elemzése egy e célra létrehozott adatbázis segítségével végezhető el.

Az életrajzi szakirodalom

A kataszteri felmérés szervezetében tevékenykedő személyekről legalább rövid életrajz ko-

rábban elsősorban a *Geodézia és Kartográfia* hasábjain jelent meg az 1980-as években, a legtöbbször Raum Frigyes foglalkozott a személyzet egyes tagjaival.⁴ Az akkor még Magyar Országos Levéltárban 2006-tól kapott nagyobb figyelmet a kataszteri térkép- és iratanyag, 2007-től éveken keresztül digitalizálták a térképszelvényeket, oleátákat (S 76, S 78 törzsszámok), és ez a munka a téma egyéb aspektusainak kutatására is serkentette a levéltárosokat. A digitalizálási projektek végeztével világossá vált, hogy a téma forrásai még nincsenek teljeskörűen feltárva, így a kataszteri felmérés történetének alapos feldolgozása is jövőbeni, de szükségszerűen elvégzendő feladat. Ez a felismerés inspirálta az akkor már Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárának (OL) tudományos munkatársait, hogy hosszabb távú tudományos projektek keretében folytassák a megkezdett munkát. Az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával 2013 és 2015 között, majd annak jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) még jelentősebb összegű támogatásával 2019 és 2023 között zajlik a téma kutatása („Négyzetkataszter” projekt).⁵ A köztes időben – és azóta is – az első projekt idején, de nem annak keretében létrehozott katasztertörténeti folyóirat, a *Catastrum* tartotta a figyelem központjában a téma forrásait és az azok alapján feltárt eredményeket.

3 A költségvetés-előirányzat ismertetésére és forrásértékére l.: REISZ T. CSABA: A földadó a magyar államháztartásban (1867–1914). *Adózás és adóelkerülés Magyarországon a 15–20. században*. Szerk.: GERMUSKA PÁL – Ö. KOVÁCS JÓZSEF. Bp., 2021. 141–168.

4 BALÁZS LÁSZLÓ – RAUM FRIGYES: Tények és emlékek a magyar földmérés szervezetéről és tevékenységéről. *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 35. (1983) 2:73–83.; HRENKÓ PÁL: Kegydíjas földmérők a kiegyezés után. *GK*, 37. (1985) 4:274–279.; RAUM FRIGYES: A kataszteri felmérési szervezet a kiegyezés után. *Földmérő*, 31. (1982) 2:33–40.; RAUM FRIGYES: Magyar földmérő dinasztia. *Földmérő*, 31. (1985) 3–4:21–23.; RAUM FRIGYES: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. *GK*, 38. (1986) 1:46–51.; RAUM FRIGYES: *A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi adatai*. Bp., 1987; RAUM FRIGYES: Vacano Fülöp, a magyarországi kataszteri felmérés első vezetője. *GK*, 38. (1986) 6:445–446.

5 Az első projektről a *Catastrum* honlapjának (www.catastrum.hu) önálló menüpontjában, a másodikról annak saját honlapján (www.negyzetkataszter.hu) lehet tájékozódni.

A katasztertörténeti kutatások egyik fontos iránya a szervezetben dolgozó személyek életútjának feltárása, a vizsgálat az egyéntől a különféle szempont szerint egyszerre kutatott csoportokig terjed. Az életrajzokat szinte kizárólag az OTKA/NKFIH kutatócsoport – esetenként egykori – tagjai készítik.

Az adatgyűjtéskor magunk is meglepődünk, hogy egyéni, majd csoportos életrajzokat kezdetben a legfiatalabb tagunk, Závoczki Adrienn készített Traupmann József, a Zahajkiewicz családtagok, Sártory Antal, Kollányi Boldizsár életéről.⁶ A projekt végével ő más szakmai területre került, de még ekkor is több – esetenként csak vázlatos – összefoglalót írt Szikszay Elek, Dobrovics Győző, Pölhössy Géza, Arányi Károly, Klima József szakmai pályafutásáról.⁷

Az egyéni életutak lehetőség szerint nem is vázlatos, hanem teljes körű bemutatására vállalkozik Reisz T. Csaba, aki először a pozsonyi térképtár vezetőjének, Gánóczy Sándornak szentelt több cikket, sőt egy fél ünnepi számot. Ezt követően elkészítette Vozáry Pál, Antalffy

Andor, Török Ferenc és Sártory Antal életrajzát is.⁸

Török Enikő a tudományos projektek megbízásából is nagy hangsúlyt helyez a bécsi levéltári források feltárására és a katasztertörténet 1867 előtti időszakának feldolgozására, ennek keretében a szervezet egyes tagjainak – esetenként rövid – életrajzát is elkészítette.⁹

A most futó NKFIH-projekt egyik fiatal kutatója, Kiss Márton a szakmai feladatain túl szívesen vesz részt a személyzettörténeti kutatásokban is, egyéni életrajzokat készített Skála Vencel, Csigó Lajos, Komlói István pályafutásáról.¹⁰ Az egyéni életrajzok köréhez soroljuk Schmidt Anikó Neumann Antalról és Karlowszky Vilmosról, továbbá Balaton Petra Győri Ottmárról szóló cikkét is.¹¹

Az egyéni életrajzokon túl különféle szempontok alapján csoportos életrajzi összefoglalók, prozopográfiai tanulmányok is születtek az utóbbi másfél évtizedben (ugyanakkor ide sorolható az 1980-as években készült cikkek némelyike, pl. a kegydíjas mérnökökről).¹²

- 6 ZÁVOCZKI ADRIENN életrajzi cikkei a *Catastrum* hasábjain: Óbuda belterületének határleírása (1874). 1. (2014) 2:33–36.; A Zahajkiewicz/Zsadányi mérnökszalád pályafutása. 1. (2014) 4:36–40.; Sártory Antal kézírata a magyarországi kataszteri felmérésről. 2. (2015) 1:25–26.; Kataszteri mérnökök az I. világháborúban: Kollányi Boldizsár. 2. (2015) 2:31–37.; ezt később kiegészítette BAKÓ ENDRE: Évek Kollányi Boldizsár „társaságában”. *Catastrum*, 4. (2017) 1:54–58.
- 7 Ugyancsak ZÁVOCZKI ADRIENN tollából jelent meg a *Catastrumban*: Az Országos Felmérési Tisztviselők Internátus- és Segélyegylete. 3. (2016) 1:40–41.; Egy háromszögélő mérnök a Kataszteri Közlöny élén. Dobrovics Győző hivatali pályafutása 1880–1931 között. 3. (2016) 2:47–55., amelyhez utóbb kiegészítést fűzött az MNL OL akkori munkatársa, KLETTNER CSILLA: A dualizmus kori nemességadományozások. Dobrovics Győző háromszögélő hivatali főnök nemességi ügye. *Catastrum*, 5. (2018) 3:40–48.; Kataszteri mérnökök szabadalmi. Pölhössy Géza. 3. (2016) 3:50–55.; Összefüggések egy telekvásárlás és a kataszteri munka között. 4. (2017) 3:25–28.
- 8 REISZ T. CSABA életrajzi cikkei a *Catastrum* hasábjain: Gánóczy Sándor (1861–1938) emlékezete. 2. (2015) 2:38–49., ehhez utóbb: GÁNÓCZY JÓZSEF: Gánóczy Sándor síremléke Pozsonypüspökiben. *Catastrum*, 3. (2016) 2:60–64., illetve az 5. (2018) 4. szám nagyobb része ugyancsak Gánóczyról szól (életrajz, rokoni visszaemlékezés, visszaemlékezései, rajzai). A felhőkergető, esőcsináló kataszteri mérnök. Vozáry Pál (1850–1918). 3. (2016) 3:17–30.; Javaslat a kataszteri felmérési törvényre. 2. (2015) 4:21–23., ehhez utóbb: SCHMIDT ANIKÓ: Egy kiveteles karrier: Antalffy Andor pályafutása. *Catastrum*, 4. (2017) 3:42–52. és UÓ: Antalffy Andor adományozásai. *Catastrum*, 4. (2017) 4:21–35.; Török Ferenc (1845–1924) emlékezete. A felmérési ügyvitel kézikönyve. 7. (2020) 3:55–64.; Sártory Antal (1829–1896) portréja. 9. (2022) 1:3–22.
- 9 TÖRÖK ENIKŐ életrajzi cikkei a *Catastrum* hasábjain: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. 4. (2017) 2:15–28. (Johann Schuster, 18.); Elekes Ferenc – katona, térképrajzoló, litográfus és mérnök. 5. (2018) 4. 36–43.; „Gömör’s hazánk alvilágának” felmérője: Vass Imre mérnök. 5. (2018) 2:3–17.; Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík. 6. (2019) 1:19–24.; Hátsek Ignác a kataszternél. 8. (2021)3:3–10.; Homolka József. 8. (2021) 4:39–51.
- 10 KISS MÁRTON életrajzi cikkei a *Catastrum* hasábjain: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig. 7. (2020) 3:29–38.; Csigó Lajos (1886–1930) kataszteri tisztviselő életútja. 7. (2020) 4:33–40.; Komlói István életútja a katasztertől a pécsi földmérő irodáig (1868–1944). 9. (2022) 1:35–44.
- 11 SCHMIDT ANIKÓ: Szentés dülönkénti felmérése. *Catastrum*, 3. (2016) 4:36–37.; BALATON PETRA: A Pénzügyminisztérium szolgálatában. Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete. *Catastrum*, 4. (2017) 1:25–39.
- 12 Ezek sorát a régi szolgálati törzskönyvek egyetlen fennmaradt kötetének (I–K betűkör) feldolgozása nyitotta meg, az OTKA-projekt keretében, de még a *Catastrum* előtti időben: REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél. *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215.

Az azonos munkakörben, szervezeti egységben (kataszteri főmérnökök, részletes felmérés vezetői, ideiglenes térképtár) dolgozó, a szabadságharcban részt vevő vagy egy családból származó tisztviselőkről Török Enikő készített összefoglaló tanulmányokat.¹³ A későbbi leszármazottak a felmenő családtagok kataszteri szerepvállalásáról, Závocski Adrienn az egy település felmérését végzőkről, Reisz T. Csaba és Kiss Márton pedig egy-egy felmérési felügyelőség teljes személyzetéről készített ugyancsak prozopográfiai tanulmányt.¹⁴

A kataszteri felmérés személyzetének életrajzi és karriertörténeti feldolgozásához a szóba jöhető források köre viszonylag jól meghatározható, ezeket Reisz T. Csaba ismertette háromrészes tanulmányában, ugyanakkor a kutatások újabb forrástípusokat is bevonnak a vizsgálati körbe (mint pl. Kiss Márton a választói névjegyzékeket).¹⁵

A személyi nyilvántartásokról

A legfontosabb forrástípus az információk pontossága és teljessége miatt a személyi nyilvántartás: a törzslapok, a szolgálati és minősítési táblázatok minden szolgálati ágban készültek a személyzet tagjairól, ráadásul nemcsak az állami alkalmazottakról, de a magánszférában (különösen a nagy vállalatoknál) is. Forrásér-

tékükre vonatkozó részletes elemzésüktől – a hivatkozott háromrészes tanulmány megléte miatt is – eltekintünk, itt most csak kiegészítéseket teszünk. Az egyik fontos újdonság, hogy éppen az NKFIH-projekt keretében folyó digitalizálási és publikálási célok megvalósításával az MNL OL-ban az S 92 törzsszám alatt őrzött nyilvántartási köteteket 2022 nyarán hozzáférhetővé tettük a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.¹⁶

Az 1850 és 1867 közötti időszakban a kataszteri felmérésnél szolgálatot teljesítőkre vonatkozó adatokat a bécsi állami levéltárban őrzik. Ezek a hazai kutatás előtt ismeretlenek vagy alig hasznosítottak, ezért a most futó NKFIH-projektben Török Enikő feladata azok darabszintű feltárása (életrajzi és szakmai adatok). Munkája eredményességét jelzi, hogy már számos tanulmányban hivatkoztak az ő kutatási eredményeire.¹⁷

A feldolgozás az Österreichisches Staatsarchiv Finanzministerium fondjában a Katasterabteilung állagában az Akten és Bücher sorozat 1850 és 1866 közötti időszakra vonatkozó irataira irányult.¹⁸

A 1850. március 22-ei pénzügyminiszteri rendelet a bécsi Földadókataszteri („telekadósorozati”) Főigazgatóság (GGK) felállításáról határozott, amely április 1-jén kezdte meg működését, és az egész Habsburg Birodalom

13 TÖRÖK ENIKŐ prozopográfiai cikkei a *Catastrum* hasábjain: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. 3. (2016) 1:26–34. (7 személy); A magyarországi részletes felmérés vezetői 1856–1857-ben. 4. (2017) 3:3–13. (22 személy); A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860. 5. (2018) 1: 3–14. (2 személy); Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kőszeghy. Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal. 7. (2020) 3:15–28.; Kataszteri mérnökök a Dörre családban. 7. (2020) 4:11–18.

14 A *Catastrum*ban megjelent cikkek adatai: LEGO, GÜNTER – OBENAU, JÁN TIBOR: „Wir haben Mitteleuropa vermessen“. Die Familien der Geometer: Obenau, Biscontini, Mersich, Tiller, Kraus und Lego. 5. (2018) 3:11–39.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Szent-es felmérését végző kataszteri mérnökök. 3. (2016) 4:47–50. (34 személy); REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérés Trencsén megyében. 5. (2018) 3:49–64. (41 személy); KISS MÁRTON: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). 8. (2021) 3:21–34. (= Kiss, 2021; 62 személy).

15 REISZ T. CSABA háromrészes tanulmánya a *Catastrum* hasábjain: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat. 4. (2017) 2:29–48.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. 4. (2017) 3:14–21.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. 5. (2018) 1:15–25., továbbá Kiss, 2021.

16 MNL OL, S 92. Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (1855–1944). Már korábban elérhető volt a No. 24. Országos kataszteri felmérés. Szolgálatból 1911-ig bezárólag kivált tisztviselők és díjnokok törzslapjai I–K, most pedig hozzáférhetővé vált a No. 25/1–9. Régi szolgálati és minősítési táblázatok, A–B, C–F, G–H, I–K, L–O, P–R, S–Sz, T–Z nevűek; Régi szolgálati és minősítési táblázatok, A–Zs 1930–1936. évekről, továbbá a No. 26/1–2. Az állami földmérés törzskönyvi lapjai, 1925–1930. XVII. kötet, A–Zs, 1931–1936. XVIII. kötet, A–Zs.

17 Török Enikő kutatási beszámolója elérhető a Négyzetkataszter projekt honlapján (<http://www.negyzetkataszter.hu/index.php/iratfeltaraas#ausztria>).

18 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=28753>

p. 36
Qualification

ihelyi, országos és községi tanácsok, valamint a községi tanácsok által megválasztottak

Magyarországi Családnév	Name.	Család	Állam	Állam	Állam	Állam	Állam	Állam
Örmények 1. Osztály	Grund János	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 1. Osztály	Mischkowsky János	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 1. Osztály	Büttala Antal	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 2. Osztály	Pelsich Antal	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 2. Osztály	Lokner János	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 1. Osztály	Lermovitz Miksa	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 1. Osztály	Prokols Alajos	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 1. Osztály	Mersich Antal	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 2. Osztály	Blaschir Károly	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország
Örmények 2. Osztály	Randor György	Örmény	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország	Örményország

Adatok 2. Júl. 1850.

J. K. ...

■ Minősítési táblázat 1850-ből. Adattartalom: beosztás, név, családi állapot (a gyermekek számával), születési hely (település, ország), életkor, nyelvtudás (szóban és írásban), a kataszteri szolgálat kezdete, a szolgálat minősítése (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 294. 1850/501.)

10. Inspektionsbezirk	11. Inspektionsbezirk	12. Inspektionsbezirk	13. Inspektionsbezirk
Nr. und Name	Nr. und Name	Nr. und Name	Nr. und Name
Wohnungszug- Eigentümer, Besitzer und Gewerbetreibender	Wohnungszug- Eigentümer, Besitzer und Gewerbetreibender	Wohnungszug- Eigentümer, Besitzer und Gewerbetreibender	Wohnungszug- Eigentümer, Besitzer und Gewerbetreibender
geboren	geboren	geboren	geboren
Berufstudien Eigenschaften und Kenntnisse	Berufstudien Eigenschaften und Kenntnisse	Berufstudien Eigenschaften und Kenntnisse	Berufstudien Eigenschaften und Kenntnisse
Zeit des Beginns des Kataster- wesens	Zeit des Beginns des Kataster- wesens	Zeit des Beginns des Kataster- wesens	Zeit des Beginns des Kataster- wesens
<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Család</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Renn</i> József</p> <p>1819</p> <p>1856</p>
<p><i>Család</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Család</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>
<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>	<p><i>Sarkány</i> Család</p> <p>1819</p> <p>1856</p>

■ Minősítési táblázat (National-Liste) 1856-ból a provizoriumból a részletes felméréshez áthelyezendő személyekről. Adattartalom: felügyelőség, név, beosztás, születési hely (ország, település), születési idő, családi állapot, vallás, nyelvtudás (szóban és írásban), műszaki képzettség és ismeretek (Berufstudien), kataszteri alkalmazás kezdete, megjegyzés (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 384. 1856/3745.)

kataszteri ügyeit irányította. A főigazgatóság tartotta a kapcsolatot a kerületi és tartományi adóbizottmányokkal, majd az Országos Pénzügyigazgatóság kerületi osztályaival és a tartományi pénzügyigazgatóságokkal. A kataszteri főigazgatóság által intézett ügyek 1864. október 27-én a közvetlen (egyenes) adók főigazgatóságához (General-Direction der directen Steuern), majd 1865. július 29-én a Pénzügyminisztérium közigazgatási szekciójához (Sektion für den Verwaltungsdienst) kerültek. A szervezeti változások ellenére a felmérés 1864 után keletkezett iratanyaga a Generaldirektion des Grundsteuerkatasters című alsorozatban található a bécsi levéltárban. 1867-ben a magyar Pénzügyminisztérium vette át a magyarországi felmérés irányítását.

Az Akten sorozatban alsorozatban az évek,

azon belül az iktatószámok sorrendjében található az ügyiratok, a főigazgatóság és az adóbizottmányok, majd a pénzügyigazgatóságok, illetve a kerületi pénzügyigazgatósági osztályok közötti levélváltások. Az ügyiratok tartalmaznak például felmérési utasításokat, rendeleteket, munkaterveket, munkajelentéseket és személyzeti anyagot. Személyzeti ügyek: álláspályázatok, kinevezések, előléptetések, visszaminősítések, munkabér folyósítása, jutalmak megítélése, elbocsátás, felmentés, kegydíjazás. Az ügyiratokban adatokat találunk a főmérnökök, a mérnökök és a felmérési segédek kinevezéséről minősítési táblázatokkal együtt. Ezek azért is nagyon fontos források, mert a korszak mérnökeiről alig rendelkezünk információkkal, így életútjuk és tevékenységük rekonstruálható lesz. Az ideiglenes felmérés

Név N. Sz.	Nomen und Vaterort	Geburts- ort	Alter	Echte Geburts- ort	Seit welcher Zeit in diesem Orte wohnt	Wohn- ort	Beschreibung des Grundstückes		Anmerkung
							Fläche in Quadrat- metern	Art des Grund- stückes	
1	Lohmer Joh. Kaufmann	Görs in Dinsten- land	59	geb. 1810 Dinsten- land geb. 1810 Dinsten- land geb. 1810 Dinsten- land	am 18. September 1851 am 18. September 1851 am 18. September 1851	am 18. September 1851 am 18. September 1851 am 18. September 1851	22 11		
8	Wack Joh. Landw.	Esbor- schütz in Mahren	63	geb. 1810 Esbor- schütz geb. 1810 Esbor- schütz geb. 1810 Esbor- schütz	am 1. März 1851 am 1. März 1851 am 1. März 1851	am 1. März 1851 am 1. März 1851 am 1. März 1851	22 11		
9	Frankl Joh. Kaufmann	Turnau in Böhmen	53	geb. 1810 Turnau geb. 1810 Turnau geb. 1810 Turnau	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	30 5		
10	Lunder Joh. Kaufmann	Lubach in Böhmen	53	geb. 1810 Lubach geb. 1810 Lubach geb. 1810 Lubach	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	26 9		
11	Wollmann Joh. Kaufmann	Pühitzan in Böhmen	66	geb. 1810 Pühitzan geb. 1810 Pühitzan geb. 1810 Pühitzan	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	31 6		
12	Wetter Joh. Kaufmann	Alten in Mahren	53	geb. 1810 Alten geb. 1810 Alten geb. 1810 Alten	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	am 1. November 1851 am 1. November 1851 am 1. November 1851	22 10		

■ 1856. évi minősítési táblázat, amelyet a részletes felmérés felügyelői állaspályázata alkalmával állítottak össze. Adattartalom: sorszám, név és a kérelem iktatószáma (ebbe az oszlopba beírták a családi állapotot és a gyermekek számát is), születési hely (ország, település), életkor, első munkába állás és kataszteri szolgálat általában (főleg előléptetések), az utolsó státusz megnevezése és az előléptetés ideje, teljes szolgálati idő (év, hónap), ismeretek és készségek (itt írnak az iskolákról, ha műszaki képzésben részt vett az illető), nyelvtudás, szolgálatteljesítés minősítése, erkölcs, megjegyzés (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1856/1026.)

Név N. Sz.	Ver- name	Geburts- ort	Alter	Echte Geburts- ort	Seit welcher Zeit in diesem Orte wohnt	Wohn- ort	Beschreibung des Grundstückes		Anmerkung	Beschluss des Ministeriums oder des Königs
							Fläche in Quadrat- metern	Art des Grund- stückes		
121	Paulsen Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...
122	Freyer Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...
123	Wunderlich Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...
124	Wack Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...
125	Hahn Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...
126	Wetter Joh.	...	...	...	...	...	...	...	...	...

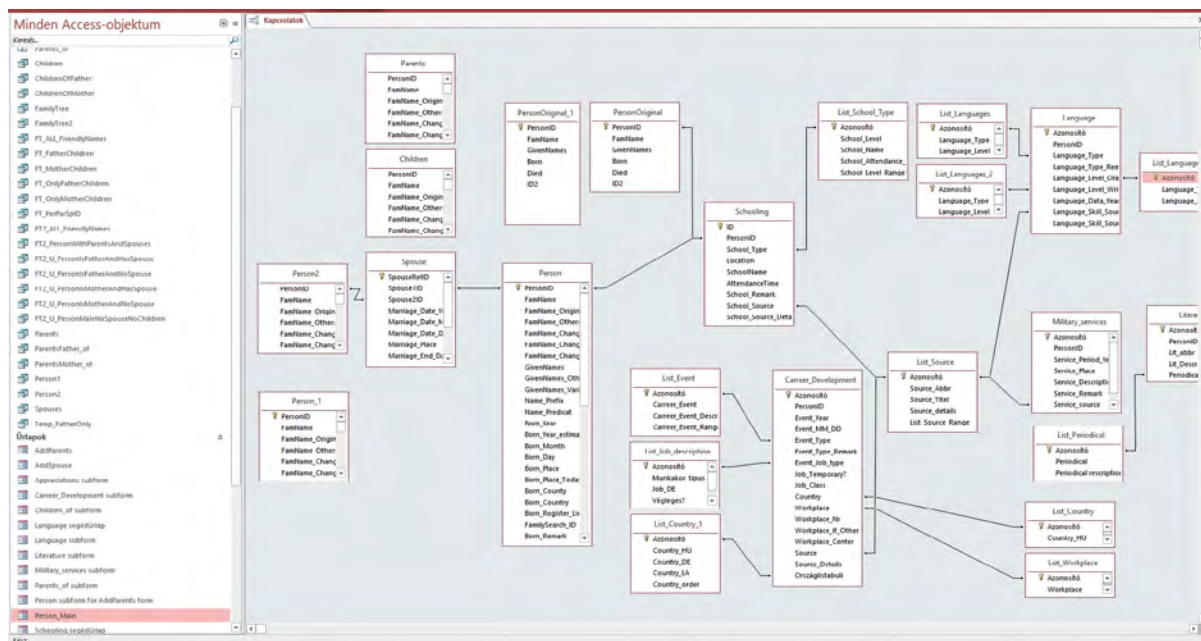
■ Előléptetés céljából összeállított minősítési táblázat 1859-ből. Adattartalom: sorszám, felügyelő-ség száma, beosztás, név, születési hely (ország, település), születési ideje, családi állapot, nyelvtudás, műszaki képzés és egyéb ismeretek, egészségi állapot, a kataszteri szolgálat kezdete, a jelenlegi beosztás kezdete, teljes szolgálati idő (év, hónap), szolgálati idő a jelenlegi beosztásban (év, hónap), erkölcs, teljesítmény, előléptetési javaslat, a felügyelő véleménye, megjegyzés (az aligazgató és a pénzügyigazgatóság véleménye), a főigazgató határozata (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 454. 1859/3410.)

Verwandtschafts- Eigenschaft	Vater- und Muttername	Vaterland und Geburtsort	Jahre und Tage der Schuld nach dem Kataster- gesetz	Mittelschulbildung	Sprech- kenntnisse	Schriftliche Kenntnisse aus dem Kataster- gesetz	Sonderliche Bemerkungen	Darstellung der gesamten Catastral-Dienstleistung und Abfertigung mit Angabe da die Verrechnung bei der Vermessung oder sonst im Catastral-Gesetze oder bei dem Grundbesitzer-Revisionen statt fand.		Dienstzeit einzeln nach Dienst- kategorien	Anmerkung		
								Zeitraum	Art der Dienstleistung			Zusammen bis letzter Tag	der Unters- Director
	J. Zunder	...						Bei der Vermessung vom 19. Juni 1797 alt. 25 J. 10 M. 26 T. vom 15. März 1800 alt. 28 J. 10 M. 14 T. vom 26. März 1806 alt. 34 J. 10 M. 14 T. vom 25. April 1808 alt. 36 J. 10 M. 14 T. vom 4. März 1817 alt. 45 J. 10 M. 14 T. alt. 50 J. 10 M. 14 T. vom 11. Juni 1818 alt. 46 J. 10 M. 14 T. vom 19. März 1822 alt. 50 J. 10 M. 14 T. vom 15. April 1825 alt. 53 J. 10 M. 14 T. vom 25. März 1831 alt. 63 J. 10 M. 14 T. vom 1. Oktober 1839 alt. 71 J. 10 M. 14 T. vom 1. August 1846 alt. 78 J. 10 M. 14 T. vom 2. Oktober 1850 alt. 82 J. 10 M. 14 T. vom 1. April 1851 alt. 83 J. 10 M. 14 T. vom 6. März 1852 alt. 84 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1853 alt. 85 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1854 alt. 86 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1855 alt. 87 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1856 alt. 88 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1857 alt. 89 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1858 alt. 90 J. 10 M. 14 T. vom 1. März 1859 alt. 91 J. 10 M. 14 T.	10 26 10 14 10 14 3 10 14 15 4 7 2 3 14 3 2 26 1 6 1 2				

Gregor Zunder minősítési táblázata 1859-ből. Adattartalom: státusz, név, születési hely (ország, település), születési ideje, családi állapot, nyelvtudás (szóban és írásban), műszaki végzettség, egészségi állapot, kataszteri szolgálat (kinevezések, előléptetések), szolgálati idő státuszonként (év, hónap, nap), szolgálati idő összesen (év, hónap, nap), szolgálat és viselkedés jellemzése, erkölcs, az igazgató és a pénzügyigazgatóság megjegyzése (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 447. 1859/17731.

Gegenstand.	Zahl der Eingabe.	Faschet.
Pittner Michael 189. Bismarck -		
Biscontini	166 - 2982, 2990, 2991	
Biscontini	392, 393, 394	
Biscontini	3990	
Biscontini	2264, 2875	
Pillarovich	1590	
Pittner	104	

A kataszteri főigazgatóság mutatókönyvének részlete, 1853 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten Bücher 128.)

■ Az adatbázis jelenlegi szerkezete

minősítési táblázatait általában még nem formanyomtatványra írták, 1856 után jellemzően formanyomtatványokon készültek a személyi nyilvántartások.

Az ügyiratokat selejtezték, ezért a Bücher alsorozat mutatókönyvei is elsődleges források lehetnek. A mutatókönyvekben személynevek is szerepelnek, rövid leírás olvasható az ügyről (pl. előléptetés, áthelyezés, kegydíjazás), és megadják az ügyirat számát. Ezeket a mutatókönyveket dr. Oross András bécsi levéltári delegátus irányítása mellett digitalizálták 2021-ben, állományba vétele és publikációja az MNL informatikai rendszerében történik majd meg.

A prozopográfiai adatbázis

Ahhoz, hogy a több mint 3000 személy karrierje összehasonlítható és egységes módon elemezhető lehessen, az adatok rögzítéséhez egy adatbázist készítettünk, ez az NKFIH-projekt egyik célkitűzése is volt. A választásunk a könnyen megtanulható és kezelhető Microsoft Access adatbázis-kezelő szoftverre esett. Az adatbázis szerkezetét jelen sorok írói állították össze, de a kivitelezésben Reisz Attila mérnök segítsége igen fontos volt, nélküle csak nagy

nehézségek árán vagy sehogy sem jutottunk volna előre ebben a kérdésben. Az adatbázist angol nyelven készítettük, hogy nemzetközi viszonylatban – pl. konferencia-előadásokon – is érthető legyen, de az adatokat magyarul töltjük fel.

Az adatbázis a családi kapcsolatokat is rögzíti, így a kataszteri „dinasztiák” vizsgálatát is lehetővé teszi (testvér, szülő–gyermek, nagyszülő–unoka, após–vő, keresztszülő/esküvői tanú kapcsolatok vizsgálhatók majd megfelelő lekérdezéssel). Minden személyről, így a családtagokról is önálló adatlap készül, ezért szükséges annak rögzítése, hogy ki volt a kataszteri szervezet tagja.

Az adatelemek között nagy kihívást jelent a személyek és a földrajzi nevek (országok, megyék, települések stb.) megfelelő névalakjának kiválasztása és rögzítése. A személyek esetében többféle névalak fordul elő a levéltári és a könyvészeti forrásokban (esetenként ugyanabban a sorozatban, mint pl. a tiszti címtárban is többféle írásmód van), a keresztnevéknél gyakori az időközbeni magyarítás (Rudolf/Rezső), az anyakönyvekben jóval több keresztnév szerepel, mint a többi forrásban, ráadásul a társadalmi és igazgatási elmagyarosodás folyamatát is jól tükrözi a nevek átváltása német

■ Az adatbeviteli űrlap nyitóképe

vagy nemzetiségi alakról magyar alakra. További feladat a névmagyarosítással nevet váltók egyértelmű és egyszeri nyilvántartása úgy, hogy a korábbi névvel is azonosítani lehessen az illető személyt.

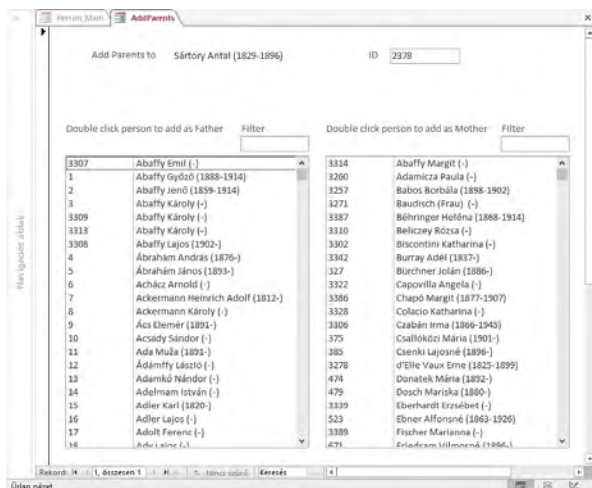
Első körben a korábban feldolgozott könyvészeti és levéltári források adatait emeltük át az adatmezőkbe, és ezeket külön is feltüntettük, hogy az ellenőrzés lehetőségét fenntartsuk (osztrák birodalmi és magyar tiszti címtárak, kataszteri zsebnaptár, szolgálati törzslap és minősítési táblázat). Az adatoknál lehetőség van megjegyzések rögzítésére és a konkrét forrás(hely) megadására is. Egyes adattípusoknál – bővíthető – értékkészletből kell választani, máshol szabad szöveges adatrögzítés lehetséges.

A személyes adatoknál felvesszük (ha rendelkezésünkre áll) a következőket: eredeti név, névvariációk; névváltoztatás éve, engedély belügyminisztériumi iktatószáma, új családnév; előnév; születési hely forrásbeli neve, mai neve, annak megyéje, országa; a személy Family Search-azonosítója; születési anyakönyvi bejegyzés linkje; keresztszülők neve, adatbázis-azonosítója; halálozás helye, halotti anyakönyvi bejegyzés linkje, gyászjelentés

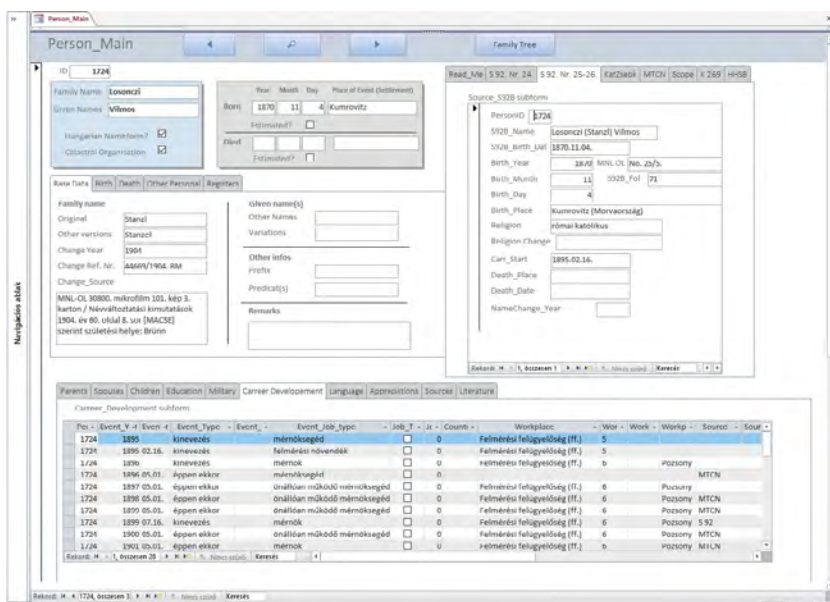
linkje; felekezet, felekezetváltás éve, új felekezet; foglalkozás (általában a nem kataszteri szervezetbe tartozó családtag foglalkozása); speciális adatok (nő, részvétel az 1848–49-es szabadságharcban vagy az I. világháborúban, állami nyomdai alkalmazás).

A személyi adatlap alsó része tartalmazza az adott személy szüleinek, házastársának, magának a házasságnak az adatait (az adatsor többszörözése tetszőleges számban növelhető), továbbá feltünteteti a gyermekeit. A szülőket és a házastársakat a segédúrlapon lehet hozzáadni, tehát a családtagokat előbb önálló adatlapon fel kell venni, majd csatolni az illető személyhez. A csatolást szűrővel ellátott index segíti (szülőválasztásnál külön a férfiak és a nők, pl. ehhez az indexhez kell az adott személy nemét jelölni). Az adatlapon és a családfán az egyes személyek ID-jére kattintva az így kiválasztott személy lesz a fókuszban, vagyis az ő adatlapja vagy családfája jelenik meg. Ez az adatok közötti navigációt teszi lehetővé és könnyebbé.

Az iskolai képzésnél az iskola jellegét, helyét, nevét, az iskolalátogatás időtartamát, a katonai pályafutásnál a szolgálati időt és helyet, valamint a szolgálat leírását adjuk meg (itt

■ Szülőválasztás az adatbázisban

■ Losonczy Vilmos – születési nevén Stanzel Vilmos – adatlapja a kataszteri szolgálat eseményeivel

is van lehetőség szabad szöveges megjegyzésre és forráshely megadására).

Az egyik legfontosabb adategyüttes a kataszteri szolgálati pályafutás. A kataszteri szervezetben dolgozók kb. 30%-áról áll rendelkezésre törzslap vagy szolgálati és minősítési táblázat, ezért sokszor vagy szolgálati és minősítési forrás adatait is rögzítjük (pl. a tiszti címtárak mindig a tárgyév május 1-jei állapot szerint rögzítik a beosztásokat, az évközbéli változ-

■ Losonczy Vilmos családja (szülei, házastársai és gyermekei)

sokra nincs pontos adatuk). Értékkészletből választható a karrieresemény típusa, a munkakör, a szolgálati hely és a forráshely.

Az adatbázis az adatok ellenőrizhetősége érdekében már most is tartalmazza minden személy „családfáját”, amelyben szerepelnek szülei, házastársai és az egyes házasságokban született gyermekei.

Az adatfeltöltés 2023 végéig, az NKFIH-projekt befejezéséig tart. Az adatbázis adataiból különféle lekérdezések állíthatók elő, amelyekből jelentések ké-

szíthetők, így pl. az egyes személyek életrajzi vázlatra, amelyet a projekt honlapján teszünk elérhetővé. Az adatbázis alapján összeállítható lesz *Az állandó kataszter, majd az országos kataszteri felmérés tisztikara, 1850–1918* című prozopográfiai kézikönyv is, és mód nyílna arra is, hogy a teljes adatbázis online is hozzáférhető legyen. Az adatbázis a nemzeti névterek számára is adatokat szolgáltat majd.

Szin- és jelmagyarázat. Farben- und Zeichen-Erklärung.

	Kert	Garten	1	Postamt
	Bet	Wiesen	2	Telegraf-Station
	Szőlőföl	Acker	3	Eisenbahn-Station
	Legelő	Wald	4	Gold-Bergwerk
	Ezüst	Wald	5	Gold-Bergwerk
	Szőnyeg	Wald	6	Silber-Bergwerk
	VÁROS	STADT	7	Silber-Bergwerk
	MEZŐVÉRS	MARKT	8	Gold-Bergwerk
	Állat	Markt	9	Gold-Bergwerk
	Állat	Markt	10	Gold-Bergwerk
	Víz, vízfolyás	Markt	11	Gold-Bergwerk
	Templom	Markt	12	Gold-Bergwerk
	Kapuk	Markt	13	Gold-Bergwerk
	Építvány, romok	Markt	14	Gold-Bergwerk
	Megyei, kerületi és városi székhely	Markt	15	Gold-Bergwerk
	Megyei, kerületi és városi tanácsok	Markt	16	Gold-Bergwerk
	Válszékhelyek	Markt	17	Gold-Bergwerk
	Urbéri tanácsok	Markt	18	Gold-Bergwerk
	Városi bíróság	Markt	19	Gold-Bergwerk
	Személyi bíróság	Markt	20	Gold-Bergwerk
	Magyarországi bíróság	Markt	21	Gold-Bergwerk
	Fegyver	Markt	22	Gold-Bergwerk
	Királyi újság	Markt	23	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	24	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	25	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	26	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	27	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	28	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	29	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	30	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	31	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	32	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	33	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	34	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	35	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	36	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	37	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	38	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	39	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	40	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	41	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	42	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	43	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	44	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	45	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	46	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	47	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	48	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	49	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	50	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	51	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	52	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	53	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	54	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	55	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	56	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	57	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	58	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	59	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	60	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	61	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	62	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	63	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	64	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	65	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	66	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	67	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	68	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	69	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	70	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	71	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	72	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	73	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	74	Gold-Bergwerk
	Építvány	Markt	75	Gold-Bergwerk

■ Erdély részletes térképének magyar és német nyelvű jelkulcsa (MNL OL, S 74 - U. - 29/5.). L. ehhez Török Enikő cikkét

ERDÉLY

RÉSZLETTES TÉRKÉPE.

AZ IDEIGLETTES FÖLDADÓ ÖSSZEFTES FELMÉRÉSEI ALAPJÁN

KERKAPOLY KÁROLY

MAGYAR KIR. PÉNZÜGYMINISTER ÚR RENDELETÉBŐL

KIADVA

A M. KIR. ÁLLAMNYOMDA ÁLTAL.

- Mersich András felmérési igazgatósága (1870–1878) elején, 1870 körül jelent meg az 1861. évi Erdély-térképének magyar nyelvű változata. A térkép mű címlapja (MNL OL, S 74 - U. - 29/1.). L. ehhez Török Enikő cikkét